

TESEV Siyasa Raporları Serisi Yargı Reformu 7

Adalete Erişim İçin Yerelden Öneriler

Seda Ako Bilen, Özgür Akışoğlu, Gamze Nur elik,
Bürge Elvan Erginli, Koray Özdil

TESEV
YAYINLARI

Adalete Erişim İçin Yerelden Öneriler

TESEV

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

Turkish Economic and Social Studies Foundation

Mecidiye Mahallesi, Dereboyu
Caddesi No: 41 Kat: 2-3-4 34347
Ortaköy-İstanbul
Tel: +90 212 292 89 03 PBX
Fax: +90 212 292 90 46
info@tesev.org.tr
www.tesev.org.tr

Yazarlar:

Seda Ako Bilen, Özgür Akışoğlu,
Gamze Nur elik,
Bürge Elvan Erginli, Koray Özdil

Akademik Editor:

Seda Kalem Berk

Katkıda Bulunanlar:

Arif Nihat Alpsoy, Ayşegül il,
Marjanne de Haan, Mukadder Usanmaz,
Nazmi Türkkol

Yayıma Hazırlayanlar:

Bürge Elvan Erginli, Koray Özdil

Yapım: Myra

Yayın Kimliği Tasarımı: Rauf Kösemen

Uygulama: Serhan Baykara

Koordinasyon: Engin Doğan

Basım Yeri: Ege Reklam Basım Sanatları San. Tic.
Ltd. şti.

Esatpaşa Mh. Ziyapaşa Cd. No: 4 Ataşehir-İstanbul
Tel: 0216 470 44 70

TESEV YAYINLARI

ISBN 978-605-5332-77-8

Copyright © Kasım 2015

Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz.

Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV'in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

TESEV, bu yayının hazırlanmasındaki katkılarından ötürü Avrupa Birliği'ne, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı'na ve Hollanda Adalet ve Güvenlik Bakanlığı'na teşekkür eder.

İçindekiler

SUNUŞ, 5

1. GİRİŞ, 6

2. KADINLARIN ADALETE ERİŞİMİ: KONYA ÜZERİNDEN BİR İNCELEME, 9

2.1. Adalete Erişim ve Kadın, 11

2.1.1. Adli Yardım Mekanizmasının Adalete Erişimi Sağlamadaki Rolü, 11

2.1.2. Kadınların Adli Yardıma Erişimi, 17

2.2. Kadınların Adli Yardıma Erişiminin Konya Örneği Üzerinden İncelenmesi, 19

2.2.1. Konya Barosu'nda Verilen Adli Yardım Hizmeti ve Hollanda Örneği ile Karşılaştırması, 19

2.2.1.1. Liste Usulü Avukat Ataması, 19

2.2.1.2. Başvuru Belgelerinin Toplanmasına İlişkin Sorunlar, 20

2.2.1.3. Adli Yardım Hizmeti Veren Avukatlara İlişkin Sorunlar, 21

2.2.1.4. Adli Yardım Hizmetine Fiziksel Erişilebilirliğin Kısıtlılığı, 21

2.2.2. Adli Yardım Konusunda Destek Veren Kurumların Hukuki Altyapı ve Kurumlar Arası İşbirliği Eksiklikleri, 22

2.2.2.1. Kadınlara Hukuki Bilgi Desteği Sağlaması Gereken Kurumların Kapasite Eksiklikleri, 22

2.2.2.2. Kurumların Kadınların Yaşadıkları Hukuki Sorunları Ele Alış Biçimleri, 22

3. ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİ: İSTANBUL ÜZERİNDEN BİR İNCELEME, 24

3.1. Adalete Erişim ve Çocuk, 25

3.1.1. Çocuğun Adalete Erişim Hakkı, 25

3.1.2. Soruşturma Aşamasında Çocukların Adalete Erişimi, 27

3.2. Soruşturma Aşamasında Çocukların Adalete Erişiminin İstanbul Örneği Üzerinden İncelenmesi, 29

3.2.1. Soruşturma Aşamasında Çocuğa Özgü Adalet Uygulamaları, 29

3.2.1.1. İç Hukuk, 29

3.2.1.2. Hollanda Örneği, 33

3.2.1.3. Öneriler, 36

3.2.2. Soruşturma Aşamasında Rol Alacak Kişi ve Kuruluşlar Arasında İş Birliği Olanakları, 37

3.2.2.1. İç Hukuk, 37

3.2.2.2. Hollanda Örneği, 40

3.2.2.3. Öneriler, 41

4. ÇEVRE ALANINDA ADALETE ERİŞİM: TRABZON ÜZERİNDEN BİR İNCELEME, 43

4.1. Çevre ve Adalete Erişim, 44

4.2. Çevre Alanında Bilgi Edinme ve Katılım, 46

4.2.1. Çevresel Bilgiye Erişim, 46

4.2.1.1. Hollanda'da Vatandaşların Çevresel Bilgiye Erişimi, 48

4.2.1.2. Öneriler, 48

4.2.2. Çevre Alanında Karar Alma Süreçlerine Katılım, 49

4.2.2.1. Hollanda'da Halkın Çevre Konularında Karar Alma Süreçlerine Katılımı, 51

4.2.2.2. Öneriler, 51

4.2.3. ÇED Raporları, 52

4.2.3.1. Hollanda'da ÇED süreci, 53

4.2.3.2. Öneriler, 54

4.3. Çevre Alanında Yargı Süreçleri, 54

4.3.1. Çevre Davalarında Yaşanan Sorunlar, 54

4.3.2. Karar Sonrasına İlişkin Sorunlar, 57

5. SONUÇ BÖLÜMÜ: GENEL DEĞERLENDİRME, 59

KAYNAKÇA, 63

YAZARLAR HAKKINDA, 68

Sunuş

Seda Kalem Berk,

İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

“Adalete erişim” kavramı ilk olarak 1960lı yıllarda ABD’de ortaya çıkmıştır. Dönemin toplumsal ve siyasi çalkantıları, aynı zamanda uyumsuzlukların da çeşitlenmesine neden olmuş ve bu bağlamda geleneksel adalet sistemi yapılan başvuruların altından kalkamaz hale gelmiştir. Bu bakımdan, adalete erişim akımının ortaya çıkışında özellikle yargının işleyişinde ortaya çıkan aksaklıkların ve bunların liberal hukukun verdiği sözlere dair yarattığı hayal kırıklıklarının rol oynadığını söylemek mümkündür.

Bu gelişmeler, esasen hukuki düşünmede 20.yüzyılın başlarında gerçekleşen bir paradigma değişikliğinin uzantısıdır. Hukukun nasıl uygulandığından ve kimler tarafından uygulandığından bağımsız olarak görülemeyeceği tespitinden hareketle, hukukun “esas laboratuvarının gerçek dünya” olduğunu öne süren gerçekçilik akımı, bir yandan hukuk sisteminin işleyişine eleştirel bir bakış getirirken bir yandan da sistemin çıktıları ve de kullanıcıları üzerinden değerlendirilmesinin de önünü açar.

Bu bağlamda, adalete erişim salt adli mekanizmaların nasıl çalıştığıyla ilgili bir mesele olmaktan öte aynı zamanda bir sosyal devlet ilkesidir. Bireylerin kamu kaynaklarına ve hizmetlere erişiminde var olan tüm yapısal toplumsal, kültürel, siyasi, ekonomik ve hukuki engellerin ortadan kaldırılması konusunda devletin politika geliştirmesini ve bunları uygulamasını gerektirir. Aynı zamanda, bireylerin haklarını öğrenme, talep etme ve uygulamaları konusunda kapasitelerini artırmayı hedefleyen bir “hukuki güçlendirme” politikasıdır ve tam da bu nedenle özünde tabandan gelen bir adalet arayışına işaret eder. Özellikle son yıllarda yapılan tartışmalar tam da bu arayışı merkeze alarak, adalete erişimin çoğunlukla süreç adaletine ilişkin iyileştirmeler üzerinden düşünülmesinin konunun daha kapsamlı bir sosyal adalet sorunu olarak algılanmasını engellediğine odaklanır. Bir diğer deyişle, erişim ayağı üzerine politika geliştirmeye çalışırken, adaletin ne demek olduğu ve nasıl anlaşıldığı çoğu zaman unutulmaktadır.

Tam da bu nedenle, adalete erişim üzerine yapılan çalışmaların sadece yargıya ayrılan kaynaklarının artırılması ya da sunulan hizmetlerin çeşitlendirilmesi gibi sisteme odaklanan çözümler üretmekle kalmayıp, artık toplumun hukuki ihtiyaçları ve beklentileri üzerinden politika üretmeye yönelmeleri gerekmektedir.

Türkiye’de de özellikle 2000’li yıllardan sonra Avrupa Birliği (AB) süreciyle hızlanan yasama faaliyetleri bağlamında öne çıkan adalete erişim kavramı, sıklıkla adli hizmetlerin niceliğinin ve niteliğinin değerlendirilmesi gibi konulara ilişkin olarak geliştirilecek politikalar bağlamında tartışılmıştır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı’nın (TESEV) ve Hollanda Leiden’da bulunan Türkiye Enstitüsü (*Turkije Institute*) ile birlikte gerçekleştirdiği bu çalışması ise adalete erişim alanında ibreyi tabana ve özellikle de sivil topluma çevirmesi bağlamında bu alanda yapılan tartışmalara yeni bir soluk getirecektir. Kadın, çocuk ve çevre olarak belirlenen üç temel konu bağlamında adli süreçlere ve hizmetlere erişim ve bunların kalitesine ilişkin tespitler ve öneriler, doğrudan bu alanlarda çalışan aktörler ile birlikte çalışılarak geliştirilmiştir. Bu şekilde çalışma, adalete erişimin salt bir hukuki mesele olmaktan çıkıp, toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik boyutları olan ve bu nedenle daha bütüncül politikaları gerekli kılan bir alan olarak görülmesine önemli bir katkı sunmaktadır.

1. Giriş

Adalet Erişim için Yerelden Öneriler Raporu, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) ve Hollanda Leiden’da bulunan Türkiye Enstitüsü (*Turkije Institute*) ortaklığıyla gerçekleştirilen *Yargı Reformu Sürecine Sivil Katılım ve Güven İnşası Projesi* kapsamında hazırlanmıştır. Proje, Avrupa Birliği Bakanlığı tarafından, AB ve Türkiye Cumhuriyeti eş finansmanı ile yürütülen Sivil Toplum Diyalogu –Siyasi Kriterler Hibe Programı kapsamında hibe desteği almıştır.

Bu projenin temel amacı; Türkiye’de vatandaşların yargısal süreçlerde adalet erişimini engelleyen sorunları bizzat yerelde tespit etmek, adalet ve hukuk alanlarında çalışan yerel aktörlere tespit edilen sorunları anlamlı politika önerilerine çevirmeleri için destek vermek, dolayısıyla yargı reformuna yerelden öneriler geliştirmektir.

Adalet erişiminin kolaylaştırılması ve yargıya güvenin artırılması, Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecine katkı sağlaması için Adalet Bakanlığı tarafından 2009 yılında hazırlanan Yargı Reformu Stratejisi’nin başlıca hedefleri arasında yer almaktadır.¹ Yine adalet erişim konusu Adalet Bakanlığı tarafından Nisan 2015’te yenilenen Yargı Reformu Stratejisi’ndeki on temel amaçtan biri olarak öne çıkmaktadır.² Her iki amaçta da belirtilen temel kabul, vatandaşların yargı hizmetleri hakkında daha fazla bilgilendirilmesi ve yaşadıkları zorlukların tespit edilip giderilmesi ve bu sayede toplum gözünde yargıya duyulan güvenin artırılmasının gerekliliğidir. Türkiye’de adalet erişim alanında gerçekleştirilen değişiklikler üyelik süreci kapsamında hazırlanan ve Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Türkiye İlerleme Raporları’nın Yargı ve Temel Haklar başlıklı 23. Faslında düzenli olarak incelenmekte ve geliştirilmesi gereken sorunlar tespit edilmektedir.³

Bir politika geliştirme alanı olan yargı reformunda gözlemlenen Türkiye’deki karar alıcılar ve sivil toplum arasındaki işbirliği eksikliği toplumun farklı kesimlerinin yargı hizmetlerinden beklentilerini karşılamalarını engellemektedir. Toplumun ihtiyaçlarını gözeten ve dolayısıyla güven duyulan bir yargı için yürütülen reformun daha fazla ihtiyaç temelli olması ve sivil toplumun da sürece dahil ediliyor olması önemlidir. Bu yüzden adalet sisteminin bizzat kullanıcısı olan yurttaşların olumlu ve olumsuz gözlemleri de, reform sürecinin etkisinin daha iyi ölçülmesini ve bu şekilde ihtiyaç duyulan alanlarda daha etkin müdahaleler yapılmasını kolaylaştıracaktır.

Bu tespitlerden hareketle, bu projede yerel sivil toplum kuruluşları, barolar ve üniversiteler ile bir araya gelinerek aşağıda belirtilen tematik alanlarda adalet erişim önündeki engeller saptanmaya çalışılmış, bu engellerin çözümünü için yargı reformu kapsamında değerlendirilebilecek politika önerileri geliştirilmiştir. Çalışma kapsamında yürütülen faaliyetler için seçilen alanların ortak noktası adalet erişimidir. Tematik olarak seçilen üç alan ve faaliyetlerin uygulama illeri şöyledir:

1 Adalet Bakanlığı, 2009, Yargı Reformu Stratejisi, <http://www.sgb.adalet.gov.tr/Yargi-Reformu-Stratejisi.pdf>

2 Adalet Bakanlığı, 2015, Yargı Reformu Stratejisi, http://www.sgb.adalet.gov.tr/yargi_reformu_stratejisi.pdf

3 http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-turkey-progress-report_en.pdf

---

1. Kadınların adalete erişiminde adli yardım mekanizmasının rolü, *Konya*

2. Çocukların adalete erişimi kapsamında sorgulama aşamasında adalete erişim, *İstanbul*

3. Çevre alanında adalete erişim, *Trabzon*

Ekim 2014'te başlayan *Yargı Reformu Sürecine Sivil Katılım ve Güven İnşası* projesinin ilk aşamasında üç şehirde saha ziyaretleri yapılmış ve avukatlar, akademisyenler, STK temsilcileri ve ilgili kamu kurumları temsilcileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Hollanda'da Amsterdam ve Leiden şehirlerine çalışma ziyareti düzenlenmiştir. Belirlenmiş olan tematik alanlarda adli yardım mekanizması, bilgiye erişim, yargısal süreçlerin etkinliği/hızı gibi alt başlıklara odaklanılmıştır. Ardından, yine bu üç alanda Konya, Trabzon ve İstanbul'da yerel sivil toplum aktörleri, üniversitelerden akademisyenler, barolar, yerel mahkemelerde görevli hakim ve savcılar ile uzman çalıştayları gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetlerle adalete erişimde yaşanan sorunlar çözüm odaklı olarak tartışılmış; hem sorunların birincil elden duyulması hem de akademisyen ve hukuk mesleğinden uzmanlar ile birlikte STK'ların bu sorunlara anlamlı çözüm önerileri geliştirmesinin sağlanması amaçlanmıştır. Projenin tüm bu etkinliklerinde katılımcılar tarafından tespit edilen sorunlar ve geliştirilen çözüm önerileri *Adalete Erişim İçin Yerelden Öneriler* çalışmasının yazarları tarafından rapor haline getirmiştir. Raporun yayımlanmadan önceki taslak haldeki çözüm önerileri Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı'ndan, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü'nden, Arabuluculuk Dairesi Başkanlığı'ndan, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nden ve Türkiye Adalet Akademisi'nden temsilcilerle paylaşılmış ve onların da görüşleri alınmıştır. Nihai olarak *Adalete Erişim İçin Yerelden Öneriler* raporunda ele alınan çözüm önerileri Ekim 2015'te Ankara düzenlenecek olan bir toplantıda STK temsilcileri, avukatlar, hukukçular, Adalet Bakanlığı'ndan temsilciler ve Hollanda'dan adalete erişim alanında uzmanların katılımı ile tartışmaya açılacak ve Türkiye'deki yargı reformu çalışmalarına nasıl destek verebileceği konuşulacaktır. Ayrıca, toplantıda Türkiye'de yargı reformunun geleceğine ilişkin sorunlar ve öneriler de ele alınacaktır.

Raporun üst başlığını oluşturan adalete erişim kavramı Türkiye'de özellikle AB uyum sürecinin başladığı 2000'li yıllarda daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Literatürde genel olarak mahkemelere, yargısal süreçlere ve hukuk hizmetlerine erişim çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu raporun ve projenin akademik danışmanlığını yapan İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Seda Kalem Berk'in raporun sunuş yazısında da belirttiği gibi adalete erişim kavramı adli mekanizmaların işleyişi ve bu mekanizmalara erişimin ötesinde bir alanı kapsamaktadır. Bu açıdan adalete erişim, vatandaşların sosyal ve ekonomik adalet ihtiyaçlarının karşılanmasını ve haklarını elde etmesini sağlayacak bir "hukuki güçlendirme" yöntemi olarak da düşünülebilir. *Adalete Erişim İçin Yerelden Öneriler* raporunda da önce çıkan bu kapsayıcı bakış açısı kadın, çocuk ve engelliler gibi dezavantajlı toplumsal gruplar ile toplumsal kimlikleri sebebiyle devlet ve hukuk hizmetlerine erişimde güçlük çeken grupların hukuki ve adalet ihtiyaçlarının daha görünür kılması bakımından da önemlidir. Bununla birlikte, hukuki güçlenmeyi öne çıkartan adalete erişim tanımı, çevre hakkının ihlal edildiği durumlarda da gördüğümüz üzere daha kolektif etkileri olan mağduriyetlerin ve dolayısıyla adalet taleplerinin de karşılanması için kullanılacak bir hak arayışı çerçevesi olarak düşünülebilir.

Bu bakış açısına dayanarak hazırlanan raporun Gamze Nur Çelik ve Bürge Elvan Erginli tarafından kaleme alınan ilk bölümü, kadınların adalete erişimini adli yardım mekanizması üzerinden inceliyor ve Konya'da kadınların adli yardıma erişimine ilişkin tespit edilen sorunları ve bu sorunlara getirilen çözüm önerilerini sunuyor. Raporun Seda Akço Bilen tarafından hazırlanan ikinci bölümü çocukların adalete erişimini, çocukların ceza adalet sisteminin sorgulama aşamasında yaşanan sorunlarına odaklanarak inceliyor. Bu bölümde çocuğa özgü adalet uygulamaları

---

ve sorgulama aşamasında rol alacak kişi ve kuruluşlar arasındaki iş birliğine ilişkin öneriler yer alıyor. Özgür Akışoğlu ve Koray Özdil tarafından hazırlanan çevre alanında adalete erişim bölümünde, Trabzon örneği üzerinden, vatandaşların çevresel bilgiye erişimi, karar alma süreçlerine katılımı ve çevre davalarında yaşanan sorunlar ele alınıyor. Çevre hukuku alanında uzman avukatlar Mukadder Usanmaz ve Arif Nihat Alpsoy'un danışmanlığında hazırlanan bu bölümde Hollanda örneği ile ilgili kısımlar ise Turkey Institute'ten Marjanne Haan tarafından Avrupa Doğa Koruma Merkezi'nden (*European Centre for Nature Conservation*) Ayşegül Çil'in katkılarıyla hazırlanmıştır.

Bu vesile ile projenin etkinliklerine katılan ve değerli görüşlerini bizlerle paylaşan tüm katılımcılara ve bu katkıları değerli çalışmalarını ile elinizdeki rapora dönüştüren yazarlara, TESEV ve Türkiye Enstitüsü olarak bir kez daha teşekkürlerimizi iletmek isteriz.

2. Kadınların Adalete Erişimi: Konya Üzerinden Bir İnceleme

Adalete erişim kişilerin haklarının bilincinde olma, yargı mekanizmalarına ulaşma ve adil bir şekilde yargılanmayı kapsayan geniş bir olgudur.⁴ Kavram, özellikle ABD’de; ama son yıllarda kıta Avrupa hukuk sistemleri içerisinde de sıklıkla ele alınmıştır. Türkiye’de de son yıllarda gerek hukuk alanında yapılan çalışmalar tarafından gerekse de politika yapıcılar tarafından dile getirilmektedir.⁵

Toplumda ayrımcı muamelelere maruz kalan, fiziksel, sosyal ve ekonomik durumu elverişsiz dezavantajlı grupların adalete erişiminde güçlükler ve engeller bulunmaktadır.⁶ Türkiye’de de kadınlar cinsiyete dayalı ayrımcılık, eğitimsizlik ve yoksulluk gibi nedenlerden dolayı dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının kadınlara psikolojik ve hukuki destek veren danışmanlık merkezlerine yapılan başvuruların büyük kısmı kadınların ekonomik taleplerinden oluşmaktadır.⁷ Ekonomik faktörler kadınların mahkemeden önce dava açmalarının önünde büyük bir engel olarak durmaktadır.

Adalete erişim çalışmalarının en önde gelen konuları arasında yer alan adli yardım mekanizması kadınların hukuki bilgiye ve temsile ücretsiz erişiminin sağlanmasında kilit bir rol oynamaktadır.⁸ Adli yardım, en basit tanımıyla ihtiyacı olan ancak imkanı olmayan kişilerin ücretsiz olarak avukatlık hizmetlerinden faydalandırılmasıdır. Türkiye hukuk sisteminde de Avukatlık Kanunu’nda düzenlenen adli yardım, avukatlık ücretini ve yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanların avukatlık hizmetlerinden yararlandırılmasını amaçlamaktadır.⁹

Kadınların özellikle de ekonomik nedenlerden dolayı adalete erişimlerinin engellendiği göz önünde bulundurulduğunda adli yardım bu engeli ortadan kaldırmada önemli bir araç olarak düşünülebilir. Öte yandan, bu tür düzenlemelerin uygulamada karşılaşılan sorunlardan ötürü her zamana kadınların adalete erişiminin kolaylaştırılması bağlamında hedeflenen amaca ulaşmadıkları da bilinmektedir. Avrupa Komisyonu’nun Türkiye için hazırladığı 2014 tarihli İlerleme Raporu’na göre Türkiye’de adalete erişim konusunda adli yardımla ilgili yapılan düzenlemeler sayesinde iyileşme sağlanmıştır. Ancak bu iyileşme yeterli görülmemiş ve raporun devamında adli

4 Maurits Barendrecht, “Legal Aid, Accessible Courts or Legal Information? Three Access to Justice Strategies Compared”, *Global Jurist*, C: 11, No: 1, 2011, s. 1-26.

5 Seda Kalem Berk, *Türkiye’de Adalete Erişim: Göstergeler ve Öneriler*, Yay. Haz.: Koray Özdil, İstanbul, TESEV Yayınları, 2011, s. 16-17, 27.

6 Dezavantajlı grupları ve karşılaştıkları engelleri gösteren bir çalışma için bkz.: Louis Schetzer, Judith Henderson, *Access to Justice and Legal Needs: A project to identify legal needs, pathways and barriers for disadvantaged people in NSW*, Sydney, Law and Justice Foundation of New South Wales, 2003, s. xiv-xvi.

7 Kalem Berk, *a.g.e.*, s. 18-19.

8 Kalem Berk, *a.g.e.*, s. 41-42.

9 Ceza davalarındaki adli yardım düzenlemesi Avukatlık Kanunu’ndan ayrı düzenlenmiştir. CMK’da belirlenen belli bazı hallerde barolar CMK Uygulama Servisleri bünyesinde müdafii görevlendirebilmektedir. Bu raporun konusu medeni yargıdaki adli yardım olup HMK ve Avukatlık Kanunu’nda ele alınmıştır.

---

yardımanın kapsamının geliştirilerek daha nitelikli hale getirilmesi ve izlenmesine yönelik tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.¹⁰

Bu noktada kadınların sorun yaşadıkları ve hukuka başvurma ihtiyacı duydukları zaman ne tür yolları kullandıkları ve hukukla nasıl bir ilişki kurduklarını bilmek önem kazanmaktadır. Tam da bu amaçla TESEV Demokratikleşme Programı 2012 yılında Konya’da bulunan kadın hakları dernekleriyle bir toplantı düzenlemiştir.¹¹ Bu toplantıda, derneklerden kişiler kadınların adalete erişimi önündeki engellerle mücadele ederken diğer sivil toplum kuruluşları ile birlikte hareket etmenin zorlukları üzerinde durmuşlardır. Konya hem kadın konusunda faaliyet gösteren güçlü sivil toplum kuruluşlarını barındırması hem de seküler ve muhafazakâr sivil toplum kuruluşlarını bir arada bulundurması bakımından çalışma alanı olarak belirlenmiştir.

Kadınların gündelik hayatlarında yaşadıkları hukuki sorunları, barodan ya da mahkemelerden ziyade sivil toplum kuruluşlarına başvurarak çözmeye çalışmaları, kadınların hayatlarında hukuk ve adalet mekanizması üzerine düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, Konya ilinde kadınların hukuki bilgi ve temsile erişiminin bir aracı olarak adli yardım mekanizmasının işleyişinde karşılaşılan sorunları tespit etmeyi ve yerel aktörlerin bir araya gelerek oluşturdukları çözüm önerilerini sunmayı amaçlamaktadır. Kadınların adalete erişiminin artırılması konusunda yerel aktörlerin fikir alışverişinde bulunması ve işbirliklerinin geliştirilmesi de çalışmanın bir diğer amacıdır.

Bu amaçlar doğrultusunda TESEV araştırma ekibi, 18-19 Aralık 2014 tarihlerinde Konya’ya bir saha ziyareti gerçekleştirmiş ve bu ziyaret süresince çeşitli kurumlardan¹² temsilcilerle görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerde Konya yerelinde kadınların adli yardıma erişimi önünde bulunan engelleri tespit etmek amacıyla, kurumların kadınlara hukuki bilgi ve destek verme konusundaki durumlarına ve kurumlar arası ilişkilere dair bilgi edinilmiştir. Çalışmanın bir sonraki etkinliği olarak İstanbul’da Nisan 2015’te gerçekleştirilen çalışmaya, Türkiye’den ve Hollanda’dan kadınların adalete erişimi, adli yardım ve alternatif çözüm mekanizmaları konularında uzman hukukçular katılmıştır. Bu toplantıda, Konya yerelinde kadınların adalete erişimi sorunları derinlemesine incelenerek, bunlara ilişkin öneriler Hollanda örneği ışığında geliştirilmiştir. Mayıs 2015’te Hollanda’da düzenlenen çalışma ziyareti ile de kadınların adalete erişimi konusunda bu ülkede yaşanan sorunlar ve çözüme yönelik uygulamalar incelenmiştir. 9 Haziran 2015’te Konya’da gerçekleştirilen uzmanlar toplantısında ise, daha önce saha ziyaretlerinde tespit edilen sorunlar ile çözüm önerileri değerlendirilmiş ve somut öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Gerçekleştirilen saha ziyareti ve toplantılardan elde edilen bulgularla bu çalışmada, hukuki ihtiyaçlarını ve sorunlarını adli yardım hizmeti de veren barodan ziyade sivil toplum desteğiyle gidermeye ve çözmeye çalışan kadınlara bu kuruluşların ne şekilde hizmet sunduğu, sunulan hizmetin hukuki ihtiyaçları ne kadar karşıladığı, Baro ve STK’lar arasındaki ilişkilerin durumu göz önünde bulundurularak ortaya konmuştur. Çalışmanın ilk kısmında adalete erişim ve kadın konusu kavramsal olarak ele alınacak ve sonraki kısımda yerelde tespit edilen sorunlar ve bu sorunlara getirilen çözüm önerileri anlatılacaktır.

---

10 Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, s. 46, (Çevrimiçi)

http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf, 5 Ağustos 2015.

11 Türkiye’de kadın hakları konusunda faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları her ne kadar büyük şehirlerde yoğunlaşsa da Anadolu şehirlerinde de yeni oluşumlar ve gelişmeler bulunmaktadır.

12 *Görüşülen Kurumlar:* Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Konya İl Müdürlüğü, Konya Barosu Adli Yardım Merkezi, Hukuki Araştırmalar Derneği (HUDER), Mazlumder Konya Şubesi, ŞEFKAT-DER Konya Şubesi, Konya Kadın ve Aile Destek Merkezi, Selçuk Üniversitesi Medeni Hukuk ve Uluslararası İlişkiler Bölümleri

---

2.1. ADALETE ERİŞİM VE KADIN

2.1.1. Adli Yardım Mekanizmasının Adalete Erişimi Sağlamadaki Rolü

Günümüzde adalete erişimin önündeki en büyük engeller hukuki bilgi ve temsilden yoksun kalma olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ayrımcı muamelelere maruz kalan, sosyal ve ekonomik durumu elverişsiz olan dezavantajlı gruplar açısından haklarının bilincinde olma, yargı mekanizmalarına ulaşma ve adil bir şekilde yargılanmanın önündeki bu engellerin adli yardım mekanizması ile aşılması amaçlanmaktadır.¹³ Bu nedenle klasik anlayışta adalete erişim kavramının mahkemeye erişim ve dolayısıyla adli yardımla özdeşleştirildiğini söylemek mümkündür.¹⁴

Egerton, “Adli Yardım” adlı kitabının girişinde adli yardımın yoksullar için adaletin (*justice for poor*) temelinde yer aldığını göstermek amacıyla hikâyeyi en baştan anlatır.¹⁵ Buna göre toplumsal yaşam başladığında kişilerin istediği her şeyi yapma özgürlüğünün kısıtlanması ve bir hukuk sisteminin kurulması gerekir. Toplumun üyelerinin bu sisteme itaat etmesi ve uyuşmazlıklarını kendi kendilerine çözmeleri yerine tarafsız mahkemelere başvurmaları istenir. Uygar kişiler bu kısıtlamayı mahkemenin adil ve makul kararlar vermesi şartıyla kabul eder. Bir mahkemenin böyle kararlar verebilmesi için tarafsız ve ulaşılabilir olması, uyguladığı hukuk kurallarının da adil ve makul olması gerekir. Mahkeme tarafsız ve hukuk kuralları mükemmel olsa bile eğer hukuk sistemine ulaşmak mümkün olmuyorsa adalet mekanizmasından fayda beklenemez. Bu mekanizmadan faydalanmak ise oldukça maliyetlidir. Birçok insanın bu maliyetin altından kalkamayacağı ve bu nedenle adli yardımda olduğu gibi özellikle desteklenmediği sürece hukuk tarafından korunmayacağı ortadadır. Yardıma muhtaç kişilerin adalete erişimi ancak adli yardım sayesinde olur. Elbette başka türlü reformlardan da medet ummak mümkündür: Dava açma ihtiyacını azaltacak düzenlemelere yer vermek, maliyetleri düşürmek, süreci basitleştirmek gibi. Ancak ekonomik ve sosyal düzenin karmaşıklığı belli bir noktadan sonra bunlara imkân vermez. Yeteri kadar adli yardım sağlanmaması durumunda birçok kişinin sadece yoksul olması nedeniyle adalete erişmesi engellenir. Böyle bir durumda demokrasinin en köklü ilkelerinden biri olan “kanun önünde eşitlik” uygulamada sağlanamaz. Öte yandan adli yardımın yetersizliği kişileri adalet mekanizmasına ulaşmaktan caydırır ve devlet bu duruma müdahale etmemek suretiyle aslında hukuka aykırı davranışları desteklemiş olur.¹⁶

Adli yardım kısaca ihtiyacı olan ancak imkânı olmayan kişilerin ücretsiz olarak avukatlık hizmetlerinden faydandırılmasıdır. Adli yardım hak arama özgürlüğünü hayata geçirmenin ve böylece adalete erişmenin en önemli araçlarından biridir. Bunun nedeni ise hak arama sürecinin çoğu kez davayı da içermesi ve bir davanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için hukuki yardıma ve mali desteğe ihtiyaç duyulmasıdır. 2014 tarihli Avrupa Adaletin Etkililiği Komisyonu raporunda adli yardım açılmış bir davada kendilerini savunabilmeleri ya da dava açabilmeleri için yeterli mali imkânlardan yoksun kişilere devlet tarafından yapılan yardım olarak tanımlanmıştır.¹⁷

---

13 *Adaletle Daha İyi Erişim için Teknik Yardım Projesi Adli Yardım Komitesi Raporu*, s. 5, (Çevrimiçi) http://www.adrcenter.com/international/Legal_Aid_Committee_Report.pdf, 27 Temmuz 2015.

14 Kalem Berk, *a.g.e.*, s. 18-19.

15 Bu paragrafın tamamı Egerton'un eserinden tercüme edilerek aktarılmıştır. Bkz.: Robert Egerton, *Legal Aid*, Ed.: Karl Mannheim, London, Kegan Paul, Trench, Trubner & CO., LTD., 1946, s. 1-3.

16 Roscoe Pound'dan aktaran *A.e.*, s. 4.

17 “Legal aid, for the purpose of this evaluation, is defined as aid given by the State to persons who do not have sufficient financial means to defend themselves before a court or to initiate court proceedings (access to court).” Bkz.: CEPEJ Report on “European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice”, s. 68, (Çevrimiçi) http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Rapport_2014_en.pdf, 18 Ağustos 2015.

Böyle bir tanım ilk bakışta Komisyon'un adli yardımı sadece mahkemelere erişimi sağlamanın bir aracı olarak gördüğünü düşündürebilir. Ancak raporun devamında mahkemeye erişimi sağlama amacı dışında yapılan bazı yardımlar da adli yardım sayılmıştır. Bunlar hukuki tavsiyeye, hukuki bilgiye ve alternatif uyuşmazlık çözümü yollarına erişimi sağlamayı amaçlayan yardımlardır.¹⁸ Rapora göre Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin tamamında hem hukuk hem ceza yargısında adli yardım sağlanmaktadır.¹⁹ AİHS'nin ruhuyla ve AİHM içtihadıyla uyumlu olan bu durumdan raporda memnuniyetle bahsedilmiştir.²⁰

Avrupa Konseyi üyesi olan Türkiye'de de gerek hukuk gerek ceza yargısında adli yardım düzenlemesi mevcuttur. Türk hukukunda adli yardım düzenlemesinin hukuki zeminini öncelikle Anayasa'da aramak gerekir. Anayasa'nın hak arama özgürlüğünü düzenleyen maddesine göre herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir (m. 36). Türkiye'nin taraf olduğu AİHS'de de adli yardım adil yargılanma hakkını (*right to a fair trial*) düzenleyen madde kapsamındadır.²¹ Sözleşme hükümlerinin yorumlanması aşamasında üye devletlere içtihatlarıyla yol gösteren AİHM'e göre medeni hukuk ve idare hukuku alanındaki uyuşmazlıklarda sağlanan adli yardım Sözleşme'nin 6/1 maddesindeki "mahkemeye erişim hakkı"nın bir parçasıdır.²²⁻²³ Özel hukuk davalarında böyle bir haktan açıkça bahsedilmemektedir. Yine de adaletin selameti gerektiriyorsa kişinin adli yardımdan faydalanmasına karar verilebilir.²⁴

Ulusal mevzuatımızda ise medeni yargıdaki adli yardım ile ceza yargısındaki adli yardım ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bu raporun konusu medeni yargıdaki adli yardım olup Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) ve Avukatlık

18 Mahkemeye erişimin dışında kalan bu durumlarda yapılan adli yardım "Legal aid outside judicial procedures/field" olarak ifade edilmektedir. Bkz. *A.e.*, s. 68-70.

19 Bazı ülkelerde idari yargıdaki adli yardım hizmetinden faydalanmak mümkündür. *A.e.*, s. 70.

20 *A.e.* Komisyon, üye ülkelerin çoğunda adli yardımın hukuki temsili, tavsiyeyi ve hukuki desteğin diğer türlerini de içine aldığı tespit etmiştir. Bazı ülkeler uyuşmazlığın mahkemeye taşınmasını önleme amacı güden alternatif uyuşmazlık çözüm yolları kapsamında adli yardım hizmeti sunmaktadır. Öte yandan, üyeden üyeye değişimle birlikte adli yardımdan faydalanma başvurusunun ekonomik durumuna ve/veya uyuşmazlığın içeriğine bağlı kılınmıştır. *A.e.*, s. 70-71.

21 Aynur Tuncel Yazgan, *Türk Ceza Adaleti Sisteminin Etkinliğinin Geliştirilmesi Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Ortak Projesi Avukatlar için El Kitabı III: Adli Yardım*, s. 29-48, (Çevrimiçi)

<http://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/elkitab3.pdf>, 31 Temmuz 2015.

22 Maddede "mahkeme hakkı" örtülü olarak kabul edilmiştir. Bkz.: *A.e.*, s. 29, (Çevrimiçi)

<http://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/elkitab3.pdf>, 31 Temmuz 2015.

23 "Madde 6: Adil Yargılanma Hakkı

(1) Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini istemek hakkına sahiptir. Hüküm açık oturumda verilir; ancak, demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde, veya davanın açık oturumda görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir."

24 Cüneyd Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, No: 63, 2006, s. 263-264.

Kanunu'nda ele alınmıştır. Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) kapsamında müdafî görevlendirilmesi olarak karşımıza çıkan adli yardım ise rapora dâhil edilmemiştir.^{25 26}

HMK'ya göre bir kişinin adli yardım talebinin kabul edilebilmesi için iki şartı sağlaması gerekir. Birincisi, kişi kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeyemeyecek derecede yoksul olmalıdır. Bu yoksulluk şartıdır. İkincisi ise haklılık şartı olup kişinin talebinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması gerekir (m. 334/1).²⁷ Tüzel kişiler adli yardım talebinde bulunamaz. Bu kuralın istisnası kamuya yararlı dernek ve vakıflardır (m. 334/2). Yabancıların adli yardımdan yararlanabilmeleri ise ayrıca karşılıklılık şartına bağlı tutulmuştur (m. 334/3). Adli yardımın kapsadığı kalemler şunlardır (m. 335/1):

- Yapılacak tüm yargılama ve takip giderlerinden geçici olarak muafiyet.
- Yargılama ve takip giderleri için teminat göstermekten muafiyet.
- Dava ve icra takibi sırasında yapılması gereken tüm giderlerin Devlet tarafından avans olarak ödenmesi.
- Davanın avukat ile takibi gerekiyorsa, ücreti sonradan ödenmek üzere bir avukat temini.²⁸

Mahkeme, başvurunun yukarıda sayılanların bir kısmından yararlanmasına da karar verebilir (335/2). Talepte bulunan kişinin haklılığını gösteren delilleri ve yoksulluk şartını sağladığını gösteren belgeleri mahkemeye sunması gerekir (m. 336/2). Adli yardım talebinin reddi kararına, kararın tebliğinden itibaren bir hafta içinde itiraz edilebilir. İtirazın incelenmesi sonucunda verilecek karar kesindir (m. 337/2). Öte yandan adli yardım talebinin kabulü ancak kabul kararından sonra sonuç doğurur yani başvuranın önceden ödediği yargılama giderlerini kapsamaz (m. 337/3).

HMK'daki adli yardımın sağladığı muafiyet geçicidir.²⁹ Adli yardımdan faydalanma süresince ertelenen tüm yargılama giderleri ile Devletçe ödenen avanslar dava veya takip sonunda haksız çıkan kişiden tahsil olunur (m.

---

25 CMK'da belirlenen belli bazı hallerde barolar CMK Uygulama Servisleri bünyesinde müdafî görevlendirebilmektedir.

"MÜDAFİİN GÖREVLENDİRİLMESİ"

Madde 150 - (Değişik madde: 06/12/2006 - 5560 S.K.21.md)

(1) Şüpheli veya sanıktan kendisine bir müdafî seçmesi istenir. Şüpheli veya sanık, müdafî seçebilecek durumda olmadığını beyan ederse, istemi halinde bir müdafî görevlendirilir.

(2) Müdafî bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz ise, istemi aranmaksızın bir müdafî görevlendirilir.

(3) Alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmada ikinci fıkra hükmü uygulanır.

(4) Zorunlu müdafilikle ilgili diğer hususlar, Türkiye Barolar Birliğinin görüşü alınarak çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir."

26 CMK kapsamında sunulan adli yardım hizmetinin kalitesinin İstanbul mahkemeleri özelinde değerlendirildiği bir çalışma için bkz.: İdil Elveriş, Galma Jahic, Seda Kalem, *Mahkemede Tek Başına: İstanbul Mahkemeleri'nde Müdafiliğin Erişilebilirliği ve Etkisi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, b.a.

27 İrem Özdemir, "Medeni Yargılama Hukukunda Adalete Erişim", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, 2010, s. 81, (Çevrimiçi) http://angora.baskent.edu.tr/acik_arsiv/dosya_oku.php?psn=2409&yn=291&dn=1, 28 Temmuz 2015.

28 Baroların Avukatlık Kanunu'ndaki ilgili hükümler uyarınca ücretsiz olarak avukatlık hizmetlerine erişimi sağlaması nedeniyle HMK'da düzenlenen adli yardım kapsamında mahkemeler tarafından avukat atanmasına nadiren rastlanmaktadır. Bkz. İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 2012-2014, s. 392, (Çevrimiçi) <http://www.istanbulbarosu.org.tr/images/news/ISTANBULBAROSUCALISMARAPORU20122014.pdf>, 7 Eylül 2015.

29 Bu durumun istisnası teminat konusunda tanınan bu muafiyettir. Adli yardımdan yararlanan kişinin sonradan teminat göstermesi gerekmez. Bkz.: Mehmet Akbal, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, No: 93, 2011, s. 168, (Çevrimiçi) <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-93-691>, 5 Eylül 2015.

339/1). Adli yardım kapsamında mahkemenin talebi üzerine baro tarafından görevlendirilen avukatın ücreti, yargılama gideri olarak Hazine'den ödenir (m. 340).

Avukatlık Kanunu'nda düzenlenen adli yardım ise avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanlara bu kanunda yazılı avukatlık hizmetlerinin sağlanmasıdır (m. 176). Adli yardım hizmeti barolar bünyesinde faaliyet gösteren adli yardım büroları tarafından sunulmaktadır. Adli yardım bürosuna başvuruların istemlerinde haklı olduklarını kanıtlamaları gerekir. İstemi reddedilen kişiler yazılı veya sözlü olarak baro başkanına başvurabilir. Bunun üzerine baro başkanının vereceği karar kesindir (m. 178). İstem kabul edilmesi durumunda ise büro tarafından bir veya birkaç avukat görevlendirilir. Görevlendirilen avukatın avukatlık hizmetlerini yerine getirme yükümlülüğü doğar (m. 179).

Avukatlık Kanunu'nun 176-181. maddeleri uyarınca adli yardımla ilgili usul ve esasları düzenlemek amacıyla Türkiye Barolar Birliği (TBB) tarafından 2004'te Adli Yardım Yönetmeliği çıkarılmıştır.³⁰ Yönetmeliğin 1. maddesine göre adli yardımın amacı bireylerin hak arama özgürlüklerinin önündeki engelleri aşmak ve hak arama özgürlüğünün kullanımında eşitliği sağlamak üzere, avukatlık ücretini ve yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanların avukatlık hizmetlerinden yararlandırılmasıdır. Adli yardım istemi, hizmetin görüleceği yer olan adli yardım bürosuna ve temsilciliklerine yapılır. Başvurularda, adli yardım başvuru formu doldurulur ve adli yardım esas defterine kaydedilir (m. 5/1). Adli yardım bürosu ve temsilcilikleri, istem sahibinden gerekli bilgi ve belgeleri ister, istemin haklılığı konusunda uygun bulacağı araştırmayı yapar, gerektiğinde karar verir. Bu araştırmada, kamu ve özel kurum ve kuruluşları, adli yardım bürosuna ve temsilciliklerine yardımcı olurlar (m. 5/2). Başvuru sırasında istenen evraklar barodan baroya değişebilmektedir.³¹ Adli yardım isteminin reddi halinde istemde bulunan, tebliğden itibaren on gün içinde yazılı veya sözlü olarak baro başkanına başvurabilir. Baro başkanı yedi gün içinde karar verir; bu karar kesindir. Süresinde karar verilmediği takdirde talep ret edilmiş sayılır (m. 5/3). Adli yardımdan faydalanan kişi işin sonunda maddi bir yarar elde edecek olursa avukata ödenen para ile elde edilecek maddi yararın %5'ini baroya ödemek durumundadır. Adli yardım isteminin haksız olduğu sonradan anlaşılırsa istemde bulunanın kendisi için görevlendirilen avukata ödenen ücretin iki katı ve yapılmış masrafları yasal faizleri ile geri vermesi gerekir (m. 6).

Adli yardım görevi serbest çalışan avukatlara eşitlik ilkesi esaslarına göre verilir (m. 5/son). Görevlendirmede avukatların mesleki faaliyet alanlarına ilişkin beyanları esas alınır (m. 6/c). Adli yardım isteminin kabulüyle, gerekli iş ve işlemleri yapmak ve yürütmek üzere bir veya birkaç avukat görevlendirilir.³² Adli yardım bürosu ve temsilcilikleri, görevlendirilen avukatın hizmeti yerine getirmesi ile ilgili aşamaları izler (m. 6/f). Görevlendirmeye konu iş için avukata asgari ücret tarifesinde gösterilen maktu ücret baro yönetim kurulu kararı ile peşin ödenir (m. 7/1).

30 RG, 30 Mart 2004, Sayı 25418.

31 Örneğin İstanbul Barosu fakirlik belgesi, ikametgah belgesi, nüfus cüzdanı fotokopisi ve dava için gerekli belgelerin fotokopisini istemektedir.

Bkz.: http://www.istanbulbarosu.org.tr/Document.asp?DocumentIndex=adliyardim/adliyardim_banner.htm, 6 Eylül 2015.

İzmir Barosu ise başvurudan baro başkanlığına hitaben yazılmış bir dilekçe, fakirlik kağıdı, nüfus cüzdanı fotokopisi, tapudan üzerine kayıtlı gayrimenkulu olup olmadığına ilişkin belge, SGK'dan sosyal güvencesi olup olmadığına ilişkin belge ve başvurunun haklı olduğunu kanıtlamaya yardım edecek diğer belgeleri talep etmektedir. Bkz.:

<http://baro.izmirbarosu.org.tr/sayfalar/merkezler/adli-yardim/C4%B1m/nas%C4%B1-ba%C5%9Fvurur.aspx>, 6 Eylül 2015.

32 Görevlendirilen avukat, bu işi yapmaktan haklı bir neden olmaksızın çekinmek isterse, görevin kendisine bildirildiği tarihten itibaren on beş gün içinde, o işin tarifede belirlenen ücretini baroya ödeyerek görevden çekilebilir (m. 6/d).

Yönetmeliğin 6. maddesinden, barolar tarafından yapılan adli yardımın aslında sadece avukatlık ücretinden muaf tutulmayı sağladığı; vekaletname masrafı dahil yargılama giderlerinin yine başvuran tarafından karşılanması gerektiği anlaşılmaktadır.³³ Ancak kişinin noterde vekâletname düzenletecek gücü yoksa bu masraf da adli yardım faslından ödenebilir. Yargılama giderlerini karşılayamayacak bir kişi için ise, görevlendirilen avukatın HMK'nın yukarıda açıklanan hükümleri gereğince mahkemeden adli yardım talebinde bulunması gerekir.³⁴ Bu talebin reddi halinde kişi avukatlık ücreti dışındaki diğer yargılama giderlerini karşılamak durumundadır. Aksi halde adli yardım istemi reddedilebilir. Ancak mahkeme tarafından adli yardım isteminin reddedilmesi durumunda dahi istem sahibinin haklılığı açısından kesin veya kuvvetli bir kanı varsa ve yargılama giderlerini karşılayamayacağı açıkça anlaşılırsa yargılama giderlerinin de adli yardım fonundan karşılanmasına karar verilebilir.³⁵ Şu halde kendisine ücretsiz olarak avukat atanan bir kişinin bile yargılama giderlerinin fazlalığı nedeniyle yargıya ve adalete erişiminin kısıtlanması ihtimali vardır.³⁶ Öte yandan uygulamada mahkeme tarafından adli yardım talebinin kabul edilmesi durumunda dahi talep sahibinden yargı harcı alınmasa da tebligat veya bilirkişi ücreti gibi diğer yargılama giderlerinin istenebileceği ve bu durumun nedeninin adli yardıma ayrılan ödeneğin yetersizliği olduğu ifade edilmiştir.³⁷

Görüldüğü üzere adli yardım kurumu HMK ve Avukatlık Kanunu'nda birbirini tamamlayacak şekilde değil; ayrı ayrı işlenmiştir. Adli yardım isteminin muhatabı HMK'da mahkemeler; Avukatlık Kanunu'nda ise barolar olarak gösterilmiştir. Bunlar birbirinden bağımsız olarak adli yardım yapılmasına karar verebilmektedir. Söz gelimi, barolar adli yardıma ilişkin bir mahkeme kararı olmaksızın adli yardım hizmeti sunabilir veya mahkeme tarafından adli yardım talebi reddedilen kişinin adli yardımdan faydalanmasına karar verebilir. Öte yandan mahkeme adli yardım talebini kabul ederse HMK 335/1-ç maddesi uyarınca barodan avukat görevlendirilmesini isteyebilir.³⁸ Bu

---

33 Özdemir, *a.g.e.*, s. 84. İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 2012-2014, s. 392.

34 Ankara Barosu Adli Yardım Kurulu 8 Temmuz 2005 tarihli Eğitim Semineri, s. 3-4, (Çevrimiçi) <http://www.ankarabarusu.org.tr/PANELLER/2005/08.07.2005%20ADL%C4%B0%20YARDIM-E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%20SEM%C4%B0NER%C4%B0.doc>, 5 Eylül 2015. Yargılama giderlerini ödeyemeyecek bir müvekkil için mahkemeden adli yardım talep edilmemesi avukata ihtar yaptırımı uygulanmasına neden olabilir. Bkz.: *A.e.*, s. 10.

35 "Adli Yardımın Yapılışı

Madde 6-a)

Vekaletname masrafı adli yardım faslından ödenebilir.

Yargılama giderlerini karşılayamayacaklar için 18/6/1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 465-472 nci maddeleri gereğince adli müzaheret talebinde bulunulur. Bu talebin reddi halinde ilgisi, avukatlık ücreti dışındaki diğer yargılama giderlerini karşılamak durumundadır. Aksi halde, adli yardım istemi reddedilebilir.

Ancak, yargılama giderlerinin karşılanamayacağı açıkça anlaşılması ve adli yardım talebinde bulunanın haklılığı açısından kesin veya kuvvetli bir kanı oluşması halinde, adli yardım bürosunun veya adli yardım temsilcisinin önerisi üzerine baro yönetim kurulu kararıyla adli yardım fonundan karşılanır."

36 Başar Başaran, "Adil Yargılanma Hakkı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 63-65,

(Çevrimiçi) <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1818/2479.pdf>, 31 Temmuz 2015. AİHM'e göre yargılama harç ve giderlerinin yoksulluk nedeniyle ödenememesi durumunda mahkemeye erişim hakkı ihlal edilmektedir. Bkz.: Akbal, *a.g.e.*, s. 150.

37 Özdemir, *a.g.e.*, s. 87.

38 "Adli yardımın kapsamı

Madde 335- (1) Adli yardım kararı, ilgiliye, aşağıdaki hususları sağlar:

ç) Davanın avukat ile takibi gerekiyorsa, ücreti sonradan ödenmek üzere bir avukat temini."

---

durumda baro bu talebi Avukatlık Kanunu'na dayanarak reddedemez çünkü bu kanunun 179/5 maddesinde HMK'daki adli yardıma ilişkin hükümler saklı tutulmuştur.^{39 40}

Mevzuattaki ikilik uygulamayı da etkilemekte ve ihtiyaç sahiplerinin adli yardımdan yeterince faydalanmasını engellemektedir.⁴¹ Avukatlık Kanunu'ndaki düzenleme nedeniyle kişilerin öncelikle barolara başvurması ve baroların çeşitli nedenlerle bu başvuruları reddetmesi; mahkemelerde ise hâkimlerin adli yardım istemlerine kamu kaynaklarını titiz kullanmak adına çekingen yaklaşımları adli yardım sisteminin etkili bir şekilde işleyememesinin nedenleri olarak gösterilmiştir.⁴²

Avrupa Komisyonu'nun Türkiye için hazırladığı 2014 tarihli İlerleme Raporu'na göre Türkiye'de adalete erişim konusunda iyileşme sağlanmıştır ve bunun sebebi adli yardımla ilgili yapılan düzenlemelerdir.⁴³ Ancak bu iyileşme yeterli görülmemiş ve raporun devamında adli yardımın kapsamının geliştirilerek daha nitelikli hale getirilmesi ve izlenmesine yönelik tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁴ Komisyon'un yaptığı değerlendirmeye göre Türkiye'de adli yardım hizmeti için ödenen ücretin miktarı deneyimli avukatlar için çok düşüktür. Okur-yazarlık oranının düşük olmasının da etkisiyle kırsalda yaşayan kişilerle dezavantajlı grupların adli yardım konusundaki farkındalıkları yetersizdir. Dahası kolluk görevlileri ve yargı mensupları gibi kamu görevlilerinde de cinsiyet eşitliğine ilişkin farkındalık seviyesi düşüktür. Bu da kadınların adalete erişimini zorlaştırmaktadır.⁴⁵

Kadınlar, etnik azınlıklar ve göçmenler gibi dezavantajlı grupların adli yardımdan yeterince faydalanamaması bu grupların adalete erişimini olumsuz bir şekilde etkilemektedir.⁴⁶ Bunun nedeni olarak kadınlar ve etnik azınlıklar açısından ayrımcılık ile maddi durumun iyileşmesi ve gelir adaletinin sağlanmasının önündeki diğer geleneksel sınırlar gösterilmiştir.⁴⁷ Özellikle kadınların cinsiyete dayalı ayrımcılık, eğitimsizlik ve yoksulluktan mustarip olması her alanda olduğu gibi hak arayışlarında da dezavantajlı bir konumda olmalarına neden olmaktadır.⁴⁸

---

39 *A.e.*, s. 83, 53. dipnot.

40 "Adli yardımın yapılışı
Madde 179

18.6.1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ve 4.4.1929 tarihli ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile diğer kanunlardaki adli yardıma ilişkin hükümler saklıdır." HMK'nın 447/2 maddesinde ise HUMK'a yapılan yollamaların HMK'nın bu hükümlerin karşılığını oluşturan maddelerine yapılmış sayılacağı belirtilmiştir.

41 *A.e.*, s. 85.

42 Akbal, *a.g.e.*, s. 170-171.

43 Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, s. 46.

44 Nitekim 2015-2019 dönemi Adalet Bakanlığı Stratejik Planı'nda da adli yardım sisteminin güçlendirilmesi belirlenen hedefler arasındadır. "Plan döneminde adli yardım konusundaki kamuoyu bilincinin artırılması ve adli yardım sisteminin kalitesini ölçecek ve denetimini yapacak kurumsal bir yapılanmanın oluşturulması sağlanacaktır." Bkz: 2015-2019 Dönemi Adalet Bakanlığı Stratejik Planı, s. 84, (Çevrimiçi) <http://www.sgb.adalet.gov.tr/ekler/yayin/Stratejik-Plan-2015-2019.pdf>, 5 Ağustos 2015.

45 Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, s. 46.

46 Equal Access to Justice: Ensuring Meaningful Access to Counsel in Civil Cases, Including Immigration Proceedings, 2014, s. 3, (Çevrimiçi)
http://web.law.columbia.edu/sites/default/files/microsites/human-rights-institute/files/equal_access_to_justice_-_cerd_shadow_report.pdf, 20 Temmuz 2015.

47 "...due to discrimination and other institutional barriers to wealth and income equality, racial minorities and women are more likely to experience poverty in the United States." Bkz.: *A.e.*, s. 3-4.

48 Seda Kalem Berk, *Kadınlar ve "adalete erişim": Türkiye özelinde kısa bir değerlendirme*, s. 2-3, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/attachments/5139499/download_file?st=MTQzOTk4OTIzMywoNi4yLjE5LjQsMjJkOTI1Mzk%3D&s=workstrip, 31 Temmuz 2015.

Çoğunlukla karşımıza şiddet mağduru olarak çıkan kadınların adalete erişebilmesi için ücretsiz bir şekilde bilgilendirilmeleri ve avukat tarafından temsil edilmelerinin gerekliliği adli yardımın kadınlar açısından ayrıca ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.^{49 50}

2.1.2. Kadınların Adli Yardıma Erişimi

Adalete erişim çeşitli araçlarla sağlanabilse de özellikle adli yardım kurumu adalete erişim konulu çalışmalarda daima önemini korumuştur.⁵¹ Dezavantajlı gruplar her alanda olduğu gibi adalete erişimin en temel araçlarından biri olan adli yardıma ulaşma noktasında da daha fazla sorunla karşılaşmaktadır.⁵² Bu gruplardan biri olan kadınların adli yardım kurumuyla ilişkisinin incelenmesi kadınların adalete ne ölçüde erişebildiğine dair ipuçları verecektir.

Uluslararası mevzuata bakıldığında 2011'de İstanbul'da imzalanan Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nde mağdurların iç hukuk kurallarının öngördüğü koşullar altında hukuki yardım ve ücretsiz adli yardım alma hakkının güvence altına alındığı görülmektedir (m. 57).⁵³ Ceza adaleti sisteminde adli yardıma erişimin ilke ve talimatlarının düzenlendiği Birleşmiş Milletler belgesinde ise ek korumaya ihtiyaç duymaları veya hassas konuları nedeniyle kadınlar, çocuklar ve bazı gruplar açısından özel hükümler tesis edilmiştir.⁵⁴ Belgenin adli yardıma erişimde eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesi uyarınca toplumun farklı ihtiyaçları bulunan dezavantajlı kesimlerinin de adli yardımdan faydalanması sağlanmalı ve bunun için gerekli önlemler alınmalıdır. Kadınların durumunu ele alan talimatın yer aldığı 9. maddede ise devletlerin kadınların adli yardıma erişimini sağlamak için gerekli önlemleri almakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir. Buna göre kadınların adalete erişmeleri ve olası mağduriyetlerin önlenmesi için hukuki yardım, tavsiye ve diğer destek hizmetlerinin verilmesi gerekmektedir.

T.C. Anayasası'nın kanun önünde eşitliği düzenleyen 10. maddesinde 2004 yılında yapılan değişiklikle kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olduğu ve devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmiştir.⁵⁵ Aynı maddeye 2010'da yapılan bir başka eklemeye bu amaçla alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine

---

49 Carlien Scheele, *Hearing: Access to Justice for Women Victims of Violence*, s. 3, (Çevrimiçi) http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/EQUALITY/05conferences/2013ParisHearingAccessJustice/Final.conclusions_AccessJusticeHearingParis_en.pdf, 20 Temmuz 2015.

50 Adli yardım hizmetinden faydalanamama durumu, kadınların kendilerine şiddet uygulayan kişilerle ilişkilerini sonlandırma cesaretini olumsuz yönde etkilemektedir. İlişkilerini sonlandıran kadınlar ise, adli yardımın yokluğunda, yoksul düşme ve evsiz kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bkz.: Asher Flynn v.d., *Access to Justice: A Comparative Analysis of Cuts to Legal Aid*, s. 10, (Çevrimiçi) http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/research/centres/cjc/researchstreams/comparative/monash_access_to_justice_-_legal_aid_report_jan_2015.pdf, 15 Temmuz 2015.

51 Kalem Berk, *Türkiye'de Adalete Erişim*, s. 19. Adalete erişim kavramında daha bütünsel bir bakış açısıyla yaklaşılması, eşitlik ilkesi ve adil yargılanma hakkının adli yardımın yanında başka araçlarla da hayata geçirilmesi gerekir. Bkz.: *A.e.*, s. 20.

52 *A.e.*, s. 40-41.

53 Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, (Çevrimiçi) <https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20Turkish.pdf>, 15 Temmuz 2015.

54 United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, (Çevrimiçi) https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf, 15 Temmuz 2015.

55 RG, 22 Mayıs 2004, Sayı 25469.

---

aykırı olarak yorumlanamayacağı ifade edilmiştir.⁵⁶ Böylece kadınlar açısından da hak ve özgürlüklerin hayata geçebilmesi için alınması gereken tedbirler anayasal bir zemine oturtulmuştur. Temel olarak hak arama özgürlüğünün (m. 36) önündeki ekonomik engelleri kaldırmayı amaçlayan adli yardım hizmetine erişimde yaşanan sıkıntıların giderilmesi adına atılacak adımlar da bu yeni düzenlemeler bağlamında değerlendirilebilir.

İç hukuk bakımından 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un⁵⁷ kadınların adalete erişme mücadelesinde bir dönüm noktası niteliğinde olduğu ancak kadınlar tarafından yeterince bilinmediği ileri sürülmüştür⁵⁸. Uygulamada ise bu kanun insan hakları ve özellikle kadın hakları bağlamında yeknesak bir şekilde yorumlanmamış, bu yüzden yeterince etkili olamamıştır.⁵⁹ 4320 sayılı kanunu kaldıran ve 2012'de yürürlüğe giren 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un amacı şiddete uğrayan veya uğrama ihtimali bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunmasıdır (m. 1). Kanun kapsamında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) bünyesinde Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) kurulması öngörülmüştür. Haftada 7 gün 24 saat hizmet verecek olan bu merkezlerin amacı "şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik izleme çalışmaları yapmak ve destek hizmetleri vermektir" (m. 14). Bu destek hizmetleri arasında korunan kişiye verilecek adli yardım hizmetlerini koordine etmek, gerekli hallerde tedbir kararlarının alınmasına ve uygulamasına yönelik başvurular yapmak de yer almaktadır (m. 15). Ancak ŞÖNİM bünyesinde hukukçuların çalışması öngörülmemiştir. Türkiye'de halihazırda 14 ilde⁶⁰ ŞÖNİM kurulmuştur. ŞÖNİM olmayan illerde ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İl Müdürlükleri bünyesindeki İl Kabul Merkezleri'ne başvurular yapılabilmektedir.

İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Çalışma Raporu'na göre 2012'de en çok adli yardım başvurusu sırasıyla boşanma, nafaka ve 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'unun uygulanmasına ilişkin olarak yapılmıştır. 2013 ve 2014'te ise bu sıralama boşanma, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'unun uygulanması ile icra hukukuna ilişkin talepler olarak değişmiştir. 2012-2014 döneminde erkek başvuru sahiplerinin sayısı 5.284 iken kadın başvuru sahiplerinin sayısı 23.659'dur.⁶¹ Şu halde kadınlar erkeklere oranla adli yardıma çok daha fazla gereksinim duymaktadır.⁶²

Adli yardım büroları ihtiyaç sahibi kadınlara ücretsiz avukatlık hizmeti sunmak suretiyle onların adalete erişiminde önemli bir rol üstlenmektedir. Hukuki düzenlemelerde yapılan iyileşmelerin gerçek hayatta her zaman karşılık bulamaması nedeniyle kadınların adli yardımla ilişkisinin tam olarak belirlenmesinde metinlerden ziyade uygulama yol gösterici olmaktadır. Bu nedenle proje kapsamında Konya özelinde bir çalışma yapılmış ve burada yaşayan kadınlara sunulan adli yardım hizmeti incelenmiştir.

---

56 RG, 13 Mayıs 2010, Sayı 27580.

57 8/3/2012 tarihli ve 6284 sayılı kanunun 23. maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

58 56 ilden 1800 kadının katılımıyla yapılan ankete göre katılımcıların sadece %57,2'si Kanundan ve sağladığı korumadan haberdardır. Bu kanunun hükümlerinden faydalanmak amacıyla başvuruda bulunan kadınların oranı ise %7,5'tir. Ayşe Gül Altınay, Yeşim Arat'tan aktaran Füsün Sokullu Akıncı, "Increase in the Numbers of Women Victimization and Access to Justice For the Women of Turkey", *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, C: XLIII, No: 60, 2011, s. 173, (Çevrimiçi) <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuafdi/article/view/1023016889>, 31 Temmuz 2015.

59 *A.e.*, s. 173-174.

60 Bu iller Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Malatya, Mersin, Samsun, Şanlıurfa ve Trabzon'dur.

61 İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 2012-2014, s. 400-401.

62 Kalem Berk, *Türkiye'de Adalete Erişim*, s. 42.

2.2. KADINLARIN ADLİ YARDIMA ERİŞİMİNİN KONYA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, Konya iline yapılan saha ziyaretinde yapılan çeşitli kurumlardan kişilerle görüşmeler ve yine ilde gerçekleştirilen uzman çalıştay sonucunda kadınların adli yardıma erişimi konusunda tespit edilen sorunlar ve bu sorunlara getirilen çözüm önerileri ortaya konmuştur. Bu sorunlar ve çözüm önerileri adli yardım hizmeti veren Konya Barosu ile Konya’da kadın konusunda faaliyet gösteren diğer kurumlar için ayrı ayrı incelenmiştir.

2.2.1. Konya Barosu’nda Verilen Adli Yardım Hizmeti ve Hollanda Örneği ile Karşılaştırması

Avukat ataması Türkiye’de barodan baroya farklılık gösterebilmektedir. Konya’da adli yardım bürosu Konya Adliye’sinde faaliyette bulunmaktadır. Her gün Adli Yardım Merkezi’nde görev almak isteyen ve merkeze kaydolan avukatlardan oluşturulan listeden, önceden –ücret ilkesine göre– belirlenen iki avukat adli yardım için müracaat eden kişilere hizmette bulunmaktadır. Avukat başvurucuya tayin edildikten sonra başvurucu avukatla görüşmekte ve avukatın kendisini temsili için vekâletname çıkardığı anda resmi işlem başlamaktadır. Dava sürecinin sonuna kadar itiraz, temyiz, kanun üst yollarına başvurma işlemleri avukat tarafından tamamlanmakta ve bütün kanun yolları bittiği anda avukatın görevi sona ermektedir. Avukatların yanında aynı zamanda stajyer avukatlar bulunmaktadır. Bu stajyerler bu şekilde tecrübe kazandıkları bir yıllık stajın ardından bu hizmeti vermeye hazır hale gelmektedirler.

Konya Barosu’nda verilen adli yardım hizmetinde uygulamadan kaynaklanan sorunların tespiti adli yardıma erişimin artırılması açısından önemlidir. Bu sorunların çoğu Konya Barosu’na özgü olmamakla birlikte bazılarının çözümü yerelde yapılacak bir takım düzenlemeler ile sağlanabilir. Tespit edilen sorunların gelişmiş bir adli yardım sistemine sahip olması⁶³ nedeniyle proje kapsamında incelenen Hollanda’da ne tür uygulamalara karşılık geldiği belirtilmiş ve sorunlara çözüm üretilirken bazı durumlarda bu uygulamalardan faydalanılmıştır.

2.2.1.1. Liste Usulü Avukat Ataması

Proje çerçevesinde ziyaret edilen Konya’da, aile hukuku dışındaki konularda da hizmet veren adli yardım birimine müracaat edenlerin %90’ını aile hukuku alanında (boşanma, nafaka, eşinden şiddet görme, eşiyile anlaşamama vb. konularda) başvuran kadınlar oluşturmaktadır.⁶⁴ Ancak, uygulamada kadınların bu hizmetten yeterince etkin şekilde faydalanamadıkları görülmektedir. Bu sıkıntının önemli unsurlarından birisi liste usulü avukat atama yöntemidir. Kadın konusunda uzman avukatların diğer avukatlarla aynı listede bulunması ve başvurucuya konusuna göre değil de liste usulüyle belirlenen avukatın atanması söz konusudur. Bu durum, örneğin şiddet gören kadınların içinde buldukları durumu kimseye anlatamadıkları, paylaşamadıkları, özellikle de kurumlara götürmekte çok zorlandıkları bir toplumda⁶⁵ önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

---

63 Proje kapsamında adli yardım mekanizması incelenen Hollanda’da “Adli Yardım Kanunu” 1994 yılında yürürlüğe girmiştir. Hollanda’da toplam 17 bin avukat çalışmakta ve bunlardan 7 bini adli yardım hizmeti vermektedir. Hollanda’da Türkiye’den farklı olarak adli yardıma Baro yön vermemektedir. Adli yardımın finansmanını sağlayan ve hangi avukatların bu hizmeti vereceğini belirleyen hükümet dışı özerk bir konsey (quango) bulunmaktadır. Hollanda yönetim sisteminde oldukça yaygın bulunan bu tip yapılanmalar hükümetin görev ve sorumluluklarını bazı hizmetlerin bakanlıkların alanından çıkararak başka alanlara aktarılmasını sağlamaktadır. Adli yardım örneğinde, Hollanda’daki Güvenlik ve Adalet Bakanlığı, Adli Yardım Yönetmeliği’ni yürürlüğe koyarak bu hizmeti vermesi için Konsey’i görevlendirmiştir.

64 Proje kapsamında gerçekleştiren saha ziyareti görüşmesi ve toplantılarda Konya Barosu tarafından verilen bilgiye dayanmaktadır.

65 Eşlerinden veya birlikte olduğu kişilerden fiziksel veya cinsel şiddet gören kadınların kentlerde yaşayanlarının yüzde 41’i

---

Öte yandan liste usulü avukat ataması beraberinde başka sorunları da getirmektedir. Adli yardım hizmetinin avukatların ilgi alanlarına göre belirlenmemesi Konya Barosu tarafından sorun olarak görülmektedir. Örneğin, bir boşanma avukatının ticari bir konudaki dava ile ilgilenmesi veya daha önce idari yargı konusunda tecrübeye sahip olmayan avukatın idari yargı konusunda bir dava ile ilgilenmek zorunda kalması gibi durumlar söz konusu olabilmektedir. Adli Yardım Yönetmeliği'ne göre bir avukatın kendisine verilen görevi yerine getirmemesi suç teşkil etmektedir. Avukatlar uzmanlık alanları içinde olmasa da davaları açmakta; ancak bazı durumlarda verim alınamamaktadır. Bu durumda belli bir alanda başarı kazanmış avukatların başvuru sahiplerince seçilememesi sorun teşkil etmektedir.

Hollanda Örneği: Hollanda'da adli yardıma başvuran kişi listede bulunan herhangi bir avukatı kendi isteği doğrultusunda seçebilmektedir. Böylece uygulamadan hem başvurucular istedikleri avukatı seçebildikleri için fayda sağlamakta hem de bir alanda başarı elde etmiş avukatların başarıları ödüllendirilmektedir.

Öneri: Öncelikle, baroların sundukları bu hizmetleri kadınların ihtiyaçlarına göre düzenlemeleri gerekmektedir. Kadınlar özelinde hukuku bir baskı aracı veya haklarının önünde bir engel olmaktan çıkarıp, daha özgürleştirici ve güçlendirici bir mekanizma olarak hayatlarına dâhil etmek büyük önem taşımaktadır. Kadınlara, hukuki destek için adli yardım listelerinde yer alan avukatlar arasından seçim yapma olanağı verilmelidir. Bu durum şiddet, boşanma gibi özel alana hapsedilmeye elverişli meselelerde özellikle önem kazanmaktadır.

2.2.1.2. Başvuru Belgelerinin Toplanmasına İlişkin Sorunlar

Adli Yardım Yönetmeliği'ne göre Türkiye'de başvuru bir sosyal güvenceye, herhangi bir tapuya ve mal varlığına sahip olmadığı durumlarda adli yardımdan faydalanabilmektedir. Adli yardım mekanizmasına başvurabilmek için, başvuranın fakirlik belgesi, nüfus cüzdanı fotokopisi ve ikametgâh senedi ile açmak istedikleri davaya ilişkin belgeleri sunmaları gerekmektedir. Bununla birlikte, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında yapılan başvurularda fakirlik belgesi aranmamaktadır.⁶⁶ Yardım talep eden kişi kendisine bir avukat tayin edildiği zaman vekâlet ve dava ücretlerini karşılamak zorundadır. Adli Yardım Yönetmeliği'ne göre müzaheret⁶⁷ talepli dilekçe ile dava açılabilir. Ancak, Konya Barosu tarafından bu taleplerin hiçbir zaman hâkim tarafından kabul edilmediği; sonuç olarak bu masrafların Baro tarafından karşılanmak zorunda kalındığı belirtilmiştir.

Adli yardım hizmeti almak isteyenlerin karşılaştığı bürokratik işlemler başvuru sahibinin karşılaştığı sorunlar arasındadır. Adli yardım talebinde bulunan kişilerin doldurması gereken ve başvuru sahibinin sosyal güvencesi, tapusu veya trafik kaydının olmadığı ispatları nitelikteki belgelerin toplanması başvuru sahibine hem maddi hem de manevi zorluklar çıkarabilmektedir. Aynı zamanda belgelerin baro tarafından değerlendirilmesi de baroya gereksiz bir iş yükü getirmektedir. Bu sorun hem Konya Barosu hem de STK'lar tarafından dile getirilmiştir.

şiddeti kimseye anlatmamışken bu oran kırsal kesim için yüzde 55'tir. Eşinden en az bir defa şiddet görmüş kadınların %89'u hiçbir resmi kurum veya sivil toplum kuruluşuna başvurmamıştır. Bkz.: Türkiye Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, Ankara, Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015, s.153,162. (Çevrimiçi) <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf>, 31 Temmuz 2015.

66 2010-12 yılları arasında İstanbul Barosu'na bu kapsamda 903 başvuru gelmiş ve bu başvuruların 741'i kabul edilmiştir.

67 Yürürlükten kalkan Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda (HMUK) yer alan "adli müzaheret" yürürlükteki HMK'da "Adli Yardım" olarak düzenlenmiştir. Yuk.: s. 9-10.

Hollanda Örneği: Hollanda’da 20.000 Euro altında gelire sahip kişilere adli yardımdan atama yapılabilir. Ayrıca, aylık 15 Euro karşılığında adli yardım sigortası yapılmaktadır. Kişinin adli yardım hizmeti alabilmesinin önünü açacak gerekli bilgiler tek bir vergi kimlik numarası ile 24 saat içerisinde vergi dairesi tarafından verilen bilgiler aracılığıyla öğrenilebilmektedir.

Öneri: Başvuru sürecini kısaltmak için Hollanda’daki uygulamaya benzer bir şekilde başvurunun kimlik numarası ile gerekli bilgilerine ulaşılabilmesi sistemi Türkiye’de de uygulanabilir.

2.2.1.3. Adli Yardım Hizmeti Veren Avukatlara İlişkin Sorunlar

Uzman Çalıştay’ında Baro tarafından avukatlar ve stajyer avukatların Adli Yardım Bürosu’nu nöbet tutulan bir yer olarak gördükleri; adli yardımın tam olarak ne olduğu, ne fayda sağladığı konusunda detaylı bilgiye sahip olmadıkları belirtilmiştir.⁶⁸ Konya Barosu tarafından avukatların adli yardım konusunda çeşitli eğitim ve çalıştaylara katılmaları istenmektedir. Ancak, adli yardım hizmeti yönetmelik gereği gönüllülük ilkesine dayandığından bu eğitimlerin alınması zorunlu kılınmamaktadır. Ancak, Baro’nun avukatların katılmalarını istediği ve önerdiği eğitimlere düşük seviyedeki rağbet Baro tarafından bir sorun olarak görülmektedir. Adli yardım hizmetinde görev yapan avukatlar altı ayda bir barolara hangi işleri yaptıkları, davada nereye geldikleri gibi konularda bilgi vermek durumundadırlar. Konya Barosu bir üst denetim mekanizması oluşturmaya çalışıldığının; ancak avukatlardan geri dönüşlerin gerçekleşmediğinin üzerinde durmuştur.

Hollanda Örneği: Hollanda’da avukatların adli yardım hizmetinde görev almaya hak kazanmaları için Adli Yardım Kurulu’na kayıtlı olmaları ve bir takım kalite standartlarına uygun olmaları gerekmektedir. Bu standartlar Adli Yardım Kurulu tarafından belirlenmiştir. Bazı hukuk alanlarında –ceza hukuku, akıl sağlığı, sığınma ve göç hukuku, aile hukuku- bunlara ek bazı koşullar uygulanmaktadır. Avukatların bu özel alanlarda yeterli uzmanlığa ve deneyime sahip olmaları gerekmektedir.

Öneri: Adli yardım hizmeti veren avukatların görevlerinin ayrımının yapılmasının, her davaya uzmanlık alanına göre avukat atanmasının ve avukatların düzenli olarak senede en az iki defa eğitime katılmalarının mevzuat çerçevesince zorunlu kılması Baro tarafından çözüm önerisi olarak sunulmuştur.

2.2.1.4. Adli Yardım Hizmetine Fiziksel Erişilebilirliğin Kısıtlılığı

Adli yardım hizmetinin yalnızca Konya Adliyesi’nde verilmesi nedeniyle erişiminin bazı kadınlarca zorluğu sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar adli yardıma bazen sadece bilgi alma ve danışma amaçlı da gelebilmektedirler. Adli Yardım’ın daha önce bir ayağının Selçuk Üniversitesi’nde Hukuk Kliniği olarak yer alması önerisi üniversite tarafından getirilmiş; ancak başarıya ulaştırılamamıştır. Konya ilinde yalnızca bir adet sığınma evi bulunması ve bu sığınma evinin konumunun herkesçe bilinmesi de önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Hollanda Örneği: Hollanda’da hukuk kliniği telefonla vatandaşlara bilgi verebilmekte, böylece kişiler adli merkeze gitmek zorunda kalmamaktadırlar. Ayrıca, Adli Yardım Kurulu son dönemde “Roadmap to Justice” isimli online platforma epey yatırım yapmıştır.⁶⁹ Bu online platform kişilere hukuki bilgi verme ve kişisel gelişim araçları sağlama gibi hizmetler vermektedir. Ayrıca, Hollanda’da mağdurun sadece belirlediği uzmanlık alanında değil, kendi semtine yakın bulunan bir avukat seçebilme hakkı vardır. Bu sayede fiziksel erişim sorunu da ortadan kalkmaktadır.

---

68 Benzer sorunlar CMK kapsamında sunulan adli yardım hizmetinin kalitesinin İstanbul mahkemeleri özelinde değerlendirildiği bir çalışmada da ortaya konmuştur: Bkz.: İdil Elveriş, Galma Jahic, Seda Kalem, *Mahkemede Tek Başına: İstanbul Mahkemeleri’nde Müdafiliğin Erişilebilirliği ve Etkisi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, b.a.

69 Legal Aid Board, *Legal Aid in the Netherlands: a broad outline – 2015*, s. 8, (Çevrimiçi) http://www.rvr.org/binaries/content/assets/rvrorg/informatie-over-de-raad/legalaid-brochure_online--2015.pdf, 31 Temmuz 2015.

Öneri: Konya'nın merkezinde bir adli yardım bürosu oluşturulması Uzman Çalıştay'ında çözüm önerisi olarak sunulmuştur. Hollanda'dakine benzer telefonla hizmet uygulaması Konya Barosu tarafından da verilebilir. Bunun dışında Selçuk Üniversitesi'nde Hukuk Kliniği açılması ve adli yardım hizmetinin bir ayağının burada yer alması hem bir çözüm önerisi olarak sunulmuş, hem de Baro ve üniversite arasında Uzman Çalıştay'ında sözlü anlaşma sağlanmıştır. Kadın sığınma evlerinin sayısının artırılması acilen yapılması gerekenler arasındadır. Daha sonra bu sığınma evlerine erişimin sağlanması amacıyla gerekli bilgilendirme kanalları oluşturulmalıdır.

2.2.2. Adli Yardım Konusunda Destek Veren Kurumların Hukuki Altyapı ve Kurumlar Arası İşbirliği Eksiklikleri

Adli yardım hizmeti Türkiye'de baronun yükümlülüğünde olmakla birlikte Konya'da kadınların hukuki sorunlar yaşadıklarında -özellikle de aile hayatı bağlamında değerlendirilebilecek sorunlarda- daha ziyade sivil toplum kuruluşlarına başvurmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, bu kurum ve kuruluşların hukuki sorunları ne şekilde ele aldıklarını ve başvuruclarına nasıl destek olduklarını anlamayı gerekli kılmıştır. Tam da bu nedenle, proje kapsamında yapılan saha ziyaretlerinde ve gerçekleştirilen toplantılarda Konya'da kadın konusunda faaliyet gösteren kamu ve sivil toplum kurumlarının kadınlara hukuki bilgi ve destek verme konusundaki durumlarına ve bu kurumların birbirleriyle ilişkilerine dair bilgi edinilmiştir.

2.2.2.1. Kadınlara Hukuki Bilgi Desteği Sağlaması Gereken Kurumların Kapasite Eksiklikleri

Baro dışındaki kurumların bünyelerinde avukat bulundurmaması ve hukuki bilgi desteğinin verilmemesi en çok göze çarpan sorunlardan biridir. Sivil toplum kuruluşlarında önemli bir hukuki bilgi/hukukçu eksikliği bulunmaktadır. Konya'da adli yardım konusunda hukuki destek sunan, hukuki bilgilendirme yapan STK'lar olmadığı için bu yük tamamen baronun üzerindedir ve baro iş yükünü paylaşabilecek kuruluşlara ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Hali hazırda faaliyet gösteren derneklerin yeterli bilgi birikimi olmadığından bu konuda baroya yardım etme kapasiteleri de sınırlıdır.

Öneri: Kadınların mağduriyet yaşadıkları durumlarda sivil toplum kuruluşlarına veya sosyal hizmetlere başvurmayı tercih ettikleri dikkate alındığında bu kurumların hukuk altyapılarının geliştirilmeleri gerekmektedir. STK'ların kendi bünyelerinde hukukçu bulundurmaları veya hukuk altyapısı bulunmayan çalışanların kadınlara doğru bilgi verebilecek ve onları doğru yönlendirebilecek daha kapsamlı bir hukuk eğitimi almaları sağlanmalıdır. Bu noktada Baro ile sivil toplum arasında kurulacak ilişkilerin önemi büyüktür. Barodan sağlanacak adli yardım hizmetinin özellikle sivil topluma başvurmayı seçen kadınlara nasıl ulaştırılabileceği; dolayısıyla sivil toplumla hukuki destek sağlayan baro arasındaki bağın nasıl iyileştirilebileceği konusunda düşünmek gerekmektedir. Kamu kurumları, üniversite ve STK'ların sürekli ve sistematik çalışmalar yapmaları yoluyla kadınların hukuki bilgiye erişimi sağlanmalı ve düşük sosyo-ekonomik gruptan kadınların hukuk okur-yazarlığı geliştirilmelidir. Selçuk Üniversitesi'nde Hukuki Bilinç Aşılama Derneğinin kurulması önemli bir gelişme olarak gösterilebilse de bu aşamada yeterli olmaktan çok uzaktır.

2.2.2.2. Kurumların Kadınların Yaşadıkları Hukuki Sorunları Ele Alış Biçimleri

Ülke genelindeki duruma paralel olarak Konya'nın özellikle kırsal kesimlerinde kadınların şiddet görmesine rağmen bunu yansıtmadıkları, aile içindeki meselelerin alenileşmesinden çekindikleri çoğu kez çeşitli kurumlarca üzerinde durulan bir konudur. Konya saha ziyaretinden elde edilen görüşmeler sonucu kadın konusunun genel

---

olarak “aile” ile eş tutulduğu gözlemlenmiştir.⁷⁰ Kadının maruz kaldığı şiddet, haksızlık gibi durumların yargı yoluyla değil, toplum içinde hali hazırda var olan, geleneksel denilebilecek uyuşmazlık çözme yöntemleri ve araçlarıyla çözülmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda sayısı oldukça fazla olan aile dernekleri ve diğer bazı kurumlar toplumdaki bu ihtiyacı önemli oranda karşılamaktadır. Aile içi sorunların hukuka intikal ettiği noktada çözümsüz hale geldiği algısı birçok kurum ve kuruluşça telaffuz edilen bir husustur. Ancak, hukuki mesele haline gelmesi gereken sorunların hukuka intikal etmemesi kadınların adalete erişimi önünde bir engel teşkil eder. Yapısal veya bir takım ideolojik nedenlerle kadınların hukuka erişimleri engelleniyorsa ve hukuki ihtiyaçları karşılanamıyorsa bu durum adalete erişim meselesi olarak değerlendirilmelidir.

Öneri: Kadınların hukuki ihtiyaçlarına cevap verme konusunda tüm kurumların sorumluluk sahibi olduğunu benimsemeleri önemlidir. Kadınların sorun yaşadıklarında sivil toplum kuruluşlarına gitmeyi tercih etmeleri ve görüşülen STK’ların çoğunun bu sorunları toplumsal mekanizmaların işletilerek çözülmesi gerekliliğine dair inancı, dava yoluna gitmeden karşılanması mümkün ihtiyaçların hızlı ve masrafsız giderilmesi gibi olumlu yanlar barındırmakla birlikte, hukuki mesele haline gelmesi gereken şiddet, boşanma gibi özel alana hapsedilmeye elverişli olayların da bu düşünceyle ele alınması kadınlar açısından sakıncalıdır. Bu nedenle kurumları hukuk ve adalet mekanizması ile ilişkileri üzerinden düşünme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Sivil topluma gelen destek başvurularının ne kadarının hukuki ihtiyaçtan kaynaklandığı ve bunların ne kadarının hukuka gitmeden evrildiği belirlenmelidir. Hızlı çözüm sağlama, maddi yükü hafifletme ve yargının iş yükünü azaltma gibi pozitif yönleri barındıran alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmalarından uzlaşma ve arabuluculuk da önemli araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

70 Bu durumun mevcut siyaset dil ve pratikleriyle paralellik gösterdiği söylenebilir. Örneğin bakanlıklar yeniden yapılandırılırken 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kadından ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı yerine icracı Bakanlık olarak “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” kurulmuştur. Bkz. RG, 8 Haziran 2011, Sayı 27958 (Mükerrer).

3. Çocukların Adalete Erişimi: İstanbul Üzerinden Bir İnceleme

Çalışmanın bu bölümünde çocukların adalet sistemine erişimleri konusu, suça sürüklenen çocuklar bakımından Cumhuriyet Savcılıkları aşaması özelinde ele alınacaktır.⁷¹ Çocuk adalet sisteminin temel ilkelerinden biri olan çocuğun mümkün olduğunca ceza adalet sistemi ve yargılamasının dışında tutulması ilkesi, adli süreçlere erişim bakımından çelişkili gibi görünen bir yol önerir. Çocuk söz konusu olduğunda hedef, çocuğu yargısal süreçlere mümkün olduğunca dâhil etmemektir. Ancak, bu hedefe ulaşmak üzere çalışılırken aynı zamanda da insan hakları prensiplerine uygun hareket edilmelidir. Örneğin, çocukların mümkün olduğunca adalet sistemi dışında tutulması ilkesi uygulanmaya çalışılırken adil yargılanma kuralları ihlal edilmemelidir.⁷²

Bir suç işlediği iddia olunan çocuk ile ilgili soruşturmayı yürütmekten sorumlu olan Cumhuriyet Savcısı, bir yandan çocuğu mümkün olduğunca yargısal süreçlerden uzak tutmaya çalışacak öte yandan adalete erişim hakkını güvence altında tutacaktır. Bu bakımdan Cumhuriyet Savcısının rolü ve bu rolü yerine getirirken izlediği yol çok önemlidir.

Türk hukuk sisteminde bu rolü yerine getirmek üzere Cumhuriyet Savcılığı makamı içerisinde ihtisaslaşmış bir birim oluşturulması öngörülmüştür: Cumhuriyet Savcılığı Çocuk Büroları.⁷³ Bu bürolar, çocuklarla ilgili soruşturmaları yürütmenin yanında çocuklar hakkında alınacak tedbirlerin uygulanması için ilgili kurumlar arasında iş birliği sağlamak gibi çocuğa özgü görevlere de sahiptir.⁷⁴

Proje çerçevesinde yapılan alan çalışmalarında Cumhuriyet Savcılığı Çocuk Bürolarının işleyişleri özellikle çocukların adalete erişim hakları çerçevesinde bu bakış açısı ile incelenmiştir. TESEV araştırma ekibi, 16-20 Şubat 2015 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirdiği saha çalışmasında çeşitli kurumlardan⁷⁵ temsilcilerle derinlemesine görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerde İstanbul yerinde suça sürüklenen çocukların adalete erişimi önünde bulunan engeller tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bir sonraki etkinliği olarak İstanbul'da Nisan 2015'te gerçekleştirilen çalıştaya, Türkiye'den ve Hollanda'dan çocukların adalete erişimi ve onarıcı adalet konularında uzman hukukçular katılmıştır. Bu toplantıda, İstanbul özelinde suça sürüklenen çocukların adalete erişimi sorunları derinlemesine incelenerek, bunlara ilişkin öneriler Hollanda örneği ışığında geliştirilmiştir. Mayıs

71 Çocuğun adalet sistemine giriş anını kontrol eden bir müessese olarak ve çocuğu adalet sistemi dışında tutmak suretiyle onlar bakımından adaleti tesis etme ülküsünü hayata geçirmekten sorumlu müesseselerden biri olarak Cumhuriyet Savcılıkları ve onlar tarafından yürütülen soruşturma işlemleri tercih edilmiş ve projenin sınırlılıkları düşünülerek çalışmanın bu alana özgülenmesine karar verilmiştir.

72 Rachel Hodgkin, Peter Newell, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, Çev. ve Ed.: Şebnem Akipek, 2. bs., Ankara, UNICEF, 2003, s. 609.

73 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) m. 29.

74 ÇKK m. 30

75 *Görüşülen Kurumlar: İstanbul 2. Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, İstanbul 4. Çocuk Mahkemesi, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı Çocuk Bürosu, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı*

2015'te Hollanda'da düzenlenen çalışma ziyareti ile de çocukların adalete erişimi konusunda bu ülkede yaşanan sorunlar ve çözüme yönelik uygulamalar incelenmiştir. 10 Haziran 2015'te İstanbul'da gerçekleştirilen uzmanlar toplantısında ise, daha önce saha ziyaretlerinde tespit edilen sorunlar ile çözüm önerileri değerlendirilmiş ve somut öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Görüşmelerde elde edilen veriler ve toplantılarda yürütülen tartışmalar iki ana soru etrafında toplanabilir:

1. Soruşturma aşamasında çocuğa özgü adalet uygulamaları ne derece etkili uygulanıyor ve bunları güçlendirmenin yolları nelerdir?
2. Soruşturma aşamasında rol alacak kişi ve kuruluşlar arasında iş birliği olanakları nelerdir ve bunlar nasıl geliştirilebilir?

Çalışmanın ilk kısmında adalete erişim ve çocuk konusu kavramsal olarak ele alınacak ve sonraki kısımda yerelde tespit edilen sorunlar ve bu sorunlara getirilen çözüm önerileri anlatılacaktır.

3.1. ADALETE ERİŞİM VE ÇOCUK

3.1.1. Çocuğun Adalete Erişim Hakkı

BM Çocuk Hakları Komitesi ceza adalet sisteminde çocuk hakları bağlamında yargılamaya etkin katılma hakkını⁷⁶ şöyle tarif etmektedir:⁷⁷

“Çocuğun adil yargılanması, yargılamaya etkin biçimde katılabilmesini gerektirir. Dolayısıyla çocuğun, yasal temsilcisini yönlendirebilmek, tanıklarla yüzleşebilmek, olayların dökümünü sunmak, kanıtlar hakkında uygun kararlar verebilmek, tanıklık etmek için suçlamaları ve olası sonuç ve cezaları kavraması, kendisi için getirilen önlemleri anlaması gerekir. Beijing Kurallarınının 14. maddesi kovuşturmanın, çocuğun katılımına ve kendisini özgürce ifade etmesine izin veren bir anlayış ortamında yürütülmesi gerektiğini saptar. Çocuğun yaşını ve olgunluk derecesi göz önüne alınarak mahkeme salonundaki prosedür ve uygulamaların değiştirilmesi de gerekebilir.”

Sırasıyla, sanığın duruşmada bulunabilme, kendisi için söz konusu olan riskleri etraflıca kavrama ve hukuki yardımdan yararlanma olanaklarına sahip olabilmesi gibi adalete erişimin önemli unsurları çocuklar bakımından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin çeşitli kararlarında ele alınmaktadır.

AİHM⁷⁸, AİHS'nin 6. maddesi kapsamında bir sanığın kendisine yönelik ceza yargılamasına etkili olarak katılma hakkının yalnızca mevcut bulunma hakkını değil, aynı zamanda yargılamayı dinleme ve takip etme hakkını da kapsadığını hatırlatır. Çekişmeli yargılama kavramının bu tür hakları kendi içinde barındırdığı ve özellikle AİHS'nin 6. maddesinin 3. paragrafının (c) bendindeki “kendi kendini savunmak” ifadesinin bir gereği olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda “etkili katılımın”, sanığın yargılama sürecinin niteliği ve uygulanabilecek her türlü

---

76 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) m. 40/2.

77 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2006 – 2008, ICC Çocuk Hakları Serisi 4, 2008, Genel Yorum No: 10, (Çevrimiçi)
[http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Komitesi_Genel_Yorumlari_\(7-10\).pdf](http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Komitesi_Genel_Yorumlari_(7-10).pdf), 31 Temmuz 2015.

78 Bkz.: Timergaliyev – Rusya Kararı, No: 40631/02, 14 Ekim 2008. T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, *Yargı Mevzuatı Gündemi*, No: 443, 2010, s. 148, (Çevrimiçi) <http://www.edb.adalet.gov.tr/Ymb/pdf/443.pdf>, 31 Temmuz 2015.

cezanın ehemmiyeti de dâhil olmak üzere, kendisi için söz konusu olan riskleri etraflıca kavradığı varsayımını içinde barındırdığı kabul edilmektedir.

Çocuk olan sanığın kendisi için söz konusu riskleri etraflıca kavrama olanağına sahip olması ile kastedilen “genel olarak nelerden bahsedildiğini anlayabilmek”, “avukatına olayları kendi anlatımıyla aktarabilmek”, “katılmadığı ifadeleri belirtebilmek”, “savunma için önemli olgular konusunda mahkemenin farkında olmasını sağlayabilmek” gibi süreçte aktif olabilmeye ilişkin olanaklardır. Bunun için sanığın, çevirmen, avukat ve sosyal yardım uzmanından yardım alabilmesi öngörülmektedir. Yargılamada etkin katılım, anlama ve anlatabilme eylemlerinin her ikisini de ilgilendirmektedir. Her ikisi bakımından da çocuğun kendine özgü düzenlemelere ihtiyacı vardır.

“Bir çocuk, ortamın korkutucu, düşmanca, duyarlılıktan uzak veya çocuğun yaşı için uygunsuz olduğu yerlerde etkin bir şekilde dinlenilemez. Kovuşturmanın hem erişilebilir hem de çocuğa uygun olması gerekir. Çocuk dostu bilgilerin, yeterli öz savunusu desteğinin, uygun şekilde eğitilmiş personelin, ... sağlanmasına özellikle dikkate edilmelidir.”⁷⁹

Etkin katılımın önemli unsurlarından biri de görüşlerini ifade edebilme olanağına sahip olmaktır.⁸⁰ BM Çocuk Hakları Komitesi çocuğun dinlenilme hakkının uygulanması için 5 adım belirlemiştir: (i) çocuğun adli karar alma süreçleri ve bunların sonuçları hakkında bilgilendirilmesi; (ii) çocuğun görüşlerini ifade etmesine elverişli ve teşvik edici ortam; (iii) çocuğun görüş oluşturma yeteneğinin değerlendirilmesi; (iv) çocuğun görüşünün nasıl dikkate alındığına dair geri bildirim verilmesi ve (v) bu haklarının ihlal edildiğini düşünen çocuğun başvurabileceği şikâyet ve itiraz mekanizmaları hakkında bilgilendirilmesi.⁸¹ Örneğin, AİHM Güveç & Türkiye kararında yakalandığında yalnızca 15 yaşında olan, 13 gün gözaltında tutulmuş, avukat yardımı olmaksızın burada sorgulanmış, ölüm cezası öngören bir suçtan dolayı yargılanmış ve bu süre içerisinde ruh sağlığı bozulmuş olan sanığın, yükü böylesine ağır bir davayla başa çıkabilmek için bir avukat veya psikolog yardımı alamamış ve davayı inceleme ve lehine kanıt sunma olanağı bulamamış olmasını etkin katılım hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir.⁸² AİHM aynı kararda,⁸³ hukuki yardımdan yararlanma hakkını da incelemektedir. Müdafinin üçüncü duruşmadan itibaren duruşmalara katılması, toplam 25 duruşmanın 17’sine katılmamış olması ve yeniden yargılama aşamasında ise sadece bir duruşmaya katılmış olması gibi görevini meslek kurallarına uygun biçimde yerine getirmemesi karşısında AİHM, devletin avukatın davranışlarından sorumlu olmayacağını söylemektedir. Ancak avukat adli yardımdan atanmış ise ve sanığın yaşı, itham edildiği suçların ciddiyeti, polis ve bir iddia makamı tanıdığı tarafından aleyhinde ortaya atılan çelişkili iddiaların bulunması gibi hallerin varlığı dikkate alındığında, etkin katılım olanağı bakımından devletin sorumluluğunun değerlendirilmesi gerekeceğine hükmetmiştir.

Çocukların en azından yetişkinler ile aynı veya daha elverişli şartlar altında hukuki yardıma erişebilmeleri gerekmektedir.⁸⁴ Bunun için devletlerden çocuklar, kadınlar gibi dezavantajlı grupların hukuki yardıma erişimlerinde

79 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme’ye ilişkin Genel Yorumları 2008 – 2011, ICC Çocuk Hakları Serisi 10, Genel Yorum No: 12, (Çevrimiçi)

[http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Komitesi_Genel_Yorumlari_\(11-13\).pdf](http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Komitesi_Genel_Yorumlari_(11-13).pdf), 31 Temmuz 2015.

80 ÇHS m. 12

81 Genel Yorum No: 12.

82 Ayrıca bkz.: Stanford- Birleşik Krallık Kararı, No: 73299/01, 23 Şubat 1994. T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, a.g.e., s. 148.

83 Güveç - Türkiye Kararı, No: 70337/01, 20 Ocak 2009. Çevirisi için bkz.: A.e., s. 135-151.

84 United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, Principle 3.

---

hakkaniyeti sağlamak üzere yaşı da dikkate alan özel tedbir alması beklenmektedir.⁸⁵ Çocuklara sağlanan hukuki yardımın çocuğun üstün çıkarlarına göre verildiğinden söz edilebilmesi için bu yardım yaşa uygun, değişik alanları kapsayıcı, etkili ve çocukların belirgin hukuki ve sosyal ihtiyaçlarına yanıt verici nitelikte olmalıdır.⁸⁶ Özetle, suç isnat olunan ve yargılanan kişi çocuk ise; “çocuğa muamelede yaşının, olgunluk seviyesinin ve zihinsel ve duygusal melekelerinin titizlikle dikkate alınmasını (T. ve V. & Birleşik Krallık⁸⁷)” sağlayacak usuller çocuğun adalete erişiminin de bir parçası ve gereğidir.

Diğer yandan, AİHM Salduz & Türkiye Kararı’nda⁸⁸ ise 6. maddenin asıl amacının cezai kovuşturma söz konusu olduğunda, “cezaî alandaki suçlamalar konusunda karar vermeye ehil bir “mahkeme” tarafından adil bir yargılama yapılmasını sağlamak olsa da, bunun 6. maddenin hazırlık soruşturmasına uygulanamayacağı anlamına gelmediğini de hatırlatmaktadır. Bu nedenle etkin katılım hakkına yönelik yorumların soruşturma aşamasını da kapsadığını kabul etmek doğru olacaktır.

3.1.2. Soruşturma Aşamasında Çocukların Adalete Erişimi

Türk hukuk sisteminde çocuklara özgü adalet uygulamaları ilk olarak 07.11.1979 tarihli 2253 sayılı “Çocuk Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun” ile başlamıştır. Kanun, çocuklara özgü mahkemeler öngörmüş ve ilk olarak 1989 yılında çocuk mahkemeleri kurulmuştur. Ankara, İstanbul, İzmir ve Trabzon’da faaliyet gösteren ilk örneklerini Diyarbakır ve Kocaeli izlemiştir.

Çocuk adalet sistemi ile ilgili olarak yürürlükteki temel kanun 15 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5395 sayılı “Çocuk Koruma Kanunu”dur. Çocuk Koruma Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden sonra, 24 Aralık 2006 tarihinde kanunun uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyen “Çocuk Koruma Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ile “Çocuk Koruma Kanunu’na Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Karanlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir. Bunlara “Ceza Muhakemesi Kanunu”nu da eklemek gerekir.

Çocuk Koruma Kanunu, 2253 sayılı kanunu yürürlükten kaldırmış ve çocuk mahkemelerinde bazı yapısal değişiklikler yanında savcılık teşkilatı içerisinde çocuklara özgü bir birim öngörmüştür (md. 29 ve 30). Bu düzenleme, çocuğa özgü makam kurallarının uygulaması bakımından önemli bir yeniliktir. Cumhuriyet Savcılığı Çocuk Büroları; (a) Suça sürüklenen çocuklar ile ilgili soruşturmaları yürütmek, (b) Suça sürüklenen, suçun mağduru olan ve korunma ihtiyacı olan çocuklarla ilgili tedbir alınmasını sağlamak, (c) Bu görevleri yerine getirmek için ilgili kurumlara işbirliği yapmak ile görevlidir.

Ancak Çocuk Koruma Kanunu’nun yürürlüğe girmesinin üzerinden geçen 10 yıl içerisinde kanunun öngördüğü özelliklere sahip yapı oluşturulamamıştır. Çocuk Koruma Kanunu uyarınca her ilde çocuk mahkemesinin olması ve her savcılık bünyesinde çocuk suçları bürosu kurulması gerekmesine rağmen, hâlihazırda 19 adet Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi ve 84 adet Çocuk Mahkemesi olmak üzere toplam 103 adet Çocuk Mahkemesi ile 61 adet Çocuk

---

85 UN, Principle 10.

86 UN, Principle 11.

87 T ve V.- Birleşik Krallık Kararı, No: 24724/94, 16 Aralık 1999, (Çevrimiçi) <http://eski.ankarabarsu.org.tr/Aihm.aspx?Type=Detail&id=442>, 31 Temmuz 2015.

88 Salduz - Türkiye Kararı, No: 36391/02, 27 Kasım 2008 (Çevrimiçi) <http://www.aihmiz.org.tr/?q=tr/content/salduz-karari>, 31 Temmuz 2015.

Mahkemesi hâkimi ve 29 adet Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi hâkimi bulunmaktadır. Çocuk Büroları ise ülke genelinde Cumhuriyet Savcılarında bir veya bir kaçının bu alanda görevlendirilmesi biçiminde uygulanmaktadır.

Oysa Türkiye’de her yıl binlerce çocuk, adalet sistemi ile karşılaşmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2013 yılına ait “Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar” ile ilgili verilerine göre 2013 yılı içerisinde güvenlik birimlerine getirilen 273.571 çocuktan 115.439’u bir suç işlediği, 551’i kabahat sayılan bir eylemde bulunduğu, 121.717’si bir suçun mağduru olduğu için, diğerleri ise korunma ihtiyacı (madde kullanma, sokakta yaşama gibi) sebebiyle güvenlik birimlerine getirilmiştir. 2013 Adli Yıl İstatistikleri’ne göre, aynı yıl sanığı çocuk olarak açılan dava sayısı 67.145 olup bir önceki yıldan devren gelen dosya sayısı ise 47.500’dür. Bir başka deyişle, yılda ortalama 100 bin çocuk hakkında suç işlemiş olma iddiası ile dava görülmektedir. Sanık olarak yargılanan çocukların %0,4’ü Türk Medeni Kanunu (TMK) 10. madde ile ilgili Ağır Ceza Mahkemesi’nde, %5,8’i Ağır Ceza Mahkemesi’nde, %2,1’i Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi’nde, %49,5’i Çocuk Ceza Mahkemesi’nde, %28,1’i Asliye Ceza Mahkemesi’nde, %14,1’i Sulh Ceza Mahkemesi’nde yargılanmıştır. Bu yargılamalarda %22,1 hapis cezası, %50,6 adli ve idari para cezası, %6,7 hapis cezasını erteleme, %0,6’sı güvenlik tedbiri ve %20’si diğer mahkûmiyete ilişkin kararları verilmiştir.⁸⁹ Adalet Bakanlığı’nın Şubat 2015 verilerine göre 12-17 yaş grubu arasında yer alan çocuk hükümlü sayısı toplam 525 ve tutuklu sayısı toplam 1582’dir.

Cumhuriyet Savcılığı Çocuk Büroları, ülke genelinde mağdur, suça sürüklenen ve korunma ihtiyacı olan yılda yaklaşık 300 bin çocukla ilgilenmekle ve onlar için en uygun tedbirin en hızlı şekilde alınması için çalışmakla sorumludur. İster bir suçun mağduru ister faili olsunlar çocukların adalet sistemine giriş noktaları Cumhuriyet Savcılıklarıdır.

Cumhuriyet Savcılıklarının önemini arttıran bir diğer önemli prensip de suça sürüklenen çocuklar bakımından yargı dışı yolların önceliğidir.⁹⁰ Çocuğun mümkün olduğunca ceza adalet sistemi dışında tutulmasını öngören bu ilke gereğince çocuk adalet sistemleri çocuğu bir mahkemede yargılamaktan başka çarelere sahip olmalıdır. Çocukların davalarıyla ilgili polis, savcılık veya öteki yetkili makamlar, resmî ceza usulüne başvurmaksızın olayı halletmeye yetkili olmalıdır.⁹¹ Aslında bu ilke çocukların adalete erişimlerinin sistem olarak adalet mekanizmasından mümkün olduğunca uzak tutulması ile mümkün olacağını, en azından çocuklara özgü adaletin amacının bu olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda bu hedefe insan haklarına ve yasal güvencelere de tam olarak saygı gösterilmesi koşulu ile gerçekleştirilmelidir.

Bu çalışma, çocuğun adalet sistemine giriş anını kontrol eden bir müessese olarak ve çocuğu adalet sistemi dışında tutmak suretiyle onlar bakımından adaleti tesis etme ülküsünü hayata geçirmekten sorumlu müesseselerden biri olarak Cumhuriyet Savcılıkları ve onlar tarafından yürütülen soruşturma işlemlerine odaklanmış ve projenin sınırlılıkları düşünülerek çalışmanın bu alana özgülenmesine karar verilmiştir. Projenin çocuk adalet sistemi ile ilgili bölümüne ilişkin bu tercih ülkenin genel politikaları ile de uyumludur. Adalet Bakanlığı Yargı Reform Strateji Belgesi’nde⁹² de yargı reformu için 10 amaç belirlenmiş ve bunlardan bir tanesi de çocuğa özgü adalet sistemine özgülenmiştir: “Çocuklar, kadınlar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplara yönelik uygulamaları geliştirmek”.

Çocuk adalet sistemine ilişkin amacın gerekçesi şöyle açıklanmaktadır:

89 2013 yılı Adli Sicil İstatistik verileri için bkz. http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2013/ist_tab.htm

90 (ÇHS) m. 40/3.b.

91 Rachel Hodgkin, Peter Newell, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, Çev. ve Ed.: Şebnem Akipek, 2. bs., Ankara, UNICEF, 2003, s. 609.

92 Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi, Ankara, Nisan 2015, s. 15.

“Bu kapsamda, son yıllarda özellikle Avrupa Birliği’ne üye ve aday ülkelerde çocukların “yüksek yararını” gözetmek ve onların “iyi olma hâlini ve esenliklerini destekleyici” devlet stratejileri geliştirmek önemsenen bir politika alanı olmuştur. Çocuğun yüksek yararının önceliği, çocuğun yararını her türlü yarardan daha önemli ve öncelikli görmek ve buna göre davranmak; çocukların esenliklerini desteklemek ise, çocukların gelişimini destekleyecek her türlü hizmetin nitelik ve nicelik açısından güçlendirilmesini sağlamaktır.”⁹³

Bu amaç ile ilgili hedeflerden bazıları ve stratejileri⁹⁴ de bu projede belirlenen tema ile paralellik göstermektedir:

Hedef 7.1. Çocuk adalet sisteminde çocuğun etkin korunması için gerekli önlemlerin alınması ve kurumlar arası iş birliğinin güçlendirilmesi

Stratejiler:

- Yasal düzenlemelerin uluslararası standartlara uygun biçimde gözden geçirilmesi
- Koordinasyon mekanizmasının etkin ve verimli şekilde uygulanmasının sağlanması
- Çocuk İzlem Merkezlerinin etkinleştirilmesi

Hedef 7.2. Çocuğa yönelik uygulamaların onarıcı adalet sistemi çerçevesinde geliştirilmesi Stratejileri:

- Çocuğa özgü uzlaşma usullerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması
- Denetimli serbestlik sisteminde çocuklara özgü alternatif yükümlülüklerin geliştirilmesi

Hedef 7.3. Çocuklara yönelik adli süreçlerde özel önlemlerin etkin hale getirilmesi

Stratejiler:

- Cumhuriyet Savcılığı Çocuk Büroları’nın güçlendirilmesi
- Hazırlık soruşturması kapsamında sosyal çalışma görevlilerinin çalışmalarına ilişkin standartlar oluşturulması suretiyle etkin ve verimliliklerinin artırılması
- Cumhuriyet Savcılığı Çocuk Büroları’nda çalışan Cumhuriyet savcılarının terfi sisteminin yeniden değerlendirilmesi

3.2. SORUŞTURMA AŞAMASINDA ÇOCUKLARIN ADALETE ERİŞİMİNİN İSTANBUL ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

3.2.1. Soruşturma Aşamasında Çocuğa Özgü Adalet Uygulamaları

3.2.1.1. İç Hukuk

Yukarıda da ifade edildiği gibi, çocuğun ceza adaletinde yargısal süreçlere katılımından mümkün olduğunca kaçınılması ve ceza adalet sistemine dâhil olduğu durumlarda ise özgürlüğün kısıtlanmasına son çare olarak başvurulması gerekir.⁹⁵ Bu bağlamda, bir suç işlendiğinde şüpheli çocuk ise değerlendirilecek ilkelerin süreç bazlı olarak uygulaması genel hatları ile şöyle olmalıdır:

---

93 A.g.e. sf.83

94 A.g.e. sf.85 vd.

95 ÇHS m. 38, 40.

1. Yakalama, gözaltına alma ve tutuklama son çare olmalı,
2. Ceza davası açmadan alternatif uyuşmazlık çözümlerinin kullanım olanakları araştırılmalı.

Bu durumda Cumhuriyet Savcısından beklenen, bir olayın şüphelisi çocuk ise bunu ceza davası haline getirmemenin yollarını araştırmak ve eğer ceza davası haline getirilmesi gerekiyorsa bu durumda da çocuğun özgürlüğünü kısıtlamaktan kaçınmaktır. Dolayısıyla, Cumhuriyet Savcısının elinde bu iki hedefe yönelik olarak farklı ve elverişli araçlar olmalıdır.

Öte yandan savcı, ceza hukukunun müdahalesinden kaçınırken aynı zamanda çocuğun korunmasına yönelik olarak gerektiğinde kullanabileceği etkili araçlara da sahip olmalıdır. Şu halde, esasen Cumhuriyet Savcısı bir yandan ceza davası açmamak için çaba gösterirken diğer yandan da çocuğu suça iten sebebi ortadan kaldıracak etkili müdahaleyi organize edebilmelidir. Bir başka deyişle, hem çocuğun özgürlüğünü kısıtlamamalı hem de çocuğu onu suça iten ortamda korumasız bırakmamalıdır.

Yakalama ve Alternatifleri

Bir çocuğun gözaltına alınması, tutuklanması ve hapis cezası verilmesi son çare olmalı ve mümkün olan en kısa süre ile sınırlı tutulmalıdır.⁹⁶ Son çare ilkesi Çocuk Koruma Kanunu ile de benimsenmiştir.⁹⁷ Bu kanun uyarınca hakkında soruşturma başlatılan çocuk davet edilerek ifadesi alınmalıdır.⁹⁸ Ancak bu davete uymaması halinde veya yakalama emri düzenlenebilecek ya da tutuklama kararı verilebilecek ise zorla getirme kararı verilebilir.⁹⁹

Soruşturma aşamasında tutuklamanın son çare olması için öngörülen alternatifler ise şunlardır: Adli kontrol¹⁰⁰, güvenlik tedbirleri¹⁰¹, tutuklamaya getirilen kısıtlama.¹⁰²

Ceza Davası ve Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri

BM Çocuk Hakları Komitesi, yürürlükte bulunan çocuk adalet sisteminin bu ilkelere uygunluğunun aşağıdaki sorular¹⁰³ ile değerlendirilebileceğini öngörmektedir:

1. Ceza kanununu ihlal ettiği ileri sürülen, bununla itham edilen ya da kanunu ihlal ettiği belirlenen çocukları mahkeme önüne çıkarmadan, onun başka yollardan ele alınmasını sağlayan yasalar, politikalar ve uygulamalar var mı?
2. Başka yollar şunları içeriyor mu?

⁹⁶ ÇHS m. 38.

⁹⁷ ÇKK m. 4/1-i.

⁹⁸ CMK m. 145.

⁹⁹ CMK m. 146.

¹⁰⁰ ÇKK m. 20, CMK m. 109. Adli kontrol, tutuklama koşullarının var olduğu hallerde bundan kaçınmak için başvurulabilecek bir yoldur. Bu yola başvurulduğu hallerde kişi tutuklanmaz ancak Kanun'un öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmesi istenir. Bu yükümlülüklerden bir kısmı çocuklara özgürdür: a) Belirlenen çevre sınırları dışına çıkmamak. b) Belirlenen bazı yerlere gidememek veya ancak bazı yerlere gidebilmek. c) Belirlenen kişi ve kuruluşlarla ilişki kurmamak.

¹⁰¹ ÇKK m. 11, TCK m. 56. Güvenlik tedbirleri, suç sayılan eylemlere karşı verilebilecek tepkilerden biri ve cezanın alternatifidir (T.C. Anayasası m. 38). Suç işlediği iddia olunan ancak ceza sorumluluğu olmayan çocuklar hakkında güvenlik tedbiri uygulanabilir (ÇKK m. 12). ÇKK'nın 5. maddesinde sayılmış olan 5 adet koruyucu ve destekleyici tedbir bu durumda güvenlik tedbiri olarak uygulanır.

¹⁰² ÇKK m. 21. Onbeş yaşını doldurmamış çocuklar hakkında üst sınırı beş yılı aşmayan hapis cezasını gerektiren fiillerinden dolayı tutuklama kararı verilemez.

¹⁰³ Hodgkin, Newell, a.g.e., s. 613.

-
- Bakım emri
  - Ruhsal tedavi
  - Danışmanlık
  - Eğitim
  - Mesleki eğitim kursları
  - Koruyucu aile hizmeti
  - Kurumsal bakıma alternatif diğer yollar
  - Mağdurun zararının giderilmesi, tazminat
  - Şartlı salıverme
  - Rehberlik ve denetim emri

1. Eğer bu gibi yollar var ise, kendilerini masum sayan çocuklara yönelik güvenceler sağlanmış mı?

Biz de Komite'nin sunduğu kılavuzdan yararlanarak sistemi değerlendirip, ilk olarak yargılama süreçlerine alternatifler ile ilgili yasal olanaklara, daha sonra öngörülen diğer yollara ve son olarak da kendini masum kabul edenler için tanınan başvuru olanaklarına bakmalıyız.

Yargılama Süreçlerine Alternatif Sunan Yasal Olanaklar

CMK ve ÇKK, yasa uygulayıcıya soruşturma aşamasında çocuğu yargılama süreçlerinin dışında tutmayı sağlayacak üç müessese öngörmüştür: Kamu davasının açılmasının ertelenmesi, uzlaşma ve ön ödeme.

Bu yöntemlerden ilki olan *kamu davasının açılmasının ertelenmesi*¹⁰⁴, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun kabul ettiği "dava açma mecburiyeti ilkesine"¹⁰⁵ getirilmiş bir istisnadır. Ancak bu istisna çoksınırlı hallerde uygulanabilmektedir. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararının verilebilmesi için aşağıdaki koşulların hepsinin birlikte gerçekleşmesi gerekir:¹⁰⁶

- Uzlaşma yolu kapalı olmalı,
- Suçun soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı olmalı ve üst sınırı bir yıl veya daha az süreli hapis cezasını gerektirmeli,
- Şüpheli daha önce kasıtlı bir suçtan dolayı hapis cezası ile mahkûm olmamış olmalı,
- Kamu davası açılmasının ertelenmesi halinde şüphelinin tekrar suç işlemekten çekineceği kanaatini bulunmalı,
- Erteleme, şüpheli ve toplum açısından kamu davası açılmasından daha yararlı olmalı,
- Mağdurun veya kamunun uğradığı zarar, aynen iade, suçtan önceki hale getirme veya tazmin suretiyle tamamen giderilmelidir.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ CMK m. 171.

¹⁰⁵ CMK m. 170/2.

¹⁰⁶ Türkiye'de Çocuklar için Adalet, Çocuk Adalet Sistemi Çalışanları Eğitim Programı: Sosyal Çalışma Görevlileri için Eğitim Kitabı, Ankara, y.y., 2013, s. 86.

¹⁰⁷ ÇKK m. 19/1, CMK m. 171/3.

Bu koşullar o kadar kısıtlı halleri kapsamaktadır ki, çocukların birçoğu için kamu davasının açılmasının ertelenmesi olanağı hiç bir şekilde bulunmamaktadır. Örneğin, çocuklar bakımından en sık işlenen suçlardan hırsızlık suçunun bile basit hali için öngörülen cezanın üst sınırı üç yıldır.

Mevzuatta yer alan ikinci bir alternatif yöntem ise soruşturma veya kovuşturmayı sona erdiren uzlaşmadır.¹⁰⁸ Uzlaşma yoluna başvurulabilmesi için çocuğun suçu işlediğine dair yeterli şüphe olmalıdır ve taraflar uzlaşma yoluna başvurmayı istemelidir. Ancak uzlaşma da çok kısıtlı hallerde kullanılabilen bir müessesedir. Uzlaşma teklif edilebilmesi için suçun şikâyete bağlı olması¹⁰⁹ veya kanunda açıkça uzlaşma yoluna başvurulabileceğinin belirtilmiş olması gerekir.

Çocuğun ceza yargılama sürecine dâhil edilmesini önleyecek bir diğer alternatif müessese olan ön ödeme¹¹⁰ yoluna başvurulabilmesi için ise suçun adli para cezasını gerektiren veya üst sınırı üç aydan az hapis cezasını gerektiren bir suç olması gerekir. Aynı zamanda da çocuğun, Cumhuriyet Savcısının yapacağı tebliğden itibaren 10 gün içinde öngörülen para cezasını ödemiş olması gerekir.

Soruşturma ve Kovuşturmada Kaçınma Halinde Öngörülen Diğer Yollar Nelerdir?

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi, uzlaşma veya ön ödeme suretiyle çocuk ceza adalet sistemi dışında tutulduğunda, Çocuk Hakları Komitesi'nin yargı önüne çıkarmaya alternatif olarak saydığı ilk yedi yol (bakım, tedavi, danışmanlık, eğitim, kurumsal bakımın koruyucu aile veya evlat edindirme gibi alternatifleri) koruyucu ve destekleyici tedbirler¹¹¹ arasında yer alır. Bir başka deyişle, Çocuk Büro Savcısı bu yollardan birine başvurduğunda aynı zamanda Çocuk Koruma Kanunu'nun öngördüğü koruyucu ve destekleyici tedbirlere hükmedilmesini talep edebilecektir.¹¹²

Mağdurun zararının giderilmesi ön ödeme ve uzlaşma, rehberlik ve denetim emri ise yukarıda açıklanan kamu davasının açılmasının ertelenmesi, ön ödeme ve uzlaşma müesseselerinin denetim kararı ile birlikte uygulanması suretiyle karşılanabilir. Ön ödeme ve uzlaşmada şüpheliden mağdurun zararının giderilmesi talep edilir. Çocuk söz konusu olduğunda giderimin aynen iade veya tazmin dışındaki yollar ile yapılabilmesini sağlayacak bir düzenleme yapılması yararlı olacaktır.

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi gibi ceza davası ve özgürlüğü kısıtlayıcı müdahaleye alternatiflere başvuru çocuk hakkında denetim kararı verilebilecektir. Çocuk Koruma Kanunu'na göre bu denetim gözetim esaslarına göre yapılmalı ve çocuğa bir denetim görevlisi tayin edilerek, kararın amaca uygun yerine getirilmesi konusunda çocuğa rehberlik etmesi sağlanmalıdır.¹¹³

Kendini Masum Kabul Edenler İçin Tanınan Başvuru Olanağı (Karara İtiraz Hakkı) Var mıdır?

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi, uzlaşma ve ön ödeme gibi yargı dışı yollar için şüphe altındaki çocuğun aklanma hakkını koruyacak bir yolun öngörülmüş olması, çocuğa alınan karara itiraz etme hakkının tanınmış

---

¹⁰⁸ ÇKK m. 24/1, CMK m. 253.

¹⁰⁹ Mart 2015 itibariyle takibi şikayete bağlı suçlar için bkz: <http://www.avukatportal.org/hukuki-calismalar/mesleki-gelisim/tckda-sorusturulmasi-ve-kovusturulmasi-sikayete-bagli-suclar/>, 31 Temmuz 2015.

¹¹⁰ TCK m. 75.

¹¹¹ ÇKK m. 5.

¹¹² ÇKK m. 15/3.

¹¹³ ÇKK m. 36.

---

olması adil yargılanma hakkının bir gereği olarak kabul edilmektedir.¹¹⁴ Uzlaşma ve ön ödeme müesseselerinde şüphe altındaki çocuk bu yolları kabul etmediği takdirde hakkında kamu davası açılacaktır. Ancak kamu davasının açılmasının ertelenmesi halinde veya yaş küçüklüğü sebebiyle kovuşturmayaya yer olmadığına karar verilerek güvenlik tedbirlerine başvurulduğu durumlarda aklanma hakkını koruyacak bir olanak bulunmamaktadır.

Çocuğu Yargılama Süreci Dışında Tutmaya İlişkin Düzenlemeler ve Bu Düzenlemelere Dair Uygulama

Proje çerçevesinde yapılan görüşme ve çalıştaylarda uygulamada yakalama öncesi davet yönteminin neredeyse hiç kullanılmadığı, gözaltı uygulamasına gerekliliği ve zorunluluğuna ilişkin inceleme yapılmadan başvurulduğu, gözaltı süresinin genellikle sonuna kadar kullanıldığı ve denetlenmediği, adli kontrol, güvenlik tedbirleri gibi alternatif uygulamalara ise sınırlı ölçüde başvurulduğu beyan edilmektedir.

Uygulamada alternatif tedbirlere başvurmaya olanak tanıyan müesseselere neredeyse hiç başvurulmadığı beyan edilmektedir. Bunun nedenleri şöyle sıralanmaktadır:

- Kanun, suç kontrol modeli ile düzenleme yapmakta, çocuğun durumunu değil suçun tipini esas almaktadır.
- Kanunda bu yöntemlere başvurma olanakları çok sınırlandırılmıştır ve bu sınırlamalar çocukların durumlarına uymamaktadır.
- En önemli yargı dışı yollardan biri olan soruşturma aşamasında uzlaşma müessesine,
  - kapsamı çok daraltıldığı,
  - pedagojik araçlar öngörülmediği,
  - masraflarını karşılama gibi çocuğun yerine getiremeyeceği yükümlülükler öngörüldüğü için neredeyse hiç başvurulmamaktadır.
  - Hâkim ve savcılar dosyaların ellerinde açık kalmayı sürdürmesi ve alınan tedbir kararlarının işlevselliğine dair şüpheleri nedeniyle alternatiflere başvurma konusunda isteksiz davranmaktadır. Kanunun öngördüğü tedbirleri uygulayacak kurumlarda personel ve altyapı eksikliklerinin bulunması da bu şüpheyi beslemektedir.
  - Özellikle güvenlik tedbirlerinin uygulandığı alternatif yöntemlere başvuru hallerde adil yargılanma hakkını koruyucu usuller bulunmamakta; çocuk hakkında yeterli şüphe beyan edilse de kovuşturma yasağı nedeniyle aklanma olanağı tanınmamaktadır.

3.2.1.2. Hollanda Örneği

Hollanda'da kolluğun ve savcılığın ayrı ayrı yargı dışı yollara başvurma yetkisi bulunmaktadır. Bir çocuk gözaltına alındıktan sonra izlenecek yolu belirlemek üzere Çocuk Koruma Kurulu'ndan bir sosyal çalışmacının derhal çocukla görüşmesi ve ardından *bir an önce toplantısının (as soon as possible table)* düzenlenmesi gerekir. Bu toplantıya çocuk, ailesi ve çocukla ilgili kurumların temsilcileri katılır ve çocuk koruma kurulu temsilcisi başkanlık eder.¹¹⁵

---

¹¹⁴ Hodgkin, Newell, a.g.e., s. 609.

¹¹⁵ Yannick van den Brink tarafından Leiden Üniversitesinde (Meridiaanzaal/Coo2) yapılan 11.05.2015 tarihli sunum.

Çocuğun işlediği iddia olunan suç ağır cezalı değilse ve ilk veya ikinci gelişi ise HALT'a (*Het Alternatief*)¹¹⁶ yönlendirme yapılabilir¹¹⁷. HALT, bir yargı dışı yoldur. Aynı isimle kurulmuş bir sivil toplum kuruluşu tarafından uygulanır.

HALT'a yönlendirme halinde, çocuk ve ailesi ile toplantı yapılır, iki görüşme yapıldıktan sonra uygulanacak bir çalışma planına karar verilir. İlgili kurumlara değerlendirme veya tedbir amacı ile yönlendirme yapılabilir. Çocuğa ilişkin olarak özür dileme, zararı giderme, ders çalışma gibi yükümlülüklerin biri veya birden fazlasına karar verilebilir. Bu aşamada yapılacak değerlendirmenin standart olmasını sağlamak üzere *Hollanda Güvenlik ve Adalet Bakanlığı*'nce hazırlanmış bir yönerge bulunmaktadır. Çocuk belirlenen yükümlülüklerin hepsini yerine getirirse kovuşturmayaya yer olmadığına karar verilir. Bu karar, çocuğa ve velisine gönderilir.

HALT ceza sorumluluğu olan 12 yaş üzeri çocuklara uygulanmaktadır. 12 yaşının altında olup ceza sorumluluğu olmayan çocuklar gençlik bakım kurumuna gönderilmektedir. HALT kararını savcı da verebilir. Soruşturma aşamasında bir an önce toplantısı dışında *devamsızlık toplantısı* (okula devam sorunları yaşayan ya da eğitim tedbiri uygulanacak çocuklar için belediye temsilcisinin de katıldığı bir toplantı) ve *Top X toplantısı* (sık sorunlar yaşayan çocuklar için yapılan bir toplantı) olanakları da bulunmaktadır.

Çocuk gözaltına alındığında ailesinin de toplantı talep etme hakkı bulunmaktadır. Bu toplantılarda çocuk hakkında tutuklama veya ceza davasından kaçınmak için yapılabilecekler görüşülür ve hazırlanan bir rapor ile tavsiyede bulunulabilir. Ancak karar verecek olan hâkim bu raporlara uymak zorunda değildir. Çocuklar tutuklu yargılanacaklar ise sürenin 14 günü geçmemesi gerekmekte, bu süre en fazla 104 güne kadar uzayabilmektedir. Uygulamada tutuklu yargılamalarda sürenin 45 gün olduğu söylenmektedir.

Özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirlerin tutuklamadan daha hafif uygulama yöntemleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri gece kapama kararıdır. Bu karar verildiğinde çocuk gündüz okula veya işe gider, gece kurumda kalır. Eve kapama kararı verildiğinde ise gündüz okula veya işe gidebilir, ancak onun dışındaki zamanlarda evden çıkması yasaklanır.

Tutuklama gerektiren suçlarda HALT kullanılamamakta, denetimli serbestlik kararı verilmesi gerekmektedir. Denetim kararları¹¹⁸ da bu amaçla kurulmuş sivil toplum kuruluşları tarafından yerine getirilir. Denetimli serbestlik uygulamaları da, görevlilerin çocuk ve gerekirse ailesi ile görüşme yapması ile başlar. Bu görüşme sonucunda çocukla bir kontrat yapılır. Denetimli serbestlik sürecinde çocuktan temel beklenti, randevulara gelmesi ve çalışma planına uymasındır. Denetimli serbestlik görevlisi, çocuğun evini, okulunu, işyerini ziyaret ederek, ailesi ve arkadaşları ile görüşerek ve duruşmalara giderek gelişmeleri takip eder. Çocuğun düzenli bir hayatı olması için okula kaydını yaptıırma, işe yerleştirme ve meşguliyet edindirmeye yönelik çalışmaları 2 yıl süreyle yürütür.

Bu olanaklara ek olarak onarıcı adalet uygulamaları bulunmaktadır. Hollanda'da kullanılan onarıcı adalet yöntemleri:

- Ceza sisteminde arabuluculuk
- Fail – mağdur konuşmaları

---

¹¹⁶ Hollandaca "Het Alternatief" Türkçe'de "Alternatif" anlamına gelmektedir ve kelimenin kısaltması olan HALT geleneksel çocuk adaletine alternatif anlamında kullanılmaktadır.

¹¹⁷ Bismark Acheampong (Utrecht Halt) 12.05.2015 tarihli sunum.

¹¹⁸ İbrahim Elmacı (Denetimli Serbestlik Görevlisi) 12.05.2015 tarihli sunum.

-
- Aile grubu toplantısı

- HALT

Onarıcı adalet¹¹⁹ uygulamaları her zaman yargı dışı yol olmayabilmekte, soruşturma ve kovuşturmayaya hatta infaza paralel olarak da yürütülebilmektedir.

Onarıcı adalet çalışmalarını yapan özerk bir kurumdur ve bu kurum aynı zamanda toplum içerisinde alternatif çatışma çözme becerilerini güçlendirici çalışmalar da yürütmektedir. Bunlar arasında okullarda bilgilendirme çalışmaları, genç arabuluculuğu gibi çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin genç arabuluculuğu, gençler arasında işlenmiş suçlarda başvuru bir yol olarak kullanılır ve gençlerin kendi aralarından belirleyecekleri arabulucuya gitmeyi kabul etmeleri durumunda anlaşmazlık polise bildirilmez.

Onarıcı adalet uygulamaları Hollanda'da başlangıçta tamamen adli sistemden ayrı yürütülmüş; ancak bu uygulama modelinden beklenen sonuç gerçekleşmeyince odağında savcının olduğu bir modele dönüştürülmüştür. Savcıdan yapılan uygulamaları değerlendirmesi ve onarıcı adaletin bir yönteminin işlemediği durumlarda diğer yöntemleri devreye sokması beklenmektedir.

Alternatif yollar ve onarıcı adalet yöntemlerine başvurmanın çocuklar ve toplum üzerindeki etkilerini tespit etmeye çalışan araştırmalar hem sistemin geliştirilmesinde hem de kamuoyu oluşturmada kullanılmaktadır. Özellikle maliyet araştırmalarının karar alıcılar üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir.

Türkiye ve Hollanda çocuk adalet sisteminin soruşturma evresinde çocuğa özgü uygulamalara ilişkin tespitler dikkate alındığında en temel benzerlik ve farklılıklar şunlardır:

- a. Türkiye'de de, Hollanda'da da soruşturma aşaması için öngörölmüş yargı dışı yollar bulunmaktadır.
- b. Türkiye'de yargı dışı yollara başvurma olanakları son derece kısıtlı iken ve bu yollar çok da fazla kullanılmazken, Hollanda'da bu yollara başvurma olanakları oldukça geniş ve yaygın olarak kullanılmaktadır.
- c. Türkiye'de yargı dışı yollar, kullanılma biçimleri ve etkileri, kullanılmama sebepleri gibi konularda çok fazla araştırma bulunmazken, Hollanda'da bu uygulamaları geliştirmek için düzenli olarak araştırmalar yürütüldüğü belirtilmektedir. Bunun geri planında ceza adaletinin etkisinin yetersizliği ve maliyetine ilişkin tespitler yer almaktadır.
- d. Tutuklu yargılama süresi Türkiye'de de, Hollanda da kısıtlanmıştır. Ancak Türkiye'de çocuklara özgü bir düzenleme bulunmamaktadır, genel düzenlemelere¹²⁰ göre tutuklu yargılama sınırı ağır cezalı olmayan suçlarda en çok bir yıldır; zorunlu hallerde 18 aya kadar uzatılabilir. Ağır cezalı suçlarda ise 18 aydır; zorunlu hallerde 3 yıla kadar uzatılabilir iken, Hollanda'da 140 gündür.
- e. Yargı dışı yolların güçlendirilmesi Türkiye'de¹²¹ de, Hollanda'da da bir devlet politikasıdır. Hollanda'da bu politikanın etkisi ile bir kültür olarak alternatif uyuşmazlık çözümleri üzerinde çalışılmaktadır.

---

119 Gert-Jan Slump (Onarıcı Adalet Vakfı) 13.05.2015 tarihli sunum.

120 CMK m. 102.

121 T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yargı Reformu Stratejisi, 2015, s. 17, (Çevrimiçi) <http://www.sgb.adalet.gov.tr/yargi-reformu-stratejisi.pdf>, 31 Temmuz 2015.

3.2.1.3. Öneriler

Bu tespitlerden hareketle, soruşturma aşamasında çocuğa özgü adalet uygulamalarını iyileştirmek için öneriler şu şekildedir:

- Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Çocuk Koruma Kanunu, yargı dışı yolları ve bu yollara başvurulduğu zaman uygulanabilecek alternatif tedbirleri düzenlemektedir. Ancak yargı dışı yollara başvurma olanağı çok kısıtlıdır. Özellikle çocuklar için uzlaşma, kamu davasının açılmasının ertelenmesi gibi müesseselerin uygulanacağı haller ve uygulama biçimleri çocuğa özgü olarak düzenlenmelidir. Öncelikle suç değil çocuğu esas alan bir düzenleme olmalıdır. Çocuk için yararlı olduğu hallerde yargı dışı yolları kullanma olanağı her zaman bulundurulmalıdır:
  - Özellikle çocuklar tarafından sık gerçekleştirilen eylemleri (hırsızlık, yağma gibi mala karşı suçları) da kapsama alacak biçimde düzenleme yapılmalıdır.
  - Aynı zamanda da, etkin pişmanlık hükümlerinin uygulandığı hallerde yargı dışı yollara başvurmayı engelleyen hüküm gibi sınırlayıcı hükümler¹²² kaldırılmalıdır.
- Yargı dışı yollar çocuk adalet sistemi içerisinde birlikte uygulanan tedbirler ile anlam ifade etmektedir. Bu nedenle sadece çocuğun yargılama sürecine katılmamasını sağlamak yeterli olmamakta, onu adalet sisteminin eşliğine kadar getiren sebebi ortadan kaldıracı müdahalenin yapıldığından da emin olmak gerekmektedir. Bu nedenle yargı dışı yolların daha etkin kullanılmasını sağlamak için yapılması gereken bir diğer değişiklik yasanın öngördüğü tedbirlerin hayata geçmesini sağlamaktır:
  - Kurumlar ve hizmetler işlevsel programlar ile güçlendirilmelidir.
  - Ülke çapında yaygınlaştırılmalıdır.
  - Nitelik ve nicelik olarak yeterli eleman tahsis edilmelidir.
- Yargı dışı yolların uygulandığı bütün haller için adil yargılanma hakkı kriterleri de dikkate alınarak düzenleme yapılmalıdır. Bu kapsamda özellikle;
  - Çocuğa itiraz hakkı tanınmalı,
  - Ceza sorumluluğu olmayan çocuklar için soruşturma işlemlerini de kapsayacak bir yasaklama getirilerek, sosyal hizmet müdahalesine yönlendirme esası benimsenmelidir.
- Yargı dışı yollara başvurmak kadar özgürlüğün kısıtlanmasından kaçınmak da önemlidir. Eğer yargılama süreci zorunlu ise bu kez özgürlüğün kısıtlanmasından kaçınmak gerekmektedir. Tutuklama çocuklara özgü olarak yeniden düzenlenmeli ve bu kapsamda;
  - Tutuklama kararının çocuk hâkimi tarafından verilmesi için gerekli yasal düzenleme ve görevlendirme sağlanmalıdır.
  - Tutuklu yargılamanın azami süresi, “özgürlüğün kısıtlanmasına mümkün olan en kısa sürede son verilmeli” ilkesine uygun biçimde kısaltılmalıdır.
- Bozulan toplumsal denge ile ilgili bir sorunun yargı dışı yollar ile çözümü aynı zamanda kültürel bir meseledir.

¹²² CMK m. 253/3: Soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı olsa bile, etkin pişmanlık hükümlerine yer verilen suçlar ile cinsel dokunulmazlığa karşı suçlarda, uzlaştırma yoluna gidilemez.

Sorunun taraflarından birinin çocuk olduğu durumlarda çözümün çocuğun gelişiminin desteklenmesine yönelik olması gerektiğini düşünmek de aynı şekilde kültürel bir meseledir. Çocuklardan hatasızlık beklenemez; onların hata yapacaklarını bilerek, hatalarından ders alıp düzeltme becerilerine odaklanan bir sistem kurmamız ve bu yaklaşımın topluma da yansıtılması gerekir. Bu nedenle yargı dışı yollar veya alternatif tedbirlerin sadece yasal olarak düzenlenmesi hayata geçirilmeleri için yeterli olmamaktadır. Toplumda, yasa koyucularda ve uygulamacılarda buna dair bir istek ve inanç da oluşturmak gerekmektedir. Bu nedenle;

- Yargı dışı yollara başvurma halleri izlenmeli ve etkileri araştırılarak uygulamacılar ve kamuoyu ile paylaşılmalıdır.
- Yargı dışı yollar ve alternatif tedbirlerin çocuklar bakımından önemi ve gerekliliğine ilişkin kamuoyunda duyarlılık yaratıcı kampanyalar, çalışmalar yapılmalıdır.

3.2.2. Soruşturma Aşamasında Rol Alacak Kişi ve Kuruluşlar Arasında İş Birliği Olanakları

3.2.2.1. İç Hukuk

Soruşturma işlemleri bakımından, kolluk ve savcılık yetkileri yetişkinlere göre farklılık göstermektedir.¹²³ Kolluğun da Cumhuriyet Savcılığının da hem çocuğun korunmasını sağlama hem de bir suç işlendiği hallerde bununla ilgili soruşturma işlemlerini yürütme görevi bulunmaktadır.¹²⁴ Öte yandan bu sürece çocuğun korunmasından sorumlu makamların katılımı da öngörülmüştür.¹²⁵ Tedbirlerin uygulanmasını sağlamak için sorumlu kurumlar arasında iş birliğini sağlama görevi ise Çocuk Bürosu'na verilmiştir.¹²⁶

Kararlara Katılım Olanağı

Çocuk ve ailesi bilgilendirilmek suretiyle karar sürecine katılımlarının sağlanması Çocuk Koruma Kanunu'nun temel ilkelerinden biridir.¹²⁷ Bu ilkenin hayata geçirilmesi için,

- Kolluğun çocuk biriminin, korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocuklar hakkında işleme başladığında çocuğun durumu, veli veya vasisine veya çocuğun bakımını üstlenen kimseye, çocuk resmî bir kurumda kalıyorsa ayrıca kurum temsilcisine bildirim yükümlülüğü getirilmiştir.¹²⁸
- Aynı zamanda, çocuk, kollukta bulunduğu sırada yakınlarından birinin de çocuğun yanında bulunmasına da imkân sağlanması gerekmektedir.¹²⁹
- Çocuk, velisi, vasisi ve çocuğun bakımını üstlenen aile veya çocuk kurumda bakılıyorsa kurumun temsilcisine duruşmada hazır bulunma hakkı tanınmıştır.¹³⁰
- Tedbir kararının verilmesinden önce yeterli idrak gücüne sahip olan çocuğun görüşü alınması ilkesi benimsenmiştir.¹³¹

---

123 ÇKK m. 15.

124 ÇKK m. 15, 31; Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü/Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği m. 7.

125 ÇKK m. 6, 31.

126 ÇKK m. 30.

127 ÇKK m. 4/1-d.

128 ÇKK m. 31/2.

129 ÇKK m. 31/3.

130 ÇKK m. 22/1.

131 ÇKK m. 13.

Uygulamada yakınlarına haber verme işlemi daha ziyade Ceza Muhakemesi Kanunu'nun öngördüğü şüphelinin yakınlarına haber verilmesi yükümlülüğünün¹³² yerine getirilmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir. Çocuk Koruma Kanunu, çocuğun yanında uygun bir yetişkin bulunmasını sağlamayı hedeflemekte ve bu nedenle veli, vasisinin yanında sosyal hizmet (Aile ve Sosyal Politikalar (ASP) Bakanlığı İl Müdürlüğü) kurumuna bildirimini öngörmektedir.

Bildirim dışında görüş alma kuralı da bulunmakla birlikte, bunun hayata nasıl geçirileceği tarif edilmediğinden ve yasa uygulayıcıların da bu yönde bir deneyimleri ve uzmanlıkları bulunmadığından bu kuralların çocuk ve velisinin karar sürecine katılımını sağlayacak biçimde işlediğini söyleme olanağı bulunmamaktadır.

İlgili Kurumların Katılımı

Çocuğun, ailesinin, ilgililerin, kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde çalışmaları, Çocuk Koruma Kanunu'nun bir diğer temel ilkesidir.

Adliye adına diğer kurumlar ile iş birliğini sağlama görevi Cumhuriyet Savcılığı Çocuk Bürosu'nundur.¹³³ Burada verilen görev adli sürece girmiş bir çocuk hakkında verilen tedbir kararının uygulanması için gerekli iş birliğini sağlamaya ilişkindir. Bir başka deyişle, bir çocuk için ve somut bir durum için gerekli iş birliği, yani vaka bazlı çalışma konusunda süreci yönetme sorumluluğu, kararın yerine getirilmesini sağlama açısından çocuk bürosuna aittir.

Vaka düzeyinde iş birliğini sağlamaya yönelik görevin yerine getirilmesi sırasında kullanılacak iki yasal olanak bulunmaktadır:

1. Çocuk hakkında yapılan işlemin ASP İl Müdürlüğü'ne de bildirilmesi¹³⁴ suretiyle, sürecin en başından itibaren çocuğa bir sosyal hizmet görevlisinin nezaret etmesini ve çocuğun korunmasından sorumlu sosyal hizmet kurumunun çocuğun korunma ihtiyacını acil olarak değerlendirmesini sağlamış olacaktır.
2. Kurumlar arası iş birliğinin en önemli araçlarından bir diğeri de sosyal incelemedir. Rapor çocuğun ihtiyaçları ile birlikte aile başta olmak üzere çocuğun sosyal çevresi ve çocuğun korunmasından sorumlu kurumların hizmetleri hakkında vereceği bilgiler ile Cumhuriyet Savcısına iş birliği yapılabilecek kişi ve kuruluşların bilgisini iletmiş olacaktır.

Merkezi ve il düzeyinde iş birliğini sağlamak üzere Çocuk Koruma Koordinasyonu¹³⁵ kurulması öngörülmüştür. Kurul adını taşımasa da burada öngörülen, merkezi, il ve ilçe düzeyinde sorumlu kurumların temsilcilerinin bulunduğu bir kurul oluşturulmasıdır. Çocuk Koruma Koordinasyonları ise vaka yönetiminden çok uygulamada tespit edilen aksaklıkları gidermeye yönelik hizmetler ve politikaları üretmekle sorumludur. Bu kurulların verimli çalışmaları için kuruldukları 2005 yılından bu yana çeşitli çalışmalar yürütülmektedir.¹³⁶ Son olarak Aile ve Sosyal

---

¹³² CMK m. 95.

¹³³ ÇKK m. 30/1-c.

¹³⁴ ÇKK m. 6, 31.

¹³⁵ ÇKK m. 45/3; Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik m. 19, 20, 21.

¹³⁶ Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Çocuk Adalet Sisteminin Yeniden Yapılandırılması Projesi için. bkz.: Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Çocuk Adalet Sisteminin Yeniden Yapılandırılması Konferansı Raporu, British Council, 2005; Önce Çocuklar: Çocuk Koruma Mekanizmalarının İl Düzeyinde Modellenmesi Projesi için bkz.: Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi 2011 – 2015.

Politikalar Bakanlığı tarafından Çocuk Koruma Stratejisi'nin¹³⁷ Uygulama Planları¹³⁸ hazırlanmıştır. Ayrıca bu stratejileri uygulayacak il koordinasyonlarına yönelik eğitim programları hazırlanmıştır.¹³⁹

İşbirliği ilkesini hayata geçirmeye yönelik bazı mekanizmalar öngörölmüş olmakla birlikte bunlar hizmet ettikleri amaca göre sınıflandırılmamış ve yöntem konusunda da yeterli ayrıntıyı içerecek biçimde düzenlenmemiştir.

Çocuğu Ceza Davası Dışında Tutmaya İlişkin Düzenlemeler

Uygulamada, gerek çocuk ve velisi gerekse sistemde çalışanlar arasında soruşturma aşamasında iş birliğinin çok zayıf olduğu dile getirilmektedir.

Bunun nedenleri şöyle sayılmaktadır:

- Soruşturmanın başlangıcında yargı dışı yollara başvurulabilmesi ve çocuğun yararını ve güvenliğini koruyacak tedbirin alınabilmesi için gerekli olan çocuğu tanımayı ve ihtiyaçlarını anlamayı sağlayacak olan sosyal inceleme kovuşturma aşamasından önce yapılamamaktadır.
- Soruşturma aşamasının hiç bir yerinde (Cumhuriyet savcılığı ve kollukta) sosyal çalışmacı bulunmamaktadır. Hâlihazırda Adalet Bakanlığı ve UNICEF iş birliğinde Ankara Batı Adliye'sinde (Sincan) sürdürölen bir proje kapsamında bütün sosyal çalışma görevlilerinin Adliye'de görevli kabul edilerek, ihtiyaca göre talep eden makam nezdinde görevlendirilmesi yöntemi denenmektedir.
- Öte yandan kovuşturma aşamasında bulunan sosyal çalışmacıların da görevlerini tam anlamıyla yerine getirememe sebeplerinin de dikkate alınması gerekmektedir:
  - Aile ve sosyal çevre incelemesi için alt yapı yetersizdir.
  - Sosyal çalışma görevlilerinin rapor sundukları mahkemeye bağlı olarak çalışmaları hem bağımsızlık hem de denetim açısından meslek ilkeleri ile uyumlu değildir.
  - Adalet Bakanlığı içerisinde görevlendirilen sosyal çalışma görevlileri için bir iç denetim ve etkin bir geribildirim mekanizması bulunmamaktadır.
  - Kanun sosyal inceleme eğitimi almayan kişilerin de sosyal çalışma görevlisi olarak istihdam edilmesini öngörmektedir¹⁴⁰ ve bu alanda eğitim almamış kişiler de istihdam edilmektedir.
  - Tek denetim mekanizması olan Cumhuriyet savcıları, hâkim ve avukatlar ise sosyal incelemenin ve bunun sonucunda hazırlanacak raporun kapsam ve yöntemine dair yeterli bilgiye sahip değildir.
  - Kolluk, savcılık, müdafî, çocuk hâkimi, sosyal çalışma görevlisi ve tedbiri uygulayacak kurumlar arasında iş birliğinin biçimi ve yöntemi düzenlenmemiştir. Ayrıca her bir kişi ve kurumun görevlerine ilişkin genel düzenlemeler dışında bu alana özgü bir rol ve sorumluluk tarifi de bulunmamaktadır.
- Öte yandan çocuk adalet sistemindeki her bir süjenin yetki ve sorumluluklarının da doğru biçimde düzenlenmediği belirtilmektedir. Bu durumun da uygulamada görev ve yetki karmaşasına neden olduğu şöyle izah edilmektedir:

---

137 Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi 2014 – 2019.

138 Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi Uygulama Planları 2014 – 2019.

139 Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Eğitimi,, Ankara, 2013.

140 ÇKK m. 3/1-e.

-
- Kolluğun kimlik tespiti dışında herhangi bir işlem yapma yetkisi yokken ifade almak dâhil bir çok işlemi yaptığı görülmektedir.
  - Sosyal inceleme raporlarının içinde paylaşılacak bilgiler ile bu raporların taraflar ve tedbiri uygulayacak kurumlar ile paylaşımına ilişkin kurallar bulunmamaktadır.
  - Cumhuriyet Savcılığı Çocuk Büroları, kanunda verilen iş birliği gibi çocuk adalet sistemine özgü görevleri yerine getirecek biçimde yapılandırılmamıştır. Cumhuriyet Savcıları kendilerini sadece suçun soruşturulması ile görevli kabul etmekte, onlara bağlı çocuk büroları da kendilerini savcılık kalemı olarak görmektedir. Bu durumun kurumlar arası iş birliğini sağlamaya yönelik kanunun öngördüğü mekanizmaların işleyişine yansımaları şöyle olmaktadır:
    - İş birliğini başlatacak olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İl Müdürlüğü'ne bildirim kuralı hiçbir zaman uygulanmamaktadır.
    - Çocuk alanında çalışan kurumların bir araya geldiği koordinasyon toplantıları nadiren yapılmakta, kanunda bu görevle yetkilendirilmiş, savcılık çocuk büroları bu konuda sorumluluk almamaktadır.

3.2.2.2. Hollanda Örneği

Hollanda'da ceza ehliyet yaşı 12-18'dir. Polis, yakalama ve gözaltına alma yetkisine sahiptir. Eğer çocuk gözaltına alınmış ise ve 6 saatten fazla gözaltında tutulacak ise polis durumu Çocuk Koruma Kurulu'na bildirmek ve savcıdan gözaltı kararı almak zorundadır. Gözaltına alınan bir çocuk en fazla altı saat sonra Çocuk Koruma Kurulu'ndan sosyal çalışmacı ile görüştürülmek zorundadır. Çocuk Koruma Kurulu'ndan bir sosyal çalışmacı polisin çağrısı üzerine karakola gelip, çocukla görüşmek ve bir rapor yazmak zorundadır. Sosyal çalışmacı öngörülen sürede rapor yazmazsa polis çocuğu serbest bırakmak zorundadır. Yakalama gece yapılmış ise bu süre 15 saate kadar çıkabilir.

Çocuk Koruma Kurulu, çocuk hakkında standart bir tarama yapmayı sağlayan dokuz öge içeren yarı yapılandırılmış bir anket formundan (BARO = Basis Raads Onderzoek) yararlanarak¹⁴¹ çocuğun ihtiyacını belirler ve savcı ve hâkime çocukla ilgili karar konusunda öneri sunar. Savcılar, çocuğun ihtiyacını gösterir raporu almakla yükümlüdür ve yapılacak işlemleri bu raporu da dikkate alarak belirler. Raporun hazırlanmasını sağlayan Çocuk Koruma Kurulu'nun sistem üzerinde kalite standardı geliştirmek, tek bir veri tabanı kullanılmasını sağlayarak çocuğu takip edebilmek ve çocuğa adli süreçte eşlik etmek (poliste başlar ve cezanın infazının tamamlanmasından sonra biter) gibi önemli işlevleri bulunmaktadır.

Türkiye ve Hollanda çocuk adalet sisteminin soruşturma evresinde rol alan kişi ve kuruluşlar arasında iş birliği olanakları ve bunların kullanılmasına ilişkin tespitler dikkate alındığında en temel benzerlik ve farklılıklar şunlardır:

a. Her iki ülkede de çocuk ve ailesinin katılımını sağlamak bir ilke olarak benimsenmiştir. Ancak Hollanda'da bu ilkenin hayata geçirilmesini sağlayacak *bir an önce toplantısı* (as soon as possible) gibi mekanizmaları öngörülüşken, Türkiye'de bu tür mekanizmalar bulunmamaktadır.

---

141 Marianne Moore, Beş AB Ülkesi ve Türkiye'de Çocuklara Yönelik Koşullu Salıverme Sistemleri, Ankara, y.y., 2014, s. 29, (Çevrimiçi)
http://www.cocuklaricinadalet.org/resources/ckeditor/kcfinder/upload/files/CONDITIONAL%20RELEASE_tr%26eng.pdf, 15 Haziran 2015.

---

b. Hollanda'da çocuğun ihtiyaçlarının değerlendirilmesi, yargılama dışı yollara başvurma ve bu yollara başvurulduğunda yapılacaklara ilişkin standart uygulama sağlamaya yönelik yönergeler bulunmaktadır. Türkiye'de bu tür kılavuzlar uygulamanın hiç bir alanında bulunmamaktadır.

c. Hizmetin bizzat sivil toplum tarafından sunulması, kamu ile sivil toplum arasındaki iş birliğini en çok güçlendirecek faktörlerdendir. Hollanda'da yargı dışı yollara ve alternatif tedbirler aşamasındaki hizmetlerin tamamına yakını sivil toplum tarafından sunulmaktadır. Türkiye'de ise son yönetmelik değişikliğinden¹⁴² sonra çoğu yerde uzlaşmacılar bile kamu görevlileri arasından seçilmektedir.

d. Hollanda'da savcı sosyal inceleme yapmak, çocuk ve ailesinin görüşünü alacak mekanizmaları işletmek zorundadır. Türkiye'de ise her ikisi de belirsizdir. Soruşturma aşaması için sosyal inceleme yaptırılmasına ilişkin bir düzenleme bulunmamakta, tedbir kararları konusunda ise kararı veren merciin takdirine bırakılmaktadır.¹⁴³ Bununla birlikte, sosyal inceleme raporu aynı zamanda ceza sorumluluğunun tayininde de kullanılacağı¹⁴⁴ için bazı müelliflerce¹⁴⁵ soruşturma aşamasında düzenlenmesinin zorunlu kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Görüş alınması konusunda da ilkeleri düzenleyen 4. maddede çocuk ve velisinin görüşünün alınması, aynı kanunun 22. maddesi de çocuğa ve velisine duruşmaya katılma hakkını düzenlemişken, tedbir kararlarının verilmesine ilişkin usul düzenlenirken görüş oluşturma yeteneğine sahip çocuğun görüşünün alınmasından söz edilmek ile yetinilmiştir.

3.2.2.3. Öneriler

Bu tespitlerden hareketle, soruşturma aşamasında iş birliği olanaklarını arttırmak için öneriler:

- Hâlihazırda yürürlükte olan ve bir benzeri Hollanda'da bulunan, soruşturma aşamasında sosyal hizmet kurumunun sürece çocuğun yararını korumak ve onu temsil etmek misyonu ile dâhil olmasını sağlayan bildirim yükümlülüğünün uygulanmasını sağlayabilmek için, sürecin amacı ve işleyiş biçimine ilişkin bir yasal düzenleme sonrasında sürecin ayrıntılarını düzenleyecek bir yönerge oluşturulmalıdır.
  - Gözaltında tutulan her çocuk bir sosyal çalışmacı ile görüştürülmeli,
  - Sistemde bir ön görüşme raporu olmalı ve bu soruşturmanın başlangıcında savcıya acil tedbirler veya yargı dışı yollar gibi alması gereken kararlar hakkında yol gösterici bir işleve sahip olmalı,
  - Sosyal inceleme yapılmadan iddianame düzenlenmemeli,
  - Poliste bir sosyal çalışmacı bulunacak ise, bunun tek rolü çocuğu karşılama ve hakları konusunda bilgilendirme olmalıdır.
- Sosyal çalışma görevlileri, Adalet Bakanlığı'nda ayrı bir birime bağlı olarak istihdam edilmeli, illerde de mahkemeler nezdinde değil, adliyede görevlendirilerek, Cumhuriyet Savcıları tarafından soruşturma aşamasında da görevlendirilmeleri sağlanmalıdır.
- Cumhuriyet Savcılığı Çocuk Büroları'nın yasanın öngördüğü işlevleri yerine getirecek biçimde yapılandırılması sağlanmalı ve bu kapsamda özellikle diğer kurumlara iş birliği yapmasını sağlamak için gerekli alt yapıya sahip olmaları temin edilmelidir:

---

142 CMK m. 253; Ceza Muhakemesi Kanunu'na Göre Uzlaştırmanın Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik m. 13.

143 ÇKK m. 7/2.

144 ÇKK m. 35/1.

145 Ahmet Tüysüz v.d., *Suçta Sürüklenen Çocuklara Hukuki Yardım: Eğitimci El Kitabı*, Ankara, TBB, 2010, s. 134.

-
- Yereldeki kaynakların haritalanması gerekmektedir.
  - Çocuk Büro çalışanları için bir çocuk hakkında soruşturma başlatıldığı anda yapılması gerekenleri gösterir kontrol listeleri hazırlanmalıdır.
  - Bu bürolarda çocukla iletişim gibi konularda deneyimli ve yeterli sayıda personel görevlendirilmelidir.
  - Çocuk ve ailesi ile çocukla çalışan kurumlar arasında iş birliğini sağlayacak mekanizmalara ilişkin düzenlemeler yapılmalıdır. Bu düzenlemeler şunları da kapsamalıdır:
    - Polis, sosyal çalışmacı, savcı, hâkim ve tedbir kurumları arasından iş birliğini sağlayacak vaka yönetimini gerçekleştirmeye yönelik periyodik ve vaka bazlı toplantılar,
    - Bunlar arasında bilgi paylaşımının esasları,
    - Çocuk ve ailesinin görüşünün alınmasını sağlayacak toplantılar, vb.
  - Sivil toplumun çocuk adalet sistemindeki hizmetlerin sunumuna katılımı organize edilmelidir. Sivil toplum tarafından sunulacak hizmetlere ilişkin standartlar ile aday kuruluşların uygunluklarının denetlenme mekanizmaları, sürecin şeffaflığı gibi konularda sivil toplumun da katılımı ile planlama yapılmalı, sivil toplum kuruluşları da bu alanlarda uzmanlaşmaya yönelik çalışmalar yapmalıdır.
  - Hem sistemin iyi işlemesi hem de izleme ve değerlendirmenin objektif bir biçimde yapılabilmesi için işlevsel bulunan yöntemlerden birisi de, sistemde görev alacakların rol ve sorumluluklarının net biçimde tanımlanması ve prosedürlerin standart biçimde işlenmesini sağlayacak yönergelerin hazırlanmasıdır. Bunun için;
    - Çocuk Büro Savcılıklarının kanunda yer alan görevlerini yerine getirirken izleyecekleri yol,
    - Sosyal inceleme yapılırken izlenecek yol,
    - Yargı dışı yollara başvurulması için veya başvurulduğu hallerde izlenecek yol gibi sürece dair yönergeler hazırlanmalıdır.

4. Çevre Alanında Adalete Erişim: Trabzon Üzerinden Bir İnceleme

Türkiye'nin mevcut Anayasası'nın 56'ncı maddesinde herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁶ Çevre hakkını ve sağlığını korumak, çevreyi geliştirmek ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların görevi olarak tanımlanmıştır. Çevre hakkını tanımlayan diğer temel yasal düzenleme ise 2872 sayılı Çevre Kanunu'dur. Bu kanunun amacı 1. maddesinde, "bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak" olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁷ Ancak Türkiye'de son dönemde artan enerji, altyapı ve ulaşım gibi yatırım projeleri çevre hakkının sık sık ihlal edildiği uygulamalar ortaya çıkarmıştır. Çevre alanında yaşanan bu hak ihlallerine karşı vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının artan biçimde bir adalete erişim ihtiyacı doğmuştur.

Bu durumdan yola çıkarak projenin çevre ve adalete erişim başlığı altında, Trabzon ilinde yaşanan çevre ihlallerine ilişkin yerel aktörlerin değerlendirmeleri üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Bilgi Edinme Hakkı kanunu kapsamında, DSİ Genel Müdürlüğü tarafından tarafımıza yapılan bilgilendirmeye göre; Eylül 2015 sonu itibarıyla, Türkiye'de genelinde işletilmekte olan 545, inşa halinde 121, yapılması planlanan 529 Hidroelektrik Santral (HES) tesisi vardır. Aynı bilgiye göre Trabzon'da işletme halinde 38, inşaat halinde 9 ve yapılması planlanan 38 HES tesisi vardır. Bu veriye göre Türkiye'de şu anda işletilmekte olan en fazla HES tesisi Trabzon'da bulunmaktadır. HES'lerin yanında, Trabzon Karadeniz Sahil Yolu ve Yeşil Yol olarak bilinen altyapı projeleri ile de gündeme geldiği için tercih edilmiştir. Benzer sorunların yaşandığı birçok ilin bulunduğu Doğu Karadeniz bölgesinin merkezi sayılabilecek olan Trabzon'un iyi bir örnek olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca Trabzon'da çevre alanında yaşanan adalete erişim sorunları konusunda deneyim sahibi olan sivil toplum örgütlerinin ve ağlarının var olabileceği varsayılmıştır. Bu varsayımlardan hareketle, projede ele alınan çevre ve adalete erişim konusunun, Trabzon'daki sivil aktörlerin çevreye zarar veren projelere karşı geliştirdikleri hukuk mücadeleleri üzerinden çalışılması hedeflenmiştir.

Bu hedef doğrultusunda, TESEV araştırma ekibi, 26-27 Şubat 2015 tarihleri arasında Trabzon'a bir saha ziyareti gerçekleştirmiş ve bu ziyaret süresince Karadeniz Teknik Üniversitesi Çevre Bilimleri Bölümü'nden ve Orman Mühendisliği Bölümü'nden akademisyenlerle ve Trabzon Barosu ve Çevre Komisyonu'ndan avukatlarla görüşülmüştür. Ayrıca, çevre ve hukuk alanında ve çevreye zarar veren projelerin denetiminde ve karar alma süreçlerinde yer alan Trabzon Devlet Su İşleri'nden ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Trabzon İl Müdürlüğü'nden kamu çalışanları ile HES projeleri hakkında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, çevre alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarından temsilcilerle de derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde Trabzon yerelinde öne çıkan çevre sorunları, çevre hukuku alanında yürütülen mücadele, bu konuda gerek mevzuattan gerekse idari uygulamalardan kaynaklanan engellere ilişkin temel sorun başlıkları tespit edilmiştir.

Çalışmanın bir sonraki etkinliği olarak İstanbul'da Nisan 2015'te gerçekleştirilen çalışmaya, Türkiye'den çevre alanında uzman hukukçular ile Hollanda'dan çevre ve adalete erişim alanında çalışan bir uzman katılmıştır. Bu toplantıda,

¹⁴⁶ 1982 Anayasası, m. 56, RG, 09.11.1982, Sayı 17863 Mükerrer.

¹⁴⁷ Çevre Kanunu, m. 1, RG, 11.08.1983, Sayı 18132.

Trabzon yerelinde çevre alanında yaşanan adalete erişim sorunları derinlemesine incelenerek, bu sorunların çözümüne ilişkin öneriler Hollanda örneği ışığında geliştirilmiştir. Çalıştayda aynı zamanda gerek mevzuat gerekse idari alanda yapılabilecek önerilerin taslağı oluşturulmaya başlanmış ve bunların yargı reformu alanına nasıl eklenebileceği de tartışılmıştır.

Mayıs 2015'te Hollanda'da düzenlenen çalışma ziyareti ile de çevre alanında adalete erişim hakkında bu ülkede yaşanan sorunlar ve çözüme yönelik uygulamalar incelenmiştir. Ziyaret kapsamında Hollanda'da fiziksel çevrenin ve doğanın korunmasına ilişkin mevzuat hakkında uzman olan Leiden Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden bir hukuk profesörü ile Amsterdam Üniversitesi'nden, kamusal katılım ve arabuluculuk konusunda uzmanlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, çevre davalarında kamuya uzmanlık ve bilirkişilik desteği sağlayan İdare Mahkemeleri Danışma Vakfı Direktörü ve Hollanda Çevresel Etki Komisyonu'ndan bir üye ile görüşülmüş ve Lahey'de bulunan Altyapı ve Çevre Bakanlığı ziyaret edilerek, Bakanlık'ın Katılım ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü ile vatandaşların çevre projelerine katılımlarının nasıl sağlandığı hakkında da bilgi alışverişinde bulunulmuştur. Ardından, Hollanda'da çevre alanını ilgilendiren çok sayıda büyük ölçekli proje gerçekleştiren Waternet Kurumu ziyaret edilmiş ve kanal, ağaçlandırma gibi çevreye etkisi olan projelerin planlanma ve yürütülmesine ilişkin bilgi alınarak bu süreçlere vatandaşların ve sivil toplumun nasıl katkıda bulunduğu tartışılmıştır. Son olarak, Hollanda'nın önde gelen çevre örgütlerinden olan Miliuedefense'ten bir temsilci ile de örgütün faaliyet biçimleri, faaliyet alanları ve çevre alanındaki karar alma süreçlerine katılım biçimleri hakkında bir toplantı gerçekleştirilmiştir.

15 Haziran 2015'te Trabzon'da gerçekleştirilen uzmanlar toplantısında ise, daha önce saha ziyaretlerinde tespit edilen sorunlar ile çözüm önerileri değerlendirilmiş ve somut öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Toplantıya çevre ihlalleri yaratan projeler hakkında karar verme yetkisi olan yerel kamu kurumlarından temsilciler de davet edilmiştir. Bu sayede Trabzon'da bulunan sivil aktörlerin, idari yetki sahibi olan kamu çalışanlarıyla birlikte Trabzon'daki çevre sorunlarının hukuki ve uygulama boyutları üzerine düşünme ve öneri geliştirme imkânı sağlanmıştır. Ayrıca, sivil toplum ve kamu idaresinden temsilcilerin birbirlerinden beklentilerini ve birbirlerinin sorumluluklarını ifade edebilecekleri bir diyalog ortamının oluşması da sağlanmıştır. Bu ortam ayrıca, sivil ve kamu idaresinden aktörlerin çevre alanında var olan sorunların tespit edilmesi ve bunların çözümü için mümkün olduğunca ortak çözüm önerileri geliştirmesine de olanak sağlamıştır. Ayrıca, sivil toplumun ve baronun çevre alanına mevcut durumda ne kadar etkili olabildikleri ve daha etkili olabilmeleri için ne tür bir yaklaşım geliştirmeleri gerektirdiği de konuşulmuştur. Benzer biçimde, çevre alanında kamu idaresi ve sivil toplum arasında bugüne kadar gerçekleştirilmiş iyi işbirliği örnekleri de masaya yatırılmış ve bunların nasıl arttırılabileceği konuşulmuştur.

Adalete Erişim İçin Yerelden Öneriler raporunun çevre bölümü yukarıda belirtilen proje faaliyetleri sırasında tespit edilen sorun başlıkları ve öneriler esas alınarak hazırlanmıştır. Bu bölüm, çevresel bilgiye erişim, çevre konularında karar alma süreçlerine katılım ve çevre alanında yargısal süreçler üst başlıkları çerçevesinde ele alınmıştır. Elbette çevre konularında adalete erişime ile ilişkin daha geniş bir çerçeve çizmek mümkündür. Ancak rapor, proje kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler ile saha çalışması kapsamında katılımcıların dile getirdikleri görüşler ile sınırlıdır. Gerekli yerlerde mevzuat ve uygulama alanına ilişkin arka plan bilgisi ve değerlendirmeler de yapılmış, fakat temel argümanlar görüşülen kurum ve kişilerin beyanları çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu şekilde, Trabzon özelinde çevre hakkının korunmasına ilişkin öneriler geliştirerek yerelden yargı reformuna da katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

4.1. ÇEVRE VE ADALETE ERİŞİM

Raporun giriş bölümünde de belirtildiği gibi, adalete erişim kavramı literatürde genel olarak mahkemelere, yargısal süreçlere ve hukuk hizmetlerine erişim çerçevesinde ele alınmaktadır. Trabzon özelinde de gördüğümüz üzere, çevreyi etkileyen projelerde vatandaşların adalet talebi yargısal süreçler başlamadan çok daha önce oluşmaktadır.

Özellikle vatandaşların, çevreyi etkileyen projelerin karar alma ve planlama aşamalarına katılamaması ve bu süreçlere ilişkin bilgi edinmede engellerle karşılaşması en az çevre davalarındaki yargısal süreçlerde yaşanan sorunlar kadar önemlidir. Bu durum çalışmanın farklı faaliyetlerinde katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Bu sebeple raporun çevre bölümünde sadece vatandaşların çevre davalarına ilişkin yargısal süreçlerde yaşadıkları sorunlar ve bunlara yönelik çözüm önerileri değil aynı zamanda, karar alma süreçlerine katılım ve bilgi edinme konuları da ele alınmıştır. Öte yandan, çalışmamız kapsamında görüştüğümüz uzmanlar çevreye zarar veren projelere ilişkin en temel sorunların başında Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporları ve ÇED süreci olduğunu dile getirmişlerdir. ÇED sürecine ilişkin yaşanan sorunlar, vatandaşların projeler hakkında bilgiye erişim ve katılımları açısından da engeller oluşturmaktadır. Bu sebeple raporda ÇED sürecince ilişkin sorunlar da ele alınmıştır.

İlerleyen bölümlerde detaylı biçimde açıklandığı üzere, çevre alanında rastlanan önemli sorunlardan bir tanesi vatandaşların çevreye zarar veren projelere karşı dava açma hakları olmasına rağmen bunun her zaman yargıya başvurabilmek için yeterli olmadığıdır. Çünkü vatandaşların yargı sürecini başlatabilmesi yani dava açabilmesi için projenin ilan edildiğini öğrenmelerinden itibaren 30 gün süreleri bulunmaktadır. Dolayısıyla vatandaşların dava açabilme hakkını etkili biçimde kullanabilmeleri için kamu kurumları tarafından proje hakkında doğru bir şekilde ve zamanında bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Fakat genel olarak uygulamada projeden doğrudan olumsuz yönde etkilenecek vatandaşlara proje hakkında bilgilendirme yapılması konusunda sorunlar yaşandığı görülmektedir. Bu sebeple vatandaşların bilgiye erişim hakkı kapsamında yaşadığı sorunlar aynı zamanda doğrudan çevresel yargı süreçleriyle de alakalıdır. Bu bakımdan bilgiye erişim ile adalete erişim arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.

“Çevre ile ilgili konularda adalete erişim” kavramının hukuk literatüründe yer bulması ve dünyada tartışılmaya başlaması 1990’ların başlarına rastlar.¹⁴⁸ Nitekim 1992 yılında 178 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla düzenlenen Rio Dünya Zirvesi’nde kabul edilen Rio Deklarasyonu’nun 10. maddesi çevresel konuların idare edilmesi için vatandaşların karar verme süreçlerine katılımını gerekli görmektedir. Rio Zirvesi neticesinde, sürdürülebilir çevre ve doğal kaynakların kullanılmasında adalete erişim, karar alma süreçlerine halkın katılımı ve bilgiye erişim konularında somut adımlar atılması gerektiği kararlaştırılmıştır.¹⁴⁹

Çevre alanındaki bilgiye erişim, karar alma süreçlerine katılım ve adalete erişim arasındaki yakını vurgulayan ve bu çerçevedeki esas ilkeleri belirleyen temel hukuki metin “Aarhus Sözleşmesi” olarak da bilinen Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi’dir. Türkiye, Avrupa Birliği’ne üye ülkeler tarafından kabul edilen bu sözleşmeyi henüz imzalamamıştır. Alanındaki ilk uluslararası sözleşme olan Aarhus Sözleşmesi’ne Türkiye’nin taraf olmaması, vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının çevreyi olumsuz etkileyen projeler hakkında bilgi edinmeleri ve karar alma süreçlerine katılabilmesinde önemli bir eksiklik yaratmaktadır. Bu da vatandaşların daha çok hukuk alanında hak arayışına yönelmelerine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla çevre alanındaki adalete erişim çalışmasının katılım ve bilgi edinme prensiplerini de gözeterek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

---

148 Osman Devrim Elvan & Y. Ozhan Turker, *Access to Justice in Environmental Matters in Turkey: A Case Study from the Ancient City of Allianoi*, *International Journal of Law, Crime and Justice*, Y. 2014, ss. 1-15, s. 1.

149 *Rio Declaration on Environment and Development*, 3-14 June 1992, A/CONF.151/26(Vol.I), (Çevrimiçi)
<http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>, 31 Temmuz 2015.

4.2. ÇEVRE ALANINDA BİLGİ EDİNME VE KATILIM

4.2.1. Çevresel Bilgiye Erişim

Türkiye’de vatandaşların çevreyle ilgili konularda bilgilendirilmesine ilişkin farklı yasal düzenlemeler mevcuttur. Bunlardan çevreyle en doğrudan ilgili olanı ÇED Yönetmeliği’nin 9’uncu maddesinde belirtilen *Halkın Katılımı Toplantısı*’dır. Bu madde ile halkın yapılacak proje hakkında bilgilendirilmesi, projeye ilişkin görüş ve önerilerinin alınması ve bu amaçlarla halkın kolaylıkla ulaşabileceği bir yerde toplantı yapılması yükümlülükleri getirilmiştir.¹⁵⁰

Ayrıca, ÇED Yönetmeliği’nin 8’inci maddesinde idarenin, yapılması planlanan projeler hakkında vatandaşları/halkı bilgilendirmesi öngörülmüştür. Bu madde uyarınca, HES ve madenler gibi çevreye etkisi olabilecek yatırım projeleri ile ilgili başvurunun yapıldığı, bu başvuru dosyasının halkın görüşüne açıldığı, ÇED sürecinin başladığı ve bu süreç tamamlanana kadar halkın görüş ve önerilerinin alınacağı Valilik tarafından anons, ilan, internet vb. yöntemlerle vatandaşlara duyurulur.

Bundan başka, Türkiye’de vatandaşların çevresel bilgiye erişimini sağlayan bir diğer hukuki metin, 2003 yılında yürürlüğe giren 4982 sayılı *Bilgi Edinme Hakkı Kanunu*’dur. Her ne kadar bu kanun doğrudan çevresel bilgiye erişim ile ilgili düzenlemeler içermese de vatandaşların bu kanun hükümlerine uygun olarak yapacakları bilgi edinme başvuruları ile çevre konularıyla alakalı bilgi ve belge talep edebilme hakları mevcuttur. Bu Kanun uyarınca yapılan başvurular karşısında kamu kurum ve kuruluşları, söz konusu Kanun’da yer alan istisnalar dışındaki her türlü bilgi ve belgeyi başvuranların yararlanmasına sunmak ve bilgi edinme başvurularını etkin, süratli ve doğru sonuçlandırmakla yükümlüdür.¹⁵¹

Mevzuattaki düzenlemeler, Aarhus Sözleşmesi’nde bahsedilen çevresel bilgiye erişim hakkı ile karşılaştırıldığında oldukça kısıtlı kalmaktadır. Her şeyden önce, Aarhus Sözleşmesi çevresel bilgi edinme hakkını doğrudan ve özel olarak ele almakta ve hükme bağlamaktadır. Aarhus Sözleşmesi’nin çevresel bilgiye erişim konusunu düzenleyen 4’üncü maddesine göre resmi makamlar kendilerinden talep edilen çevresel bilgileri herhangi bir menfaat şartı aramadan bireylerin kullanımına sunmakla mükelleftirler. Çevresel bilgi talebine karşı cevabın bir ay içerisinde verilmesi ve bilgilerin kapsam ve karmaşık yapısından dolayı cevap süresinin iki aya kadar uzatılabileceği de Sözleşme’de ayrıca öngörülmüştür. Sözleşme’nin 2’nci maddesinin 3’üncü fıkrasında “çevresel bilgi” kavramı ise oldukça geniş yorumlanmaktadır; öyle ki Aarhus Sözleşmesi’nin çevreyle ilgili akla gelebilecek her türlü bilgiyi kapsamına aldığı belirtilmektedir.¹⁵²

Ayrıca, Aarhus Sözleşmesi çevresel bilginin talep edildiğinde açıklanmasını ve kamu yararına olan başka bilgilerin de düzenli bir şekilde yayımlanması gerektiğini de belirtir. Aarhus Sözleşmesi’ne göre, kamu otoritelerinin işlevleri ile ilgili güncel çevresel bilgiye sahip olmaları ve bunları kolay ulaşılır ve anlaşılır veri tabanı sistemleri aracılığıyla halk ile paylaşımları gerekmektedir. Aynı zamanda, çevresel politika önerilerinin çerçevesini oluşturan gerçeklerin ve analizlerin erişilebilir ve kullanılabilir kılınması şart koşulmaktadır. Çevreye etkisi olan projelerin işletmecilerinin de, Sözleşme kapsamında faaliyetleri ve ürünlerinin etkileri hakkında düzenli olarak halka bilgi vermeye teşvik edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Türkiye’de ise kamu otoritelerinin Aarhus’ta düzenlenen şekilde proaktif bir bilgi paylaşımına gitmesi idarenin takdir yetkisine bağlı olup bu konuda herhangi bir yasal zorunluluk bulunmamaktadır.

---

¹⁵⁰ Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği, m. 9, RG, 25.11.2014, Sayı 29186.

¹⁵¹ RG, 09.10.2003, Sayı 25269.

¹⁵² Ahmet M. Güneş, Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIV, Y. 2010, S. 1, s. 307.

ÇED Yönetmeliği çerçevesinde düzenlenen “halkın katılımı toplantısı” ise, vatandaşların çevre ile ilgili projeler hakkındaki karar alma süreçlerine katılımlarından ziyade bilgilendirilmeleri işlevini görmektedir. Bu sebeple halkın katılımı toplantılarına ilişkin mevzuatın, uygulamanın ve saha çalışmamızda katılımcılar tarafından bu çerçevede dile getirilenlerin bir kısmı, raporun vatandaşların çevresel bilgiye erişimi bölümünde incelenecektir.

ÇED Yönetmeliği'nin 4'üncü maddesinde halkın bilgilendirme toplantısı, “kapsam ve özel format belirlenmesinden önce halkı proje hakkında bilgilendirmek, projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere yapılan toplantı” olarak tanımlanmaktadır.

- Halkın katılımı toplantısı, halkı yatırım hakkında bilgilendirmek, projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar ve proje sahibinin katılımı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından belirlenen tarihte yapılmalıdır.¹⁵³
- Toplantının yeri, projeden en çok etkilenmesi beklenen ilgili halkın kolaylıkla ulaşabileceği projenin gerçekleşeceği ilin Valiliği tarafından belirlenen merkezi bir yer olmalıdır.¹⁵⁴
- Toplantının yeri ve saati ile ilgili ilam, toplantı tarihinden en az on gün önce yayımlanmalıdır.¹⁵⁵

Trabzon'da görüşmelerde ve uzman çalıştayında da dile getirildiği üzere uygulamada çevresel bilgiye erişim alanında şu sorunlar yaşanmaktadır:

- Fiili durumda, genel olarak projelere ilişkin resmi ilanlar Valilik binalarında yapılmaktadır. Bu da merkeze uzakta bulunan köy veya kasaba gibi yerleşim yerlerinde yaşayan vatandaşların projeler hakkında geç bilgi sahibi olmalarına neden olmaktadır.
- Vatandaşlara halkın katılımı toplantısından önce proje hakkında kapsamlı bilgilendirme yapılmamaktadır. Bu da vatandaşların ve STK'ların projenin içeriğinden çok ileriki aşamalarda haberdar olmalarına neden olmaktadır. Bu durum vatandaşların itiraz haklarını kullanmaları önünde de bir engel teşkil etmektedir.
- Bazı projelerde halkın katılımı toplantısının gerçekleştirileceği yere ilişkin sorunlar da yaşanabilmektedir. Nitekim kimi projelerde, toplantının projenin hayata gerçekleştirileceği bölgedeki yerel halkın katılımını son derece zorlaştıracak yerlerde, sözgelimi şehir merkezindeki otellerde yapıldığı görülmektedir. Bu uygulamalar, halkın katılımı toplantısının amacı ile bağdaşmamaktadır.
- Halkın katılımı toplantılarına çevre alanında uzman ve ilgili proje konusuyla alakalı köy dernekleri, doğa koruma dernekleri, mimarlar, ziraat ve çevre mühendisleri gibi sivil toplum aktörleri çoğunlukla davet edilmemektedir.
- Halkın bilgilendirilmesi sürecinde, projenin sahibi olan şirketler tarafından da vatandaşlara bilgilendirme yapılmaktadır ve bu iletişim yolunda projenin çevreye olan olumsuz etkileri yeterince anlatılmamaktadır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından proje için yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar halkı bilgilendirmek amacıyla broşür dağıtmak, anket, seminer gibi çalışmalarını Halkın Katılımı Toplantısından önce yapılabilir veya internet sitesinden yayımlanabilir.¹⁵⁶ Öte yandan STK'lar genel olarak projeler hakkında yeterince bilgilendirilmedikleri için onların da vatandaşları bilgilendirmeleri mümkün olmamaktadır.

---

153 ÇED Yönetmeliği, m. 9/1.

154 ÇED Yönetmeliği, m. 9/1.

155 ÇED Yönetmeliği, m. 9/1-a.

156 ÇED Yönetmeliği, m. 9/4.

-
- Halkın kamu ve proje sahibi şirket tarafından etkin biçimde bilgilendirilmemesi, tüm aktörlere karşı bir güvensizlik yaratmaktadır. Bazı örneklerde bu genel güvensizlik durumundan ötürü, vatandaşların STK, baro veya avukatlara da güvenlerinin azaldığı, bu aktörlerin kendi çıkarlarına aykırı olarak davranacakları yönünde bir algının oluştuğu görülmektedir.

4.2.1.1. Hollanda'da Vatandaşların Çevresel Bilgiye Erişimi

Hollanda örneğinde, çevreye etkisi olan projelerden sorumlu olan kamu kurumları projeden etkilenecek vatandaşları ve genel kamuoyunu resmi gazete, yerel gazeteler veya hanelere gönderilen duyurular ile bilgilendirmekle yükümlüler. Bu sayede vatandaşların, proje ile ilgili taslak karara ilişkin bilgi sahibi olması ve fikirlerini belirtmeleri amaçlanmaktadır. İlanda, kararın özeti, söz konusu projenin gerçekleştirileceği yerin ve zamanının ve projeye ilişkin kimlerin ve hangi yöntemle fikir belirtebileceği bilgileri yer almalıdır.

Konunun hukuki boyutu yanında, Hollanda'daki siyasi kültürle alakalı olarak vatandaşların, genel olarak çevreye etkisi olan projeler ile ilgili bilgi edinme ve kamu kuruluşlarından bilgi talep etme alışkanlığının olduğu da belirtilmiştir. Bunun da kamu kuruluşları üzerinde bilgi paylaşmaya yönelik olarak daha fazla baskı doğurduğu belirtilmiştir.

4.2.1.2. Öneriler:

- Projelere ilişkin resmi bilgilendirme, Yönetmelik'e uygun olarak doğrudan menfaati olan kişilere tebligat yoluyla yapılmalıdır. Buna ilaveten, ilanların bilgilendirme amacına hizmet edebilmesi için bu ilanların doğrudan muhtarlıklara, bölgedeki çevre derneklerine veya sivil toplum kuruluşlarına, ziraat ve mimarlar odasına gönderilmesi yerinde olacaktır.
- Halkın proje hakkında bilgilendirilmesi için onların anlayabileceği düzeyde bir dilde hazırlanmış ve çevresel etkileri ve alınacak önlemler açısından gerekli bilgileri içeren kitapçık veya broşürler hazırlanarak projenin etkileyeceği alanda yaşayan vatandaşlara dağıtılabilir. Bu belgelerde görsel anlatımın yöntemlerinin daha fazla kullanılması vatandaşların projeyi daha iyi anlamasını sağlayacaktır. Böylece vatandaşlar ve sivil toplum kuruluşları da proje hakkında hazırlık aşamasında bilgiye erişebilirler.
- Halkın katılımı toplantısından önce, halkın bilgilendirilmesi toplantısı yapılabilir. ÇED sürecini de yöneten Çevre ve Şehircilik İl Genel Müdürlüğü bu toplantının düzenlenmesini gerçekleştirebilir. Bu, bir yönetmelik değişikliği ile gerçekleştirilebilir. Trabzon'da düzenlenen uzmanlar toplantısına katılan Trabzon Çevre ve Şehircilik İl Genel Müdürlüğü'nden temsilciler Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın bu yönde bir yönetmelik çalışması yaptığını ve ÇED sürecini daha öne alarak projelerin daha erken aşamalarında vatandaşların ve STK'ların görüşlerini alma fırsatı yaratılacağını belirttiler. Bu yönde bir değişiklik olumlu olacaktır.
- İlgili projelerin çevreye zararı ve hukuki boyutu konusunda baroların çevre komisyonları, halkı bilgilendirme toplantıları düzenleyip vatandaşları hakları ve izleyebilecekleri hukuki yollar hakkında bilgilendirilebilir.
- Halkın katılımı toplantılarının bazılarında yeterli düzeyde katılım olmamaktadır. Bu da o yerleşim yerinde yaşayan büyük çoğunluğun proje hakkında bilgisiz kaldığı anlamına gelmektedir. Bu sebeple, projelerden etkilenecek yerel halk nüfusunun asgari bir oranının bu toplantılara katılımının bir ön koşul olarak getirilmesi yerinde olacaktır. Özellikle nüfusu düşük olan yerleşim yerlerinde toplantıya nüfusa orantılı sayıda kişinin katılmasına dikkat edilmesi yerinde olacaktır.
- Halkın katılımı toplantılarına sadece vatandaşların değil, konu ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının da davet edilmesi yerinde olacaktır. Onların da proje hakkında önceden bilgi sahibi olması ve toplantı sırasında projenin çevreye olumsuz etkileri hakkında sunum yapabilmesi vatandaşların çevresel bilgiye erişimi açısından oldukça önemlidir.

-
- ÇED raporlarının içeriğinin projeden doğrudan etkilenecek yerel halkın anlayacağı şekilde hazırlanması gerekir. ÇED raporlarının uzmanlarca hazırlanmasının bir sonucu olarak raporlar teknik dille yazılmaktadır. Bu da yerel halkın rapordaki bilgiyi anlamasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla ÇED raporları ile birlikte, halkın anlayabileceği bir dille hazırlanmış ayrı belge veya broşürler ile proje hakkındaki bilgiler daha açık ve net ortaya konmalıdır.

4.2.2. Çevre Alanında Karar Alma Süreçlerine Katılım

Türkiye’de vatandaşların çevresel konulara katılımına ilişkin temel mevzuat önceki bölümde ele alınan ÇED Yönetmeliği’nin halkın katılımı ile ilgili düzenlemesidir. Yönetmelik’e göre bu toplantılar Çevre ve Şehircilik İl Müdürü’nün veya görevlendireceği bir yetkilinin başkanlığında yapılır. Toplantıda halkın proje hakkında bilgilendirilmesi, görüş, soru ve önerilerinin alınması sağlanır. Başkan, katılımcılardan görüşlerini yazılı olarak vermelerini isteyebilir. Toplantı tutanağı, bir sureti Valilikte kalmak üzere Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na gönderilir.¹⁵⁷

Bu aşamadan sonra, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından ilgili kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, Bakanlık yetkilileri, proje sahibi ve Bakanlık tarafından yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlardan oluşan bir komisyon kurulur.¹⁵⁸ Bu komisyon üyesi kurum/kuruluşların görüş ve önerileri ile halktan gelen görüş ve öneriler doğrultusunda Bakanlık, projenin tanımı ve özellikleri, yeri ve etki alanının mevcut çevresel özellikleri, inşaat ve işletme aşamasında çevresel etkileri ve önlemleri, halkın katılımı başlıklarını içeren ÇED Raporu Özel Formatı hazırlar.¹⁵⁹

Bu düzenleme, vatandaşların doğrudan etkilenecekleri projelerle ilgili karar alma süreçlerine katılım açısından oldukça temel eksiklikler barındırmaktadır. Bu çerçeveye göre halkın katılımı toplantısında proje ile ilgili önerilerin dikkate alınmasına yönelik herhangi bir zorunluluk yoktur. Bu bakımdan Trabzon’daki uygulamalarda da sıklıkla görüldüğü üzere, Türkiye’de halkın katılımı uygulamasının karar alma sürecine etkisi Aarhus Sözleşmesi’nin getirdiği standardın çok altındadır. Vatandaşların çevre ile ilgili karar alma süreçlerine katılımını net biçimde açıkladığı için Aarhus Sözleşmesi’nin ilgili kısımlarını burada incelemek yerinde olacaktır.

Aarhus Sözleşmesi’nin 6. maddesinin 8. fıkrasında göre, projeyi yürüten kamu kurumları, proje hakkında alınacak kararlarda halkın katılımı toplantısındaki dile getirilen öneri ve şikâyetleri dikkate alınmasını garanti etmekle yükümlüdür. Halkın katılımının önemi, Aarhus Sözleşme’nin giriş kısmında vurgulanmıştır. Halkın karar alma süreçlerine katılımının idari kararların kalitesini ve uygulamasını iyileştirdiği, halkın çevresel konulardaki bilincini geliştirdiği, halka kendi taleplerini ifade etme imkânı sunduğu ve resmi makamlara bu talepleri göz önünde bulundurma olanağı yarattığı belirtilerek katılımın karar alma süreçlerinde sorumluluğu ve şeffaflığı artıracığı ve halkın çevresel kararlara olan desteğini güçlendireceği belirtilmiştir.¹⁶⁰

Aarhus Sözleşmesi çevresel karar alma süreçlerine halkın katılımı konusunu üç ayrı başlık altında ele almıştır:

- Halkın çevreyi etkileyebilecek faaliyetlere ilişkin kararlara katılımı (6. madde),
- Halkın çevre ile ilgili plan, program ve politikalara katılımı (7. madde),
- Yürütmeye yönelik düzenlemelerin ve/veya yasama çalışmalarına halkın katılımı (8. madde).

---

157 ÇED Yönetmeliği, m. 9/1-b.

158 ÇED Yönetmeliği, m. 8/4.

159 ÇED Yönetmeliği, m. 10/1 ve EK-3.

160 Aarhus Sözleşmesi, Giriş Bölümü, par. 9.

Aarhus Sözleşmesi'ne göre vatandaşlar halkın katılımı toplantısından önce, gerek duyuru yoluyla gerekse bireysel olarak çevresel karar alma sürecinin erken bir aşamasında etkin bir şekilde bilgilendirilmelidir.¹⁶¹ Sözleşmeye taraf devletler, şartların halkın katılımı mümkün olduğu durumlarda erken (ön) halkın katılımı toplantısını gerçekleştirmelidir.¹⁶² Taraf devletlerin katılım sürecinde mevcut olan bilgi ve belgelere ücretsiz bir şekilde erişimi sağlaması gerekmektedir.¹⁶³ Ayrıca, halkın katılımı prosedüründe halkın yazılı olarak ya da uygun olduğunda faaliyet sahibinin de yer aldığı toplantıda ifade yoluyla, planlanan faaliyete ilişkin yorum, bilgi, analiz ya da görüşlerini sunmasına da taraf devletler izin vermemelidir.¹⁶⁴

Trabzon'da yaptığımız mülakatlar ve uzman çalıştayında katılımcıların aktardıkları, Türkiye'de mevcut durumun Aarhus Sözleşmesi'nde öngörülen halkın katılımından çok uzak bir noktada olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede aşağıdaki sorunlar dile getirilmiştir:

- Çevre hakkını ihlal eden altyapı ve HES yatırımlarının fikir ve planlama aşamasında vatandaşların ve STK'ların görüşleri genellikle alınmamaktadır ve onların talepleri ve ihtiyaçları doğrultusunda revize edilmemektedir.
- ÇED sürecinin bir parçası olan halkın katılım toplantılarında vatandaşlar tarafından dile getirilen sorunlar ve yerel halkın talepleri ÇED sürecinde genellikle etkili olmamaktadır. Halkın katılımı toplantısında ileri sürülen olumlu ve olumsuz görüşler ÇED raporuna objektif biçimde yansıtılmamaktadır. Bu durum, esas olarak toplantının şekli prosedürü yerine getirmek amacıyla organize edilmesinden ve de toplantı sonuçlarının ne olursa olsun ÇED raporu konusunda karar verici otoriteleri yasal olarak bağlayıcı olmamasından kaynaklanmaktadır.
- Bu toplantılar, projenin halkın görüşlerine göre değiştirilmesini sağlamadığı için bazı STK'lar çevre ihlali yapan projelerin gerçekleşmesini engellemek adına, projenin yasal olarak gerçekleşebilmesi için proje dosyasında yer alması zorunlu olan toplantı tutanağının hazırlanamaması için halkın katılımı toplantılarının gerçekleşmesini engellemektedirler.
- Çevre alanında, merkezi yönetimin nihai karar alıcı olması ve yerel yönetimin yetkilerinin zayıf olması, yerelde yaşayan vatandaşların iradesinin çevre ile ilgili kararlara yansımalarını zayıflatmaktadır.
- Ayrıca yerel idari birimlerin özlük hakları bakımından merkezi idareye bağlı olmaları, merkezi idare tarafından çevreye zararlı yatırım projelerine verilen onay/izin kararlarına karşı aksi yönde karar vermelerini güçleştirmektedir.
- Türkiye'de genel olarak hem merkezi hem de yerel idarede STK'larla işbirliği içinde politika oluşturma ve faaliyet yürütme deneyimi olmaması çevre alanında da etkilerini göstermektedir. Çevre alanı özelinde, devlet kurumlarının ve hükümetin sivil toplumla diyalog kültürünün gelişmemiş olması genel bir eleştiri konusudur.
- Son dönemde sayısı artan çevreye zararlı projeler, Trabzon ve Karadeniz Bölgesi'nde çevre hakları alanında çalışan yeni STK'ların ortaya çıkmasını ve güçlenmesini sağlamıştır. Ancak, bu tür projelerin planlanmasında ve uygulanmasında kamu tarafının neredeyse istisnasız biçimde çevrenin korunması ve sosyal uyumun sağlanmasından çok, yatırım ve ekonomik kalkınmaya odaklanması, çevre hareketinin yatırım projeleri kararı alan hükümet ve kamu idaresine karşı cephesel bir muhalefet oluşturmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca,

---

¹⁶¹ Aarhus Sözleşmesi, m. 6/2.

¹⁶² Aarhus Sözleşmesi, m. 6/4.

¹⁶³ Aarhus Sözleşmesi, m. 6/6.

¹⁶⁴ Aarhus Sözleşmesi, m. 6/7.

Türkiye'deki genel siyasi kutuplaşmanın etkilerinin çevre hareketine de yansıdığı dile getirilmektedir. Bu da çevre alanında çalışan STK'ların çevrenin korunması amacı önceliğini zaman zaman yitirmelerine sebep olduğu eleştirilerine neden olmaktadır.

4.2.2.1 Hollanda'da Halkın Çevre Konularında Karar Alma Süreçlerine Katılımı

Hollanda'da genel olarak çevreye etkisi olan projelerde, projenin konsept aşamasında vatandaşların ve görüşlerinin alınmaktadır. Bu sayede vatandaşlar, ÇED aşamasından önce projenin içeriğine ve olası etkilerine ilişkin görüşlerini bildirme hakkına sahip olurlar. Çevre yönetim yasasına göre (*Wet Milieubeheer*), ilgili projenin idari sorumluluğuna sahip olan kamu otoritesi projenin konsepti ile ilgili nihai kararında, vatandaşlar tarafından dile getirilen görüşleri nasıl değerlendirdiğini ve karara yansıttığı açıklamalıdır. Projenin konsept/taşlak kararı çıktıktan sonraki aşamalarda da genel olarak halkın görüşleri dikkate alınarak değişikliğe gidilmektedir.

4.2.2.2. Öneriler

- Türkiye'de halkın çevre ile ilgili kararlara katılımı konusunda atılması gereken en öncelikli adım, Türkiye'nin Aarhus Sözleşmesi'ni imzalaması ve Sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmesidir. Bu vatandaşların ve STK'ların hem çevre ile alakalı yasama süreçlerine katılmalarını ve yereldeki çevre projelerinin planlamasına ilk aşamadan itibaren öneri verebilmelerini sağlayacak hem de ÇED sürecinde düzenlenen halkın katılımı toplantısında dile getirdikleri değişikliklerin uygulamaya yansması imkânını yaratacaktır.
- Vatandaşların proje hakkında olumlu veya olumsuz görüşlerinin daha net anlaşılabilmesi için yerel halkın bu toplantılara katılımını teşvik etmek önemli olacaktır. Bu yönde güçlü bir teşvik, halkın katılımı toplantılarında ifade edilen görüş ve önerilerin projeler hakkında alınacak kararlar üzerinde etkili olmasını sağlayacak bir yönetmelik değişikliğinin yapılması olacaktır.
- Halkın katılımı toplantısında dile getirilen görüşlerin objektif bir şekilde ÇED raporuna yansıtılabilmesi, kamu ve yatırımcı şirketin etkisinin vatandaşlar lehinde dengelenebilmesi için bu toplantıların kamu denetçisi (ombudsman) gibi tarafsız ve bağımsız bir kişi önünde yapılması daha yerinde olacaktır.
- Kamu kurumları ile STK'lar arasındaki diyalogun geliştirilmesi ve kamusal faydayı ortaya çıkarabilmek için işbirliklerinin güçlendirilmesi gereklidir. Bu yönde atılan adımlardan başarılı örnek projeler ortaya çıktığı saha çalışmamızda da dile getirilmiştir. Bu yaklaşım, hem kamuyu hem yatırımcıyı hem de vatandaşı koruma altına alacak yaklaşımdır.

4.2.3. ÇED Raporları

Çevre Kanunu'nun 10'uncu maddesi ile düzenlenen çevresel etki değerlendirme (ÇED) hazırlık dosyası ve raporları, yapılması planlanan yatırım projesinin çevreye vereceği muhtemel zararları ve bu zararlara karşı alınacak önlemleri belirlemek için hazırlanan dosyalardır.¹⁶⁵

ÇED sürecinin temel amacı, insan sağlığının ve çevrenin korunmasını ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Dolayısıyla, ÇED sürecinde ve raporlarında yaşanan sorunlar, çevre korumayla ilgili mevzuat da dâhil olmak üzere temel olarak kamu yararının göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Diğer bir deyişle, ÇED raporlarıyla ilgili sorunlar, özünde çevre hakkının ihlal edilmesine sebep olmakta ve ayrıca ÇED raporlarının yaygınlaştırılması sürecindeki önemi sebebiyle vatandaşların çevre hakkına erişim yollarını kısıtlamaktadır.

Raporun bu kısmında ilk olarak ÇED süreci kısaca açıklanacaktır. Gerçekleştirilmesi planlanan bir yatırım projesi için öncelikle çevresel etki değerlendirilmesi başvuru dosyası hazırlanması gerekir. Bu dosya, 2014 ÇED Yönetmeliği Ek-3'te yer alan genel formata uygun olarak hazırlanmalı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na sunulmalıdır. Bu genel format; (I)projenin tanımı ve özellikleri, (II) proje yeri ve etki alanının mevcut çevresel özellikleri, (III) projenin inşaat ve işletme aşamasında çevresel etkileri ve alınacak önlemler ve (IV) halkın katılımı olmak üzere dört temel bölümden oluşur. Bu genel formata göre hazırlanması gereken başvuru dosyasını Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 5 iş günü içinde inceler ve halka duyurulmak üzere Valiliğe gönderir.¹⁶⁶

Ancak her yatırım projesi için ÇED raporu hazırlanmasına gerek olmayabilir. Buna ilişkin karar Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından verilir. "ÇED gereklilik" kararı olarak bilinen bu karar seçme eleme kriterlerine tabi projelerin önemli çevresel etkilerinin olup olmamasına bağlı olarak ÇED raporu hazırlanmasına gerek olup olmadığına ilişkindir. Eğer proje hakkında Bakanlık tarafından "ÇED gereklidir" kararı alınırsa, bundan sonraki süreçte Bakanlık tarafından "ÇED olumlu" veya "ÇED olumsuz" kararı verilir. ÇED olumludur kararı, yatırım projesi hakkında hazırlanan ÇED raporunun Bakanlık tarafından belirlenen özel koşullar ile mevzuatta aranan tüm koşulları sağladığı anlamına gelmektedir. ÇED Olumsuzdur Kararı ise aranan şartlara ilişkin olarak ÇED raporunun içeriğinde eksiklikler veya yanlış değerlendirmeler olduğu anlamına gelir.

İdeal olarak ÇED raporları, kamunun ve vatandaşların çevreye etkisi olabilecek yatırımlar üzerinde teknik ve idari denetim yapmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla "ÇED Gerekli Değildir Kararı" bu tür bir denetimi ortadan kaldırmaktadır. Aşağıda, buna ilişkin Türkiye geneli ve Trabzon'a ait bazı genel veriler verilmiştir.

İlk ÇED Yönetmeliği'nin yayımlandığı 1993 yılından 2014 yılı sonuna kadar verilen ÇED Kararları incelendiğinde, ÇED Gerekli Değildir Kararı sayısı 47.314, ÇED Gereklidir Kararı sayısı ise 638 adettir. Bu sayılara göre, verilen toplam kararların sadece %1,33'ü ÇED Gereklidir Kararı'dır. Şu halde, hayata geçirilmesi planlanan toplam 47952 projenin sadece %1,33'ü ÇED sürecine tabi tutulmuştur.¹⁶⁷

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yayımlanan 03.12.1993 ile 28.08.2015 tarihleri arasında kapsayan verilere göre ÇED Olumlu kararı sayısı 3972 iken ÇED Olumsuz sayısı sadece 32'dir¹⁶⁸. Bu verilerden çıkan bir diğer sonuç, 22 yıllık zaman zarfında incelenen toplam 4004 adet ÇED raporunun sadece %0,8'i hakkında ÇED Olumsuz kararı verilmiştir.

¹⁶⁵ Çevre Kanunu, m. 10; ÇED Yönetmeliği, m. 6/3.

¹⁶⁶ ÇED Yönetmeliği, m. 8/3,5.

¹⁶⁷ 1993 Yılından 2014 Yılı Sonuna Kadar Verilen ÇED Kararları, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.csb.gov.tr/db/ced/icerikbelge/icerikbelge2910.pdf>, 11 Eylül 2015.

¹⁶⁸ Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararları Listesi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi) <http://www.csb.gov.tr/db/ced/icerikbelge/icerikbelge2536.xls>, 11 Eylül 2015.

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında yaptığımız başvuruya istinaden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan gelen cevaba göre, 26 Ağustos 2015 tarihi itibarıyla

- Trabzon'da yapılan 75 adet HES projesi için ÇED Gerekli Değildir,
- 13 adet HES projesi için ise ÇED Gerekli Kararı verilmiştir.

Genel olarak bu verilerden de anlaşılacağı üzere, "ÇED Gerekli Kararı" verilmiş projelerden çıkan "ÇED Olumsuz Kararı" sayılarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Yapılan saha çalışması ve çalıştaylarda da dile getirildiği üzere bu durum, projelerde ÇED Gerekli Kararı verilmiş olsa da hazırlanan ÇED raporlarının denetimlerinin gerektiği şekilde yapılmadığını göstermektedir.

ÇED sürecine ilişkin Trabzon görüşmeleri ile uzman çalıştaylarında temel olarak şu sorunlar ön plana çıkmaktadır:

- İlk kez 1993 yılında yürürlüğe giren ÇED Yönetmeliği bugüne kadar kısmen veya tamamen toplam 18 kez değiştirilmiştir. Ayrıca, bu süreçte toplam beş tane yeni ÇED yönetmeliği çıkarılmıştır. ÇED Yönetmeliği'nde yapılan bu sık değişiklikler vatandaşların ve STK'ların mevzuat bilgisini zayıflatmakta ve bu şekilde çevre hakkında hukuki yollara başvurma hakları da kısıtlanmaktadır. Bu sorun 2014 yılı AB-Türkiye İlerleme Raporu'nda da eleştirisi konusu olmuştur¹⁶⁹.
- ÇED başvuru dosyaları ve raporları, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yeterlik verdiği özel kurum veya kuruluşlar tarafından hazırlanmaktadır.¹⁷⁰ Dolayısıyla bir yatırım projesini hayata geçirmek üzere ÇED başvuru dosyası ve raporunu hazırlamak için bu kurum veya kuruluşlardan birine başvurulması gerekmektedir. ÇED başvuru dosyası veya raporunu hazırlayacak bu kurum ya da kuruluşun finansmanı ise yatırım projesi sahibine aittir. Bu durumda, bir firma-müşteri ilişkisi ortaya çıkmaktadır. ÇED sürecinde görev alan kurum veya kuruluş ile proje sahibi arasında doğan bu ilişki, tarafsızlık ve bağımsızlık ilkelerine gölge düşürmektedir.
- Proje kapsamında görüşülen Çevre uzmanları ve hukukçuları, ÇED raporlarının çoğunun, yatırım projesinin yapılacağı yerin/arazinin detaylı ve kapsamlı bir incelemeye tabi tutmadan hazırlandığı vurguladılar. Projenin yapılacağı vadiye hiç gidilmeksizin ilgili kamu kurumundan alınan yazının eklenmesi ile hazırlanan ÇED raporlarının mevcut olduğu dile getirdiler.
- Ayrıca, ÇED raporlarını hazırlayan kurum ve kuruluşlarda istihdam edilen uzmanların çevre etki değerlendirmesi yapabilecek eğitim ve deneyime sahip olmamaları da bir diğer

4.2.3.1. Hollanda'da ÇED süreci

Çalışmanın Hollanda ayağında yapılan görüşmelerde uzmanlar, ÇED sürecinin genel olarak yatırımcı ve devlet açısından, projenin ileriki aşamalarında ortaya çıkabilecek sorunların giderilmesi için bir fırsat olarak görüldüğünü belirttiler. ÇED aşamasında, vatandaşların görüşleri doğrultusunda yapılan değişikliklerin, projenin ilerleyen aşamalarında ortaya çıkabilecek toplumsal tepki veya hukuki sorunların önüne geçtiği dile getirildi. Genel olarak halkın katılımı açısından bazı eksiklikler olmakla birlikte Hollanda'daki uygulama ve mevzuatın Aarhus'ta öngörülen halkın katılımı prensibine uygun hale getirilmeye çalışıldığını dile getirdiler.

---

169 Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, Avrupa Komisyonu, SWD (2014) 307, Brüksel 08.10.2014, s. 70, (Çevrimiçi) http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu.tr.pdf, 11 Eylül 2015.

170 ÇED Yönetmeliği, m. 6/1, m. 26/1.

4.2.3.2. Öneriler

- ÇED raporlarına ilişkin bağımsızlık sorununun giderilmesi için yatırımcıların Doğrudan raporları hazırlayan yetkili kurum/kuruluşa başvurmak yerine ÇED raporu için gerekli masrafı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na yatırmaması ve Bakanlık'ın söz konusu raporu bir bağımsız kuruluşa hazırlatması yerinde olacaktır. Ayrıca, ÇED raporlarının daha bağımsız bir şekilde hazırlanmasını ve denetlenmesini sağlamak için yereldeki üniversitelerin de katılımı sağlanmalıdır.
- ÇED raporlarının kapsamlı bir şekilde ve gereği gibi hazırlanmamasının en önemli nedeni, yatırım projelerinin bir an önce faaliyete başlamasını sağlamak için ÇED sürecinin en kısa zamanda atlatılmak istenmesidir. Bunun önüne geçilebilmesi için ÇED raporunun sunulması için gerekli olan sürenin mevzuatta yapılacak değişikliklerle yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.
- Projenin gerçekleştirileceği alanın/arazinin özel koşullarının ÇED raporlarına yansımalarını sağlamak için mevzuatta yapılacak değişikliklerle özel kıstaslar getirilebilir. ÇED raporlarında projenin gerçekleştirileceği yaşam alanına ilişkin oraya özgü koşulların değerlendirilip incelenerek hazırlanması gerekir.
- ÇED raporu yazan uzmanların yetersizliği sorununu aşabilmek için, ÇED raporu hazırlayan yetkili kurum veya kuruluşlar tarafından alanında uzman kişilerin istihdam edilmesi ve her yatırım projesinin özelliklerine göre uzman havuzu oluşturulması gerekmektedir.

4.3. ÇEVRE ALANINDA YARGI SÜREÇLERİ

Türkiye'de çevre hakkını koruma altına alan yasal çerçeveye rağmen, vatandaşlar ve STK'ların çevre hakkı ihlallerine karşı yargı sistemi üstünden hukuk mücadelesi yürütmesi önünde idari uygulamalar ve mevzuat eksikliklerinden kaynaklanan ciddi engeller bulunmaktadır.

Raporun bu bölümünde, Trabzon'da hukukçular, avukatlar, çevre uzmanları ve STK temsilcileri ile yapılan görüşmelerde dile getirilen yargı süreçlerine ilişkin sorunlar ele alınacaktır. Proje katılımcıları tarafından dile getirilen bu sorunlar, ceza veya hukuk davası gibi farklı dava türlerine göre veya davaların açıldığı farklı mahkeme türlerine ayrılmadan, genel adalete erişim sorunları olarak ele alınmıştır.

Bu bölümde ilgili öneriler her bir sorun başlılığı altında belirtilmiştir. Projenin Hollanda ayağında daha çok halkın çevre konularında karar alma sürecine katılımı ve bilgiye erişimi incelendiği için bu bölümde Hollanda örneğine yer verilmemiştir.

4.3.1. Çevre Davalarında Yaşanan Sorunlar

- **Uzman Görüşlerinin Yüksek Maliyeti:** Çevre hakkı ihlalleri yaratan idari karar ve uygulamalara karşı açılacak davalarda yaşanan öncelikli sorunlardan birisi hazırlık sürecinde ihtiyaç duyulan uzman görüşlerinin yüksek maliyetidir. Bu durum vatandaşların ve STK'ların çevre alanında etkin dava dosyası hazırlayabilmeleri önünde engel teşkil etmektedir.

Öneri: Bu sorunun giderilmesi için talep edilen uzmanlığın masrafları kamudan karşılanmak suretiyle bağımsız bir kurum üzerinden sunulması faydalı olacaktır.

- **Çevre Alanında Adli Yardım:** Adalet Bakanlığı 2015 Yargı Reformu Stratejisi'nde de belirtildiği üzere Türkiye adalet sisteminde adli yardım konusunda önemli adımlar atılmış olmakla birlikte, vatandaşların adalete

---

erişimine ilişkin belli temel ihtiyaçlar hala karşılanamamaktadır.¹⁷¹ Çevre davalarında adli yardım konusu tam olarak üzerine düşünülmemiş ve iyileştirme gerektiren bir alandır. Çevre davaları için vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının adli yardım alabilmesi mümkün olsa da, çevre projelerinin acele kamulaştırmaya tabi olması nedeniyle normal adli yardım prosedürü uygulaması genellikle geç kalmaktadır.

Öneri: Bu sorunun giderilmesi için, adli yardım grubu içinde çevre konusu üzerine uzmanlaşma geliştirilmesi bir yöntem olabilir. Başka bir ifadeyle, adli yardım hizmeti sunacak avukat grubu içinde çevre davalarında uzmanlaşmış bir uzman havuzu oluşturulması faydalı olacaktır. Böylece, bu tür uzmanlaşmaya sahip avukatlar davaya daha hızlı müdahil olabileceklerdir.

- **İvedi Yargılama Usulü:** Dava sürecindeki en önemli sorunlardan bir diğeri yargılama usulü ile yakından ilgilidir. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda 18 Haziran 2014 tarihinde yapılan değişiklik ile "ivedi yargılama usulü" getirilmiştir. Bazı işlemlerden doğan uyumsuzluklar hakkında uygulanacak bu yargılama usulü, çevreyi yakından ilgilendiren acele kamulaştırma işlemlerini, Turizmi Teşvik Kanunu¹⁷² uyarınca yapılan satış, tahsis ve kiralama işlemlerini ve Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun¹⁷³ uyarınca alınan Bakanlar Kurulu kararlarını kapsadığı gibi Çevre Kanunu uyarınca idari yaptırım kararları hariç çevresel etki değerlendirmesi sonucu alınan kararları da kapsamaktadır.¹⁷⁴

Bu usulün uygulandığı hallerde 60 günlük dava açma süresi 30 güne indirilmekte, dava öncesi işlemi yapan makama ya da üst makama başvuru dava süresini durdurmamakta, yürütmenin durdurulması kararlarına itiraz edilememekte, kararlara karşı temyiz yolu 15 güne indirilmekte, temyiz üzerine verilen kararların kesin olduğu görülmektedir. Ayrıca dava dilekçesi verilip idarenin cevabı alındıktan sonra dosya tekemmül etmektedir; yani davacının idarenin savunması sonrasında herhangi bir iddiada bulunma imkânı yoktur.¹⁷⁵

İvedi yargılama usulünde dava açma süresinin 30 gün ile sınırlandırılması hak arama özgürlüğünü ciddi bir şekilde tehlikeye düşürmektedir. Özellikle, çevre davalarında projelerin teknik boyutu dolayısıyla bu teknik alanlara ilişkin görüşlerin, analizlerin ve bilimsel verilen dosyaya eklenmesi gerekmektedir. Bir başka ifade ile dosyada yer alacak uzman görüşlerinin hazırlanması bir aydan daha uzun bir süreyi gerektirmektedir. Ayrıca, ivedi yargılama usulünde savunmaya cevap verme hakkının bulunmamakta ve mahkeme de belirli süreler zarfında karar vermek zorundadır.

Öneri: Şu halde, hem davaya hazırlık sürecinde hem de yargılama sürecinde projelerin incelenmesi için 30 günlük dava açma ve karara bağlama süresinin hayatın olağan akışına uygun olmadığı görülmektedir. Bu sorunun giderilmesi için, sürenin 2014 değişikliği öncesinde olduğu 60 güne çıkarılması amacıyla gerekli mevzuat düzenlemelerinin yapılması uygun olacaktır.

- **Taraf Ehliyeti:** Çevre davaları ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer husus, davacı olmak için aranan taraf ehliyeti konusudur. Çevre davalarında Danıştay, taraf ehliyetini geniş yorumlamaktadır. Dava açma ehliyeti bakımından "hemşerilik" durumu idari yargı mercileri tarafından kabul edilmektedir. Tüzel kişiler açısından ise tüzükleri uygunsal dernekler, vakıflar ve kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları dava açabilmektedirler.

---

171 Yargı Reformu Stratejisi, Nisan 2015, Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, (Çevrimiçi)

<http://www.sgb.adalet.gov.tr/yargi-reformu-stratejisi.pdf>, 31 Temmuz 2015

172 RG, 16.03.1982, Sayı 17635.

173 RG, 31.05.2012, Sayı 28309.

174 İdari Yargılama Usulü Kanunu, m. 20/A, RG, 20.01.1982, Sayı 17580.

175 Çevre Davaları: Mevzuat, Kurum ve Kavram İlişkileri, 2015, Uluslararası Şeffaflık Derneği ve Çevre Hukuku Derneği Raporu

---

Aynı şekilde, “hukukun üstünlüğünü korumakla görevli olan” baroların da dava açabileceği kabul edilmektedir.¹⁷⁶

Ancak, son dönem Danıştay kararlarına bakıldığında, baroların dava ehliyetinin kabul edilmediği görülmektedir. Bu kararlara yansıyan temel gerekçe, baroların kuruluş amaçları dikkate alındığında, baroların meşru, kişisel ve güncel menfaatinin etkilenmediğidir.¹⁷⁷

Öneri: Çevre herkesin hak sahibi olduğu bir değerdir. Bunun bir sonucu olarak, çevre üzerinde olumsuz etkileri olabilecek her türlü faaliyetin hukuksal açıdan denetleme olanağının artırılması gerekir. Bu durum ise, çevre ile ilgili davalarda “menfaat koşulu”nun geniş yorumlanmasını zorunlu kılar. Bu sebeple, baroların çevre ile ilgili hususlarda dava açma ehliyetinin kabul edilmesi yerinde olacaktır. Bu aşamada, baroların çevre ile ilgili dava açma ve taraf olma ehliyetinin var olduğu açık ve net bir şekilde yasa ile belirlenmelidir.

- **Yürütmenin Durdurulması:** Dava sürecinde yaşanan sorunlardan bir diğeri, projelerin hukuki denetimi sırasında karşılaşılan yürütmenin durdurulması talepleri ile ilgilidir. İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun 27’nci maddesine göre yürütmenin durdurulması kararının verilebilmesi için “idari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması” şartlarının birlikte gerçekleşmesi gerekir.

Örneğin, HES projelerinin hayata geçirilmesi sırasında akarsulara yasal olarak bırakılması gereken can suyu miktarına uyulmamasının bir sonucu olarak akarsudaki canlı yaşamının sona ermesi tehlikesi doğabilmekte, çıkan hafriyatın mevzuata aykırı biçimde yakın çevreye dökülmesi sonucunda yeşil alanlara zarar verilebilmekte ve haddinden fazla ağaç kesilerek doğada çok ağır bir tahribata neden olunabilmektedir. Bu hususlar, yürütmeyi durdurma kararı verilebilmesi için aranan “uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması” şartına açık örnek teşkil etmektedir.¹⁷⁸

Öneri: Böylesi durumların söz konusu olduğu hallerde İdare Mahkemesinin yürütmeyi durdurma kararı vermesi, geri dönüşü olmayan çevre tahribatlarının da önüne geçilmesini sağlayacaktır. Zira yürütmenin durdurulması kararlarının alınmadığı veya reddedildiği durumlarda davalar sonuçlanıncaya kadar geçen sürede yapılan faaliyetler doğaya zarar verdikten sonra, yargılama sonucunda lehte karar çıksa dahi projenin yapıldığı yerdeki ekosistem zaten zarar görmüş olduğu için çoğu verilen zararın giderilmesi mümkün olmamakta ya da yüksek maliyetli olmaktadır. Bu nedenle mevzuatın hak kayıplarını giderecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

- **Bilirkişi Ücretleri:** Yargısal süreçte karşılaşılan bir diğer önemli sorun ise bilirkişi incelemelerinin maliyetli oluşuna ilişkindir. HES davalarında esastan inceleme söz konusu olduğunda, davaların teknik boyutunun uzmanlık gerektirmesi nedeniyle zorunlu olarak bilirkişiye başvurulması ve inceleme yaptırılması gerekmektedir. Genellikle, bilirkişiler tarafından sunulan bu raporlar hükme esas olmaktadır. Türkiye’de çevre davalarında bilirkişi ücretleri mahkemeler tarafından oldukça yüksek olarak takdir edilmektedir. Esastan incelemenin yapıldığı hemen hemen her davada bilirkişiye başvurulması gerekmektedir. Bu durum, çevre davalarında vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının hak arayışları önündeki temel engellerden biri olarak öne çıkmaktadır.

---

176 Hasan Akgedik, Danıştay Kararları Işığında Hidroelektrik Santraller, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Y. 4, S. 15, Ekim 2013, ss. 297-323, s. 305-306

177 Örneğin bakınız: Danıştay, 14. H.D., T. 21.09.2011, E. 2011/13742, K. 2011/796, (Çevrimiçi) Kazancı Elektronik Hukuk Yayıncılığı, <http://www.kazanci.com>, 31 Temmuz 2015.

178 Hasan Akgedik, a.g.e., s. 314.

Öneri: Bu sorunla ilgili olarak Danıştay'ın Yumurtalık Lagünü Davası'nda verdiği karar¹⁷⁹ olumlu bir emsal niteliğindedir. Danıştay bu kararında, bilirkişi ücretinin davalı idareden ya da maliye hazinesinden karşılanması gerektiğini ve dava sonunda haksız çıkan tarafın, işlemin denetlenmesi tamamlandıktan sonra bu bedeli ödeyeceğine karar vermiştir. Ancak, saha çalışması kapsamında görüşülen avukatlar ile çevre örgütleri, başka davalarda Danıştay'ın söz konusu kararına uygun olarak bilirkişi ücretinin idare veya maliye hazinesinden ödenmesine ilişkin taleplerinin reddedildiğini ve taraflardan bilirkişi ücretinin ödenmesinin istendiğini belirtmiştir. Danıştay'ın çevre hukuku bakımından olumlu ve isabetli olan bu kararının yapılacak bir mevzuat değişikliğiyle adli yardımın bir parçası haline getirilmesi olumlu bir adım olacaktır.

- **Çevre Hukuku Alanında Uzmanlaşmış Hâkim ve Savcılar:** Çevre alanında özelleşmiş ve uzmanlaşmış hâkimlerin bulunmaması bu alandaki adalete erişim sorunlarının başında gelmektedir. Bu sebeple çevre davalarına bakan hâkimlerin ancak çok azının çevre hukuku ile ilgili etraflıca/derinine bilgi sahibi olduğu dile getirilmiştir. Onların verdiği emsal teşkil edebilecek nitelikteki kapsamlı kararların çevre davalarına bakan diğer hâkim ve avukatlar tarafından yeterince bilinmediği ve kullanılmadığı dile getirilmektedir. Danıştay tarafından verilen çevre hakkını gözeten kararların kapsamlı bir şekilde paylaşılmaması da sorunun bir diğer sebebidir. Ayrıca, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin çevre ile ilgili verdiği birçok kararda yer alan çevre perspektifinin Türkiye'deki yargı içtihatlarına yansımadağı da görülmektedir.

Öneri: Bu temel sorunun giderilebilmesi için, çevre davalarına bakan hâkimlerin, çevre hukukunun uluslararası boyutunu da içeren çevre hukuku eğitimlerine tabi tutulması, çevre hakkını gözeten kararların verilmesine önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca, verilecek bu tür eğitimlerde İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin çevre perspektifinin aktarılması yerinde olacaktır. Ayrıca, bunun sağlanması için hâkim ve savcılara verilen AİHM içtihatları eğitimine ayrı bir çevre başlığı eklenmesi uygun olacaktır.

- **Çevre Davalarında STK'ların ve Baroların rolü**

Çevre davalarında, çevre hakkını korumaya yönelik etkili bir savunma yapabilmek için avukatların ve baroların çevre komisyonlarının dava süreçlerinde daha fazla ve sürekli rol oynaması gerekiyor. Ayrıca, çevre alanında STK'lar ile baroların iş birliğinin ve etkileşiminin artırılarak sahadaki bilginin barolar tarafından daha etkin kullanılması sağlanabilir. Bunun için, avukatlar ile barolardaki çevre komisyonları arasında bir iletişim ve bilgi hattı kurulmalıdır. Ayrıca, çevre davalarının minimum 10 kişi tarafından birlikte açılması, yargılama aşamasında daha güçlü savunma yapılmasını sağlayacaktır.

4.3.2. Karar Sonrasına İlişkin Sorunlar

- **Kararlara Erişim:** Mevcut düzenlemeler gereğince, davanın tarafı olmayan sıradan vatandaşların yerel mahkeme kararlarına erişimi imkânsızdır. Vatandaşların yüksek mahkeme kararlarına erişimi ise yüksek mahkemenin takdirine bağlı ise de yüksek mahkemenin bu takdir hakkını nasıl kullandığına dair net ilkeler mevcut değildir. Hâlihazırda, yüksek mahkeme kararlarına internet üzerinden erişmek mümkün olsa da bu olanağı sağlayan siteler ücretlidir. Bu durum, çevre gibi üzerinde uzmanlaşmanın az olduğu bir alanda bilgiye erişim ve bilginin paylaşılması açısından bir engel teşkil etmektedir.

---

179 Danıştay, 14. D., T. 25.06.2014, E. 2012/1672, K. 2014/7044, (Çevrimiçi) Kazancı Elektronik Hukuk Yayıncılığı, <http://www.kazanci.com>, 31 Temmuz 2015

Öneri: Bu sorunun çözülmesi için, UYAP üzerinden tüm mahkeme kararlarının ayırım gözetilmeksizin vatandaşlara ve avukatlara erişiminin açılması yerinde olacaktır.

- **Kararların Paylaşımı:** Öte yandan kararların diğer aktörler ile paylaşılmasında çevre davalarına bakan avukatlara da önemli bir rol düşmektedir. Özellikle, şu anda erişimi mümkün olmayan ilk derece mahkemelerinin verdiği kararların paylaşılması, bilginin paylaşılması anlamına da geleceğinden avukatların savunma rollerinin daha güçlendirecektir.

Öneri: Bu sebeple, özellikle ilk derece mahkemelerin kararlarının çevre avukatları arasında paylaşılmasını sağlayacak bir koordinasyon ağının sağlanması, bilginin paylaşılması anlamında çok önemli bir adım olacaktır.

- **Yürütmeyi Durdurma Kararlarının Uygulanamaması:** Mahkemelerin verdiği yürütmeyi durdurma kararlarının uygulanmaması da çevre alanında vatandaşların ve STK'ların yargıya olan güvenini derinden zedeleyen çok önemli bir sorundur. Mahkeme yürütmeyi durdurma kararı verse bile bunun ile ilgili idari birimlere iletilmesi uzun zaman alabilmektedir. Bu süre içerisinde proje devam edip tamamlanabilmektedir. Bu durum ise, hem çevre tahribatı açısından telafisi mümkün olmayan sonuçlar yaratmakta hem de vatandaşların adalete olan inancını zayıflatmaktadır.

5. Sonuç Bölümü: Genel Değerlendirme

Adalete Erişim İçin Yerelden Öneriler raporu Türkiye'deki yargı reformu sürecine vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının bizzat yerelde yaşadıkları sorunları tespit ederek ve bunlara yönelik öneriler geliştirerek katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışma sivil toplum ile yargı reformu alanındaki karar alıcılar arasındaki iletişim ve ortak sorun üretme çabalarına destek vermeyi hedeflemiştir.

Rapor **kadınların adalete erişimini** adli yardım mekanizması üzerinden ele almıştır. Raporun bu bölümünde kadınların adli yardıma erişimi konusunda tespit edilen sorunlar baro tarafından verilen adli yardım hizmetinin yetersizliği ve adli yardım konusunda kadınlara bilgi ve destek sağlayan diğer kurumların hukuki altyapı ve kurumlar arası işbirliği eksikliği olarak iki ana başlık altında toplanmıştır.

Adli yardım hizmetinin yetersizliği konusunda yönetmelikten kaynaklanan liste usulü avukat ataması, başvuru belgelerine dair sorunlar ve adli yardım hizmeti veren avukatlara ilişkin bazı sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlara Hollanda uygulamaları da göz önünde bulundurularak çözüm önerileri getirilmiştir. Adli yardım hizmetine fiziksel erişilebilirliğin kısıtlılığı sorunu ise mevzuat değişikliğine gidilmeden çözülebilecek durumdadır. Konya ili merkezinde de bir Adli Yardım Bürosu'nun açılması, telefonla hukuki bilgi sağlama hizmetinin hayata geçirilmesi, kadın sığınma evlerinin sayısının artırılması ve Selçuk Üniversitesi'nde bir hukuk kliniğinin faaliyete geçirilmesi önerilmiştir. Yine kurumların hukuki altyapı eksiklikleri ve bu kurumların birbirleriyle bağlarının eksikliği veya zayıflığı sorunları da mevzuatta değişikliğe ihtiyaç duyulmadan çözülebilir.

Öte yandan, toplumda yerleşik bulunan aile içi şiddet veya kadının mağdur duruma düşmesine sebebiyet veren diğer konularda olayın yargıya intikal etmeden, toplumsal mekanizmalarca çözülmesi gerekliliğine dair inanç bazı sorunların hızlı ve masrafsız çözümü gibi olumlu yanlar barındırmakla birlikte şiddet, boşanma gibi özel alana hapsedilmeye elverişli meselelerde beraberinde ciddi sorunları da getirebilir. Kadınlara bilgi ve destek sağlayan sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarının hukuk ve adalet mekanizması ile ilişkileri irdelenmelidir. Burada yine baro, STK ve üniversitelerin ilişkisi önemlidir ve sivil topluma gelen destek başvurularının ne kadarının hukuki ihtiyaçtan kaynaklandığı ve bunların ne kadarının hukuka gitmeden evrildiği belirlenmelidir. Hızlı çözüm sağlama, maddi yükü hafifletme ve yargının iş yükünü azaltma gibi pozitif yönleri barındıran alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmalarından uzlaşma ve arabuluculuk da önemli araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kurumların mevcut kapasitelerinin artırılması, kurumlar arası bağların güçlendirilmesi ve yeni ilişkilerin kurulması amacıyla öncelikle kurumların mevcut kapasitelerini ve kurumlar arası ilişkileri gösteren detaylı bir analizin yapılması gerekmektedir. Böylece hukuki altyapısı eksik veya yetersiz kurumların tespiti yapılabilecek ve baro ile üniversite bu noktalarda kurumlara destek verebilecektir. Baro ile üniversitelerin bu konularda beraber eğitim programları düzenlemeleri hem kadınlara bilgi sağlayan kurumların kapasitelerini arttıracak hem de baronun bu konudaki yükünü hafifletecektir.

Konya ilinde yapılan adli yardıma erişim konulu saha çalışması tüm bu sorunların ortaya koyulması ve yerelden aktörlerin katılımıyla ve Hollanda uygulamaları ile örtüştüğü noktalarda çözüme ulaştırılması açısından önemli bir katkı olarak düşünülebilir. Ancak, çalışma aynı zamanda çok daha geniş ve derinlemesine bir saha araştırmasının gerekliliğini de ortaya koymuştur. Bu saha çalışmasının amacı öncelikle Adli yardım konusunda hukuki ihtiyaçların tespitinin yapılması olmalıdır. İnsanların adli yardım konusunda ne bildikleri ortaya konmalıdır. İkinci aşamada ise kişilerin hukuka dair ne tür ihtiyaçları olduğunun tespiti ve adli yardım mekanizmasının bu ihtiyaçların karşılanmasında nasıl bir araç olarak kullanılabileceği belirlenmelidir. Tüm bunlar belirlenirken kişilerin adli yardımdan beklentileri dikkate alınmalıdır. Böyle bir çalışma hem baronun yönetim kurulunu sorunların çözümü konusunda ikna etmeyi ve baroyu bu konularda daha aktif rol almak konusunda cesaretlendirmeyi kolaylaştıracak hem de Türkiye'deki diğer barolarda da benzer çalışmaların yapılması için bir çerçeve oluşturacaktır. Bu konuda da üniversite ve baronun işbirliği çok önemlidir.

Raporun **çocukların adalete erişimini** inceleyen bölümü ise çocukların sorgulama aşamasında adalete erişim üzerinden ele alan çalışmada çocuğa özgü adalet uygulamaları ve sorgulama aşamasında rol alacak kişi ve kuruluşlar arasındaki iş birliği konularındaki sorunlar tespit edilmiştir.

Çocuğun özelliklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alan bir çocuk koruma ve adalet sistemi için vazgeçilmez unsur, sosyal çalışmadır. Adalet sistemi içerisinde sosyal çalışmanın yeri güçlendirilmeli, sosyal çalışmacıların birlikte çalıştıkları hukukçulardan bağımsız hareket etmelerini, aynı zamanda da mesleğin gerektirdiği her tür araştırmayı yapabilecek donanıma sahip olmalarını sağlayacak bir organizasyon modeli geliştirilmelidir. Çocuk Koruma Koordinasyon Stratejisinin adımlarından biri olan uygun modelin araştırılmasına yönelik çalışmaların sonuçlarının, çocuklar üzerindeki etkileri değerlendirilmek suretiyle geliştirilmesi beklenmektedir.

Çocuk adaleti alanında çalışanların ortak amaca yönelik olarak ve iş birliği içerisinde çalışması, her meslek elemanının benzer bir uzmanlığa sahip olmasını gerektirir. Çocukla çalışmak için de gereken uzmanlığın kazandırılması bu sistemi koordine eden birimlerin asıl sorumluluklarındandır. Eğitimlerin kurumsallaşması sağlanmalı ve bu amaçla meslek süresince devam eden, periyodik olarak tekrarlanan ve ölçme-değerlendirmeye tabi eğitim programları ve kurumları oluşturulmalıdır.

Tüm bunların yanı sıra, çocuk ceza adaletine ilişkin temel eksiklikleri gidermek adına daha kapsamlı bir paradigmatik bir değişikliğe gidilmesi ve onarıcı adalet paradigmasına geçilmesi de bu alanda güçlü biçimde dile getirilen önerilerden biridir. Daha günlük ihtiyaçlar açısından bakıldığında, çocukları koruma sisteminin ve bu sistem içerisindeki hizmetlerin hem yargı dışı yollara yönlendirmesi hem de onarıcı adaletin bütün uygulamaları bakımından sağlam bir zemin oluşturmaması nedenleriyle, çocuk adaletini olması gereken biçimde işletme olanağı bulunmamaktadır. Burada kastedilenler aslında çok da sağlanması mümkün olmayan hizmetler değildir. Örneğin, uzun süre yetişkin gözetiminden yoksun kalmış bir çocuğun yararını, rehberlik edecek bir denetim görevlisi ve işlevsel olduğu tespit edilmiş bir program olmadan korumak olanaksızdır. Aynı zamanda bu hizmet sunulmadan onarma olanağı da bulunamaz. Bu nedenle çocuk ceza adaletine bakışta bir paradigma değişikliğini, kanunların öngördüğü koruyucu ve destekleyici tedbirlere ilişkin hizmetlerin yaygınlaştırılması adımı izlemelidir. Onarıcı adaletin amaçlarına uygun biçimde yargılama usullerini, sürece katılacak tarafların görev ve sorumluluklarını ve başvurulacak yolları düzenlemek gerekmektedir. Bu kapsamda özellikle;

- Uzlaşma gibi hâlihazırda kanunlarda var olan onarıcı adalet uygulamaları hem bu amaçlar hem de çocuk adaletinin genel amaçları doğrultusunda gözden geçirilerek, pedagojik bir formasyona kavuşturulacak biçimde yeniden düzenlenmelidir.

-
- Kamu davasının açılmasının ertelenmesi gibi yargı dışı yollara yönlendirme olanaklarının onarıcı adalet perspektifi ile kullanılmasını sağlayacak biçimde kapsamı genişletilmeli ve uygulama kuralları yeniden düzenlenmelidir.
  - Ailenin ve sorumlu kurumların katılımlarını sağlayacak, toplum ve aile grup konferansları gibi yöntemler bir çocuğa suç isnat edildiği anda devreye girecek biçimde düzenlenmelidir. Birçok ülkede alternatiflere başvuru hallerde çocuğa ve ailesine sunulması gereken hizmetler sivil toplum kuruluşları eliyle yerine getirilmektedir. Türkiye’de adalet sistemi ile ilişkili çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşları da bu alanda katkı vermeye hazır olduklarını beyan etmektedir ve bugüne kadar da çeşitli projeler sivil toplum kuruluşları ve Adalet Bakanlığı iş birliğinde yürütülmüştür. Ancak burada tanımlanmış bir sorumluluğu yerine getirmek üzere aranan profesyonel koşullara haiz bir hizmet sunma modeli oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Bu aslında adalet sistemi içerisinde verilen hizmetlerin özel teşebbüs eliyle verilmesine dair bir modeldir. Hizmetlerin yaygın ve etkili verilmesi bakımından yararlı olduğu kabul edilen bu yaklaşımın uygulamaya geçirilebilmesi için öncelikle hizmete, daha sonra da bu hizmeti sunmaya aday kuruluşlara yönelik standartlar belirlenmeli, bir akreditasyon modeli oluşturulmalıdır. Bu tür hizmetlerin özelleştirilmesinin yararları yanında çeşitli sakıncaları da olduğu görüldüğünden standartlar geliştirilirken yararlanıcı çocuk ve onun yararının ve haklarının korunması konusu öncelik olarak görülmeli ve buna uygun bir model hazırlayabilmek için hâlihazır deneyimlerden yararlanmayı sağlayacak bir usul izlenmelidir.

Onarıcı adalet yaklaşımı ile çocuk adalet sisteminin yeniden düzenlenmesi önemli bir ihtiyaçtır. Ancak bu uzun erimli bir hedeftir. Bu hedefe ulaşmak üzere izlenecek yolu gösteren bir stratejiye ihtiyaç bulunmaktadır. Böyle bir stratejinin var olduğu da söylenebilir. Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından uygulama planları geliştirilen ve 2014 – 2019 tarihleri arasında uygulanması beklenen Çocuk Koruma Stratejisi bu amaca hizmet edebilecek bir belgedir. Ancak, arzu edilirse bu stratejinin çocuk adalet sisteminin yakın gelecekte onarıcı adalet yaklaşımı ile işlemini sağlamaya katkısı gözden geçirilebilir ve revizyon gerekiyorsa bir sonraki dönemin planlaması sürecine girdi sağlanabilir.

Bütün bunlar yapılırken kısa vadede sonuç almak üzere bir yandan da yürürlükte bulunan çocuk adaleti ilkeleri ile uyumlu düzenlemelerin tam olarak uygulanmasını sağlayacak adımların da atılması önemlidir. Bu adımlar atıldığı takdirde edinilecek kazanımlar, onarıcı adalet yaklaşımına uygun bir çocuk adalet sistemi geliştirme çabasında sonuç almayı da kolaylaştıracaktır. Cumhuriyet savcılıkları nezdinde sosyal çalışmacı görevlendirilmesi ve sosyal incelemenin ve sosyal hizmet desteğinin yakalama anını takiben en kısa süre içerisinde başlatılmasının sağlanması, çocuğun ve ailesinin görüşünün alınması ve karara katılımlarının sağlanması gibi ilkeleri hayata geçirecek mekanizmaların düzenlenmesi ile yargı dışı yollara başvurma olanaklarının arttırılması çocukların adalete erişimlerini güçlendirmek üzere soruşturma aşamasında yapılması gereken değişiklikler bakımından öncelikli konular arasında yer almaktadır.

Raporun **çevre alanında adalete erişim** bölümünde Trabzon örneği üzerinden, vatandaşların çevresel bilgiye erişimi, karar alma süreçlerine katılımı, ÇED süreçlerinde ve çevre davalarında yaşanan sorunlar ele alınmıştır. Çevre alanında adalete erişim, adli yardım, hukuki ve teknik bilgiye erişim, mahkemelere erişim, mahkemelerde temsil hakkı gibi yargısal yöntemlerin dışında daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Vatandaşların karar alma ve planlama süreçlerine katılımı ve bu süreçler hakkında bilgilendirilmesi çevre alanında vatandaşların adalet ihtiyaçlarının giderilmesi açısından öncelikli mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır.

Trabzon örneğinde de görüldüğü üzere, çevresel bilgiye ve çevresel kararlara katılım aşamalarında yaşanan sorunlar, vatandaşları ve sivil toplum kuruluşlarını yargı yoluyla çevre ihalelerini engellemeye yönlendirmektedir.

Bu da özellikle idari yargıda görevli olan hakimlerin iş yükünü arttırmakta, idari yargının etkinliğini azaltmakta ve vatandaşlara sunulan yargı hizmetlerinde niteliksel ve niceliksel sorunlar yaratmaktadır.

Bu nedenle, Türkiye’de yargı reformu ve adalete erişim alanında yeterince öncelik verilmeyen bir başlık olan çevre hakkı konusuna yargı reformu politikaları ve uygulamalarında daha fazla yer verilmesi gerekmektedir. Bunun için vatandaşların ve STK’ların karşılaştıkları uygulama ve mevzuat kaynaklı sorunları ve talepleri anlamaya yönelik saha araştırmaları gerçekleştirilmelidir. Bu araştırmalar ışığında yapılacak reformlar çevresel adaletin hukuki zeminini oluşturacaktır.

Kaynakça

- 1993 Yılından 2014 Yılı Sonuna Kadar Verilen ÇED Kararları, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.csb.gov.tr/db/ced/icerikbelge/icerikbelge2910.pdf>, 11 Eylül 2015.
- 2015-2019 Dönemi Adalet Bakanlığı Stratejik Planı, (Çevrimiçi) <http://www.sgb.adalet.gov.tr/ekler/yayin/Stratejik-Plan-2015-2019.pdf>, 5 Ağustos 2015.
- Adaletle Daha İyi Erişim için Teknik Yardım Projesi Adli Yardım Komitesi Raporu, (Çevrimiçi) http://www.adrcenter.com/international/Legal_Aid_Committee_Report.pdf, 27 Temmuz 2015.
- Akbal, Mehmet: “Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, No: 93, 2011, s. 147-173, (Çevrimiçi) <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-93-691>, 5 Eylül 2015.
- Akgedik, Hasan, Danıştay Kararları Işığında Hidroelektrik Santraller, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y. 4, S. 15, Ekim 2013, ss. 297-323.
- Altıparmak, Cüneyd: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, No: 63, 2006, s. 244-270.
- Ankara Barosu Adli Yardım Kurulu 8 Temmuz 2005 tarihli Eğitim Semineri, (Çevrimiçi) <http://www.ankarabarusu.org.tr/PANELLER/2005/08.07.2005%20ADL%C4%B0%20YARDIM-E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%20SEM%C4%B0NER%C4%B0.doc>, 5 Eylül 2015.
- Atılğan, Aydın, Eylem Ümit Atılğan: Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına *Hakim Olan İlkeler Açısından Türkiye’deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi*, Ankara, Mattek Matbaacılık Basım Yayın Tan. San. Tic. Ltd, Şti., 2009.
- Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Çocuk Adalet Sisteminin Yeniden Yapılandırılması Konferansı Raporu, British Council, 2005.
- Ayata, Gökçeçiçek, Sevinç Eryılmaz, Seda Kalem: *Ailenin Korunmasına Dair Kanun Kimi ve Neyi Koruyor? Hâkim, Savcı, Avukat Anlatıları*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/1890838/Ailenin_Korunmas%C4%B1na_Dair_Kanun_Kimi_ve_Neyi_Koruyor, 23 Eylül 2015.
- Barendrecht, Maurits: “Legal Aid, Accessible Courts or Legal Information? Three Access to Justice Strategies Compared”, *Global Jurist*, C: 11, No: 1, 2011.
- Başaran, Başar: “Adil yargılanma Hakkı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı*, Ankara, 2007, (Çevrimiçi) <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1818/2479.pdf>, 31 Temmuz 2015.

Baykara Acar, Yüksel, Emrah Kırımsoy, Esin Koman, Dilek Karagöz: “Çocuk Adalet Sistemi Odağında Kanunla İhtilaf Halindeki Çocukların Durumu (Araştırma Raporu)”, *Türkiye’de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi*, Ankara, Algı Tanıtım, 2012, (Çevrimiçi) http://www.insanhaklariortakplatformu.info/wp-content/uploads/2012/06/Arastirmalar_Rapor.pdf, 31 Temmuz 2015.

Birleşmiş Milletler Çocuk Adaletinin Yönetimi Hakkında Asgari Standart Kurallar (Beijing Kuralları).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme’ye ilişkin Genel Yorumları 2006 – 2008, ICC Çocuk Hakları Serisi 4, 2008, Genel Yorum No: 10, (Çevrimiçi) [http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Komitesi_Genel_Yorumlari_\(7-10\).pdf](http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Komitesi_Genel_Yorumlari_(7-10).pdf), 31 Temmuz 2015.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme’ye ilişkin Genel Yorumları 2008 – 2011, ICC Çocuk Hakları Serisi 10, Genel Yorum No: 12, (Çevrimiçi) [http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Komitesi_Genel_Yorumlari_\(11-13\).pdf](http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Komitesi_Genel_Yorumlari_(11-13).pdf), 31 Temmuz 2015.

CEPEJ Report on “European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice”, (Çevrimiçi) http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Rapport_2014_en.pdf, 18 Ağustos 2015.

Çevre Davaları: Mevzuat, Kurum ve Kavram İlişkileri, 2015 Uluslararası Şeffaflık Derneği ve Çevre Hukuku Derneği Raporu

Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararları Listesi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi) <http://www.csb.gov.tr/db/ced/icerikbelge/icerikbelge2536.xls>, 11 Eylül 2015.

Çocuk Dostu Adalet Politika Belgesi, 2012, (Çevrimiçi) http://www.insanhaklariortakplatformu.info/wp-content/uploads/2012/06/Politika_Cocuk-dostu-adalet.pdf, 31 Temmuz 2015.

Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Eğitimi, Ankara, 2013.

Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi 2011 – 2015.

Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi 2014 – 2019.

Çocuk Koruma Hizmetlerinde Koordinasyon Strateji Belgesi Uygulama Planları 2014 – 2019.

Çocuk Koruma Kanunu’nun 4 Yıllık Değerlendirme Toplantısı, Aralık 2009/Toplantı Raporu, (Çevrimiçi)

http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_raporlar/cocukkoruma.pdf, 31 Temmuz 2015.

Çocuk Koruma Kanunu’nun Uygulanmasına İlişkin Arama Konferansı Raporu, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2007.

Dandurand, Yvon, Curt T. Griffiths: *Onarıcı Adalet Programları El Kitabı*, Newyork, Birleşmiş Milletler Yayınları, 2006, (Çevrimiçi) https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/HB_Restorative_Justice_Turkish.pdf, 31 Temmuz 2015.

Danıştay, 14. H.D., T. 21.09.2011, E. 2011/13742, K. 2011/796, (Çevrimiçi) Kazancı Elektronik Hukuk Yayımcılığı, <http://www.kazanci.com>, 31 Temmuz 2015.

Danıştay, 14. D., T. 25.06.2014, E. 2012/1672, K. 2014/7044, (Çevrimiçi) Kazancı Elektronik Hukuk Yayımcılığı, <http://www.kazanci.com>, 31 Temmuz 2015

Egerton, Robert: *Legal Aid*, Ed.: Karl Mannheim, London, Kegan Paul, Trench, Trubner &CO., LTD., 1946.

Elvan, Osman Devrim & Turker, Y. Ozhan, Access to Justice in Environmental Matters in Turkey: A Case Study from the Ancient City of Allianoi, *International Journal of Law, Crime and Justice*, Y. 2014, ss. 1-15.

Elveriş, İdil, Galma Jahic, Seda Kalem: *Mahkemede Tek Başına: İstanbul Mahkemeleri'nde Müdafiliğın Erişilebilirliği ve Etkisi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Equal Access to Justice: Ensuring Meaningful Access to Counsel in Civil Cases, Including Immigration Proceedings, 2014, (Çevrimiçi) <http://web.law.columbia.edu/sites/default/files/microsites/human-rights-institute/files/equal-access-to-justice--cerd-shadow-report.pdf>, 20 Temmuz 2015.

Flynn, Asher, Arie Freiberg, Jude McCulloch, Bronwyn Naylor, Natalie Byrom, Jackie Hodgson: *Access to Justice: A Comparative Analysis of Cuts to Legal Aid*, (Çevrimiçi) http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/research/centres/cjc/researchstreams/comparative/monash_access_to_justice_-_legal_aid_report_jan_2015.pdf, 15 Temmuz 2015.

Gemalmaz, Mehmet Semih: *Çocuk ve Genç Haklarına İlişkin Ulusalüstü Belgeler*, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2002.

Güneş, Ahmet M., Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIV, Y. 2010, S. 1.

Hodgkin, Rachel, Peter Newell: *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı*, Çev. ve Ed.: Şebnem Akipek, 2. bs., Ankara, UNICEF, 2003.

İstanbul Barosu Yönetim Kurulu Çalışma Raporu 2012-2014, (Çevrimiçi) <http://www.istanbulbarosu.org.tr/images/news/ISTANBULBAROSUCALISMARAPORU20122014.pdf>, 7 Eylül 2015.

Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, (Çevrimiçi) <https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%20210%20Turkish.pdf>, 15 Temmuz 2015.

Kalem Berk, Seda: *Kadınlar ve "adalete erişim": Türkiye özelinde kısa bir değerlendirme*, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/attachments/5139499/download_file?st=MTQzOTk4OTIzMywoNi4yLjE5LjQsMjIxOTE1Mzk%3D&s=work_strip, 31 Temmuz 2015.

Kalem Berk, Seda: *Türkiye'de Adalete Erişim: Göstergeler ve Öneriler*, İstanbul, TESEV Yayınları, 2011.

Legal Aid Board, "Legal Aid in the Netherlands: a broad outline – 2015", (Çevrimiçi) <http://www.rvr.org/binaries/content/assets/rvrorg/informatie-over-de-raad/legalaid-brochure-online--2015.pdf>, 31 Temmuz 2015.

Moore, Marianne: *Beş AB Ülkesi ve Türkiye'de Çocuklara Yönelik Koşullu Salıverme Sistemleri*, Ankara, y.y., 2014, (Çevrimiçi) http://www.cocuklaricinadalet.org/resources/ckeditor/kcfinder/upload/files/CONDITIONAL%20RELEASE_tr%26eng.pdf, 15 Haziran 2015.

Moralioğlu, Aylin: “Kadının Güçlendirilmesinin Hukuksal Boyutu: Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bilim Dalı, İstanbul, 2011, (Çevrimiçi) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=7d53ed97e31a8bd38a580598a7218505867a4af059a3782a2bba767b11bee56292cc8f612d810c77>, 26 Ağustos 2015.

Özdemir, İrem: “Medeni Yargılama Hukukunda Adalete Erişim”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, 2010, (Çevrimiçi) http://angora.baskent.edu.tr/acik_arsiv/dosya_oku.php?psn=2409&yn=291&dn=1, 28 Temmuz 2015.

Rio Declaration on Environment and Development, 3-14 June 1992, A/CONF.151/26(Vol.I), (Çevrimiçi) <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>, 31 Temmuz 2015.

Scheele, Carlien: *Hearing: Access to Justice for Women Victims of Violence*, (Çevrimiçi) http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/EQUALITY/05conferences/2013ParisHearingAccessJustice/Final_conclusions_AccessJusticeHearingParis_en.pdf, 20 Temmuz 2015.

Schutzer, Louis, Judith Henderson: *Access to Justice and Legal Needs: A project to identify legal needs, pathways and barriers for disadvantaged people in NSW*, Sydney, Law and Justice Foundation of New South Wales, 2003.

Sokullu Akıncı, Füsun: “Increase in the Numbers of Women Victimization and Access to Justice For the Women of Turkey”, *Annales de la Faculté de Droit d’Istanbul*, C: XLIII, No: 60, 2011, s. 161-183, (Çevrimiçi) <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuafdi/article/view/1023016889>, 31 Temmuz 2015.

Tuncel Yazgan, Aynur: *Türk Ceza Adaleti Sisteminin Etkinliğinin Geliştirilmesi Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi Ortak Projesi Avukatlar için El Kitabı III: Adli Yardım*, (Çevrimiçi) <http://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/elkitab3.pdf>, 31 Temmuz 2015.

T.C. Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, *Yargı Mevzuatı Gündemi*, No: 443, 2010, (Çevrimiçi) <http://www.edb.adalet.gov.tr/Ymb/pdf/443.pdf>, 31 Temmuz 2015.

T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, *Yargı Reformu Stratejisi*, 2015, s. 17, (Çevrimiçi) http://www.sgb.adalet.gov.tr/yargi_reformu_stratejisi.pdf, 31 Temmuz 2015.

Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, (Çevrimiçi) http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf, 5 Ağustos 2015.

Türkiye Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*, Ankara, Elma Teknik Basım Matbaacılık, 2015, (Çevrimiçi) <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf>, 31 Temmuz 2015.

Türkiye’de Çocuklar için Adalet, Çocuk Adalet Sistemi Çalışanları Eğitim Programı: *Sosyal Çalışma Görevlileri için Eğitim Kitabı*, Ankara, y.y., 2013.

Tüysüz, Ahmet, Feridun Yenisey, Gökten Koçyıldırım, İrfan Güven, Melek Salih Fırat, Naim Karakaya, Necla Acar, Neylan Ziyalar, Özlem Ejderoğlu, Seda Akço Bilen: *Suçta Süriüklenen Çocuklara Hukuki Yardım: Eğitimci El Kitabı*, Ankara, TBB, 2010.

United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, (Çevrimiçi) https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf, 15 Temmuz 2015.

Yargı Reformu Stratejisi, Nisan 2015, Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.sgb.adalet.gov.tr/yargi-reformu-stratejisi.pdf>, 31 Temmuz 2015.

İnternet Siteleri

<http://baro.izmirbarosu.org.tr/sayfalar/merkezler/adli-yard%C4%B1m/nas%C4%B1l-ba%C5%9Fvurulur.aspx>, 6 Eylül 2015.

<http://eski.ankarabarusu.org.tr/Aihm.aspx?Type=Detail&id=442>, 31 Temmuz 2015.

<http://www.avukatportal.org/hukuki-calismalar/mesleki-gelisim/tckda-sorusturulmasi-ve-kovusturulmasi-sikayete-bagli-suclar/>, 31 Temmuz 2015.

http://www.istanbulbarosu.org.tr/Document.asp?DocumentIndex=adliyardim/adliyardim_banner.htm, 6 Eylül 2015.

Yazarlar Hakkında

Seda Akço Bilen

1989 yılında Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Avukatlık stajını İstanbul Barosu'nda yaptı. Yüksek lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Adli Tıp Enstitüsü'nde tamamladı. 1990 yılından itibaren İstanbul Barosu, British Council, UNICEF gibi çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlarda çocuk hakları alanında çalışmalar yürüttü. Çocuk hakları ve insan hakları alanında yayınları bulunmaktadır. 2010 yılında Bürge Akbulut ile birlikte Hümanist Büro'yu kurdu.

Özgür Akışoğlu

Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan Özgür Akışoğlu, Avrupa Birliği, insan hakları, faili meçhul ve zorla kaybedilmeler alanlarında çalışan sivil toplum kuruluşlarının farklı araştırmalarında yer almıştır. Akışoğlu, 2014 yılında düzenlenen Philip C. Jessup International Law Moot Court Yarışması'na katılmış ve uluslararası hukukta çevresel etki değerlendirmesi konusu ile ilgili savunma yapmıştır. Akademik alandaki çalışmalarına kamu hukuku ve insan hakları alanında devam etmektedir.

Gamze Nur Çelik

Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 2014 yılında mezun oldu. Şu an İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kamu hukuku alanında tezli yüksek lisans çalışmalarına devam etmektedir.

Bürge Elvan Erginli

2007 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun olmuş; 2010 yılında aynı üniversitenin Bölge Planlama Yüksek Lisans Programı'nı tamamlamıştır. 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul projesi kapsamında Santralistanbul'da açılan İstanbul 1910-2010 kent sergisinde Prof. Murat Güvenç'in küratörlüğünü yaptığı Toplumsal ve Ekonomik Coğrafya alanında çalışmıştır. 2012-2015 yılları arasında İstanbul Şehir Üniversitesi, Şehir Araştırmaları Merkezi'nde Türkiye iç göçleri, seçim coğrafyası, Türkiye aile yapısı konulu çeşitli araştırmalarda görev almıştır. 2010 yılında İTÜ'de başladığı Şehir ve Bölge Planlama Doktora Programı'na, "Göçmenlerin yerel ve yerelden bağımsız sosyal ağları" üzerine tez çalışması ile devam etmektedir. 2015 Haziran'da katıldığı TESEV'de, "Yargı Reformuna Sivil Katılım ve Güven İnşası" projesinde proje asistanlığı yapmaktadır.

Koray Özdil

2006 yılında Sabancı Üniversitesi Kültürel Çalışmalar programından mezun olan Koray Özdil'in, Maastricht Üniversitesi Avrupa İncelemeleri ve Orta Avrupa Üniversitesi (CEU) Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji bölümlerinden lisansüstü dereceleri bulunmaktadır. Akademik araştırma alanları arasında ulusötesi göç, göçmen örgütleri, toplumsal hafıza ve vatandaşlık ilişkileri yer almaktadır. TESEV kadrosuna 2008 yılında katılan Koray Özdil, TESEV'in yargı reformu, çözüm süreci, sivilleşme ve yerleşme alanlarındaki araştırmalarına ve politika önerilerine katkıda bulunmaktadır.